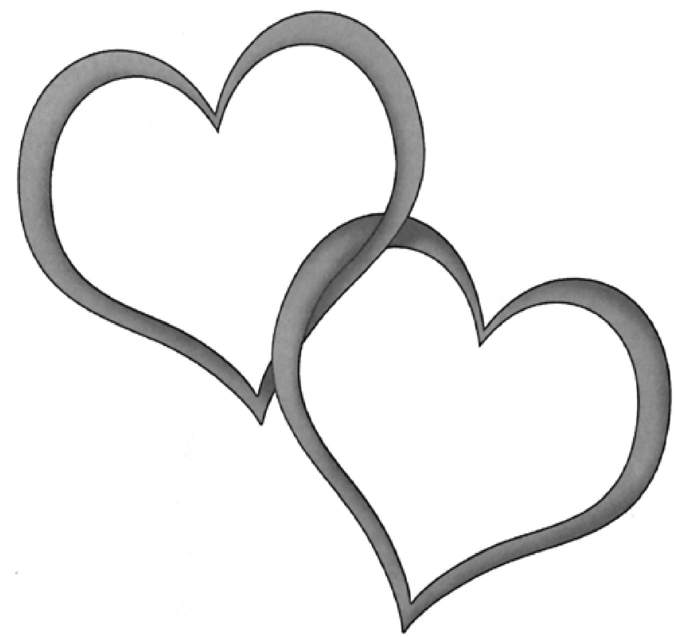
ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ

ਮੂਲ ਪਾਠ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚਕੀ ਵੇਰਵੇ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਕਵਿਤਾ : ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਡੂੰਘੇ, ਬੁੱਕਲ ਦੇ ਵਿਚ ਚੋਰ, ਬਿੰਦੂ, ਮੌਨ ਹਾਦਸੇ, ਦਿਲ-ਟ੍ਰਾਂਸਪਲਾਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਹਿਰ ਜੰਗਲੀ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਮੌਸਮ ਦੀ ਵਾਰੀ, ਜਲ ਭਰਮ-ਜਲ, ਚਿੱਟੇ ਕਾਲੇ ਧੱਬੇ, ਸੀਮਾਂ ਆਕਾਸ਼, ਸ਼ੀਸ਼ੇ 'ਤੇ ਦਸਤਕ, ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼, ਸੂਰਜ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ, ਗੰਢਾਂ, ਸ਼ਬਦੋਂ ਪਾਰ, ਪੱਤਰ ਤੇ ਦਰਿਆ, ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ, ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ, ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ, ਨਿਹੋਂਦ ਦਾ ਗੀਤ, ਫੇਸਬੁੱਕ ਕਵਿਤਾ

ਸਮੁੱਚੀ ਕਵਿਤਾ : ਅਕੱਥ-ਕਥਾ, ਸੈਂਚੀ ਪਹਿਲੀ, 1955-66 (ਭਾਰਤ), ਵਣ-ਵਾਣੀ, ਸੈਂਚੀ ਦੂਜੀ, 1967-74 (ਕੀਨੀਆ), ਪਿਆਸਾ ਬੱਦਲ, ਸੈਂਚੀ ਤੀਜੀ 1975-86 (ਕੈਨੇਡਾ), ਸ਼ਬਦ ਸਾਗਰ, ਸੈਂਚੀ ਚੌਥੀ, 1986-2003 (ਕੈਨੇਡਾ), ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ, ਸੈਂਚੀ ਪੰਜਵੀਂ, 2003-2014 (ਕੈਨੇਡਾ)

ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ, ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ, ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ, ਚੌਕ ਨਾਟਕ, ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ, ਸਿਫ਼ਰ ਨਾਟਕ, ਤਿੰਨ ਨਾਟਕ ('ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ', 'ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ' ਤੇ 'ਪਛਾਣ ਨਾਟਕ'), ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ, ਮਖੌਟੇ ਤੇ ਹਾਦਸੇ, ਚੱਕ੍ਰਵਿਊਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ, ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ, ਪਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ (ਦੋ ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ : 'ਭਰਮ-ਜਲ' ਅਤੇ 'ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ')

ਸਮੁੱਚਾ ਨਾਟਕ : ਮੰਚ ਨਾਟਕ (1974-1990), ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-1 (1974-1983), ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ- ਨਾਟਕ-2 (1984-1987), ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-3 (1990-2005), ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-4 (2008-2010)

ਟ੍ਰੈਲਜ਼ੀ ਨਾਟਕ : ਸੂਰਜ ਨਾਟਕ (1974-1983)

ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ : ਦੋ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ, ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ : ਮੂਲ-ਪਾਠ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚਕੀ ਵੇਰਵੇ (2019)

ਕਹਾਣੀ : ਚਰਾਵੀ, ਜੁਰਮ ਦੇ ਪਾਤਰ, ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜੰਗਲ, ਕੋਨ ਪ੍ਰਤੀਕੋਨ, ਮੈਲੀ ਪੁਸਤਕ, ਜਿੱਥੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਕਲਚਰ, ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਟਾਪੂ, ਗੋਰੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ

ਸਮੁੱਚੀ ਕਹਾਣੀ : ਅਘਰਵਾਸੀ (1955-1984), ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ (1955-2005), ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ (1955-2010)

ਚਰਚਤ ਕਹਾਣੀ : ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ (1955-1989)

ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਕਹਾਣੀ: ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਜਰੇ (1955-2000), ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ (ਇਸਤਰੀ ਮਰਦ ਪ੍ਰਸੰਗ), ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ-2 (ਬ੍ਰਹਮੰਡਕ ਸਰੋਕਾਰ)

ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ : ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼

ਵਾਰਤਕ : ਮੇਰੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ, ਐਟਸੈਟਰਾ-2, ਐਟਸੈਟਰਾ-3, ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ, ਮੇਰਾ ਸਾਹਿਤ (ਸਾਹਿਤਿਕ ਸ੍ਵੈ ਜੀਵਨੀ), ਐਟਸੈਟਰਾ-4

ਸਮੀਖਿਆ : ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਕਾਵਿ-ਦਰਪਨ, ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ-ਲੋਕ, ਐਟਸੈਟਰਾ-1, ਮੇਰਾ ਥੀਏਟਰ ਤੇ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ, ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕੀ ਰੰਗਮੰਚ : ਇਤਿਹਾਸਕ, ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਪਰਿਪੇਖ

ਸੰਪਾਦਨ : ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਕਵਿਤਾ ਸਨਮੁਖ, ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ, ਪਰਵਾਸੀ ਪੱਤਰਕਾਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੇਅਰ (ਅਭਿਨੰਦਨ ਗ੍ਰੰਥ), ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ-2

Wind Song (Poetry), Wind Song-2 (Poetry)

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ : Restless Soul (Poetry), Cosmic Symphony (Short Stories)

ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ : The Rebel Sound (Poetry)
The Voices of Dissent (Poetry), Green Snow (Poetry)

ਹਿੰਦੀ : ਅੰਧੇਰਾ ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਔਰ ਆਗ (ਕਹਾਣੀਆਂ), ਸੂਰਜ ਕਾ ਤਕੀਆ (ਕਵਿਤਾ)।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ (ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)

ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ : ਗੰਢਾਂ, ਸ਼ਬਦੋਂ ਪਾਰ, ਪੱਤਰ ਤੇ ਦਰਿਆ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ, ਨਿਹੋਂਦ ਦਾ ਗੀਤ, ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ

ਚੋਣਵੀਂ ਕਵਿਤਾ : ਹੀਰਿਆਂ ਦਾ ਚੋਗ (1974-89)

ਚੋਣਵੀਂ ਕਹਾਣੀ : ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਜਰੇ (1955-2000), ਵਗਦੇ ਦਰਿਆ (1967-2010)

ਸਮੁੱਚਾ ਨਾਟਕ : ਮੰਚ ਨਾਟਕ (1974-1990), ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ

ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ

ਮੂਲ ਪਾਠ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚਕੀ ਵੇਰਵੇ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਨੈ.ਬੁ.ਸ਼.

ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ

ਪਲੱਈਅਰ ਗਾਰਡਨ ਮਾਰਕਿਟ,
ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ, ਦਿੱਲੀ-110 006

DAR DEEWARAN TE SIYASI DAND-KATHA
Mool Paath Ate RangManchaki Verve

Written by Ravinder Ravi (R.S. Gill)

116 - 3530 Kalum Street
Terrace, B.C., Canada V8G 2P2
Telephone : (250) 635 4455
E-mail: **ravi37@telus.net** and **ravinderravi37@gmail.com**
My Website/blog : **www.ravinder-ravi.com**

Art	:	K.S. Manupuria, (India), Sohan Qadri (Denmark) and Donna Caplette (Canada)
Photos	:	'Manch RangMacnch' (Amritsar) photographer and Bir Inder Pal Singh
Typesetting	:	Kuldeep Singh (India) (M. 9811544085)
ਰੂਪਕਾਰ	:	ਕੇ. ਐੱਸ. ਮਾਨੂੰਪੁਰੀਆ (ਭਾਰਤ), ਸੋਹਨ ਕਾਦਰੀ (ਡੈਨਮਾਰਕ) ਅਤੇ ਡੌਨਾ ਕੈਪਲੈਟ (ਕੈਨੇਡਾ)
ਫੋਟੋ	:	ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਫੋਟੋਗਰਾਫਰ ਅਤੇ ਬੀਰ ਇੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਟਾਈਪਸੈਟਿੰਗ	:	ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ (ਭਾਰਤ) (ਮੋ. 9811544085)

First Edition : 2019

ISBN 978-81-7116-718-0

PRICE : Rs. 500.00

Published by :
NATIONAL BOOK SHOP
Pleasure Garden Market, Near Gauri Shankar Mandir,
Chandni Chowk, Delhi-110006
Ph. : 011-23264342, 9891996919, 9811337763
Email:nbs.bookstore@gmail.com

Printer :
B.K. OFFSET, Delhi-110032

'ਰੰਗਮੰਚ ਰਤਨ' ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
ਦੇ ਨਾਂ
ਜਿਸਨੇ ਮੇਰੇ 9 ਕਾਵਿ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ
ਲਾਜਵਾਬ ਮੰਚਨ ਕੀਤਾ

ਤਰਤੀਬ

ਅੰਤਿਕਾ

ਪੁਸਤਕ ਦਰਸ਼ਨ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਓਰਾ

ਜਨਮ	:	ਮਾਰਚ 8, 1937, ਸਿਆਲਕੋਟ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ)
ਜਨਮ-ਮਿਤੀ	:	ਸਰਕਾਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚ ਮਾਰਚ 8, 1938 ਦਰਜ ਹੈ
ਪਿਤਾ	:	ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ
ਮਾਤਾ	:	ਚਰਨਜੀਤ ਕੌਰ
ਪਤਨੀ	:	ਕਸ਼ਮੀਰ ਕੌਰ
ਪੁੱਤਰ	:	ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਅਤੇ ਸਹਿਜਪਾਲ
ਨੂੰਹਾਂ	:	ਪਲਬਿੰਦਰ ਤੇ ਮਨਵੀਨ
ਪੋਤਰੀਆਂ	:	ਮਨਪ੍ਰੀਯਾ ਤੇ ਮੋਹਨਾਮ
ਪੋਤਰੇ	:	ਈਮਾਨ, ਕੁਰਬਾਨ ਤੇ ਸਾਗਰ
ਵਿੱਦਿਆ	:	ਐਮ. ਏ., ਬੀ. ਏ. (ਆਨਰਜ਼), ਬੀ. ਟੀ.
ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ	:	ਜਗਤਪੁਰ (ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ)

ਰਵੀ ਨੇ ਮੁੱਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਬੋਰਡ ਦਾ ਵਜ਼ੀਫ਼ਾ ਵੀ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਰੇ ਕਾਲਜ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਨ। 1947 ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਉਪਰੰਤ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਸਿਆਲਕੋਟ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ, ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਜਗਤਪੁਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸਿਆ। ਏਥੋਂ ਡੇਢ ਕੁ ਮੀਲ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਸਰਹਾਲ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਖਾਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਉਸ ਨੇ, 1952 ਵਿਚ, ਮੈਟ੍ਰਿਕੁਲੇਸ਼ਨ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲਾਇਲਪੁਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਐਫ. ਐਸ. ਸੀ. (ਮੈਡੀਕਲ) ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, ਇਸ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ

ਅਧਿਆਪਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਰਵੀ ਐਮ. ਬੀ. ਬੀ. ਐਸ. ਕਰਕੇ ਡਾਕਟਰ ਬਣੇ। ਪਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਮੈਡੀਕਲ ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਐਫ. ਐਸ. ਸੀ. 'ਚੋਂ ਦੋ ਕੁ ਵਾਰ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਕੇ, 1955 ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦੋਆਬਾ ਖਾਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਜੇ. ਬੀ. ਟੀ. (ਜੂਨੀਅਰ ਬੇਸਿਕ ਟੀਚਰਜ਼ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ) ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। 14 ਮਈ, 1956 ਨੂੰ, ਜੇ. ਬੀ. ਟੀ. ਪਾਸ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਜਗਤਪੁਰ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ 8 ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਏਥੇ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਗਿਆਨੀ, ਬੀ. ਏ., ਐਮ. ਏ. ਅਤੇ ਬੀ. ਟੀ. ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ 6 ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਗੌਰਮੈਂਟ ਮਾਡਲ ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਤੇ ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਤਲਵਣ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਗੌਰਮੈਂਟ ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਅਧਿਆਪਨ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਦਸ ਸਾਲ ਅਧਿਆਪਨ ਉਪਰੰਤ ਜਨਵਰੀ 1967 ਵਿਚ ਕੀਨੀਆਂ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਅੱਠ ਸਾਲ ਕੀਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਨੇ ਯੂਰਪ, ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ, ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦੇਸ਼ਾਟਨ ਕੀਤਾ।

1974 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਹ ਮੱਧ ਪੂਰਬ, ਯੂਰਪ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਗਰਦੌਰੀ ਕਰਦਾ, ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਆ ਗਿਆ। ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ (ਬੀ. ਸੀ.) ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਮੰਤਰਾਲੇ ਤੋਂ ਉਸ ਨੇ 1975 ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਟੀਚਿੰਗ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬੀ. ਸੀ. ਕਾਲਜ ਆਫ ਟੀਚਰਜ਼ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ (Hunting) ਦਾ ਡਿਪਲੋਮਾ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਏਥੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅੰਗੇਰਜ਼ੀ ਤੇ ਸਮਾਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਿਆਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ, ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਤੇ ਸਾਹਿਤ-ਰਚਨਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਰੀਸੋਰਸ ਸੈਂਟਰ ਦਾ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ ਬਣ ਕੇ ਉਹ ਖੋਜ-ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਤੰਬਰ, 1991 ਤੋਂ 30 ਜੂਨ, 2003 ਤਕ, ਉਸ ਨੇ ਨਿਸਗਾ ਟੀਚਰਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਕੁਲਵਕਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਟ੍ਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਮੂਵਮੈਂਟ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। 1 ਜਲਾਈ, 2003 ਤੋਂ ਉਹ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਇਸ ਕਿੱਤੇ ਤੋਂ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਕੁਲਵਕਤੀ ਲੇਖਕ ਬਣ ਗਿਆ।

ਰਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਪਰਵਾਸੀ ਲੇਖਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ ਨੇ, 1980 ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੇ

ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ। ਉਸਦੇ ਨਾਟਕ "ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ" (1983) ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਨੇ 'ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ' ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ। 1992 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਡਮੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ, 1993 ਵਿਚ ਏਸ਼ੀਅਨ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ (ਡੈਨਮਾਰਕ) ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਤੇ 1994 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ (ਅਮਰੀਕਾ) ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ 2000 ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦਹਿਸਦੀ (ਮਿਲੇਨੀਅਮ) ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਅਤੇ 2001 ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ। ਜੂਨ, 2003 ਵਿਚ ਨਿਸਗਾ ਸਕੂਲ-ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਕੂਲ ਬੋਰਡ ਨੇ ਅਤੇ ਜਨਵਰੀ, 2004 ਵਿਚ ਨਿਸਗਾ ਟੀਚਰਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਭਿਨੰਦਨ ਕੀਤਾ। 22 ਅਗਸਤ, 2004 ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਡਮੀ, ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆਂ ਯੂ. ਐਸ. ਏ. ਨੇ ਤੇ 2005 ਵਿਚ ਇੰਡੋ ਕਨੇਡੀਅਨ ਕਲਚਰਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ (ਕੈਨੇਡਾ) ਨੇ ਰਵੀ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਦੇਣ ਲਈ ਸਨਮਾਨਿਆ।

22 ਜਨਵਰੀ, 2006 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ, ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ "ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ" ਨੇ "ਜੀਵਨ-ਕਾਲ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ-ਪੁਰਸਕਾਰ" ਨਾਲ, "ਵਰਲਡ ਇਨਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਟਰੇਚਰ ਐਂਡ ਹੈਰੀਟੇਜ" ਨੇ "ਤਮਗ਼ਾ-ਏ-ਹੁਸਨ-ਏ-ਕਾਰਕਰਦਗੀ" ਨਾਲ, "ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਐਂਡ ਆਰਟਿਸਟਸ" ਨੇ "ਗੋਲਡ ਮੈਡਲ" ਨਾਲ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਨੇ "ਸ਼ਾਲ" ਨਾਲ ਅਭਿਨੰਦਤ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ (ਰਜਿ:) ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ, ਜਗਤਪੁਰ (ਰਜਿ:) ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਉਚੇਚਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ। ਸਾਲ 2006 ਵਿਚ ਹੀ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਸੋਸਾਇਟੀ, ਵੈਨਕੂਵਰ (ਕੈਨੇਡਾ) ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੌ ਸਾਲਾ ਯਾਦਗਾਰੀ ਦਿਵਸ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਸਮੇਂ ਰਵੀ ਨੂੰ ਉਸਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਸਾਹਿਤਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਲਈ "ਵਿਲੱਖਣ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ-ਪੁਰਸਕਾਰ" ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ। 2007 ਵਿਚ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਲਿਸਟਰ (ਇੰਗਲੈਂਡ), ਸਿਪਸਾ ਤੇ ਅਦਾਰਾ ਵੀਯਨਜ਼ ਆਫ਼ ਪੰਜਾਬ ਟੀ.ਵੀ., ਟਰਾਂਟੋ, ਕੈਨੇਡਾ ਨੇ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ। 2008 ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ 'ਪਰਵਾਸੀ ਮੀਡੀਆ ਗਰੁੱਪ' ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ "ਸਰਬ-ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ" ਭੇਟ ਕੀਤਾ। 2011 ਵਿਚ ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਅਕਾਦਮੀ (ਲੁਧਿਆਣਾ, ਭਾਰਤ) ਨੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ "ਨਾਟ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ" ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਣ ਦੀ ਘੋਸ਼ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ "ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ (UBC)", ਵੈਨਕੂਵਰ, ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ "ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ

ਲੇਖਕ ਸਭਾ (ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ) ਸਰੀ, ਕੈਨੇਡਾ" ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ "ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ" ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ। ਸਾਲ 2012 ਵਿਚ "ਅਰਪਨ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ", ਕੈਲਗਰੀ (ਅਲਬਰਟਾ, ਕੈਨੇਡਾ) ਨੇ ਰਵੀ ਨੂੰ "ਇਕਬਾਲ ਅਰਪਨ ਯਾਦਗਾਰੀ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ" ਨਾਲ ਅਭਿਨੰਦਤ ਕੀਤਾ। 2013 ਵਿਚ "ਪੰਜਾਬੀ ਆਰਸੀ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਕਲੱਬ (ਕੈਨੇਡਾ)" ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ' ਦਿੱਤਾ।

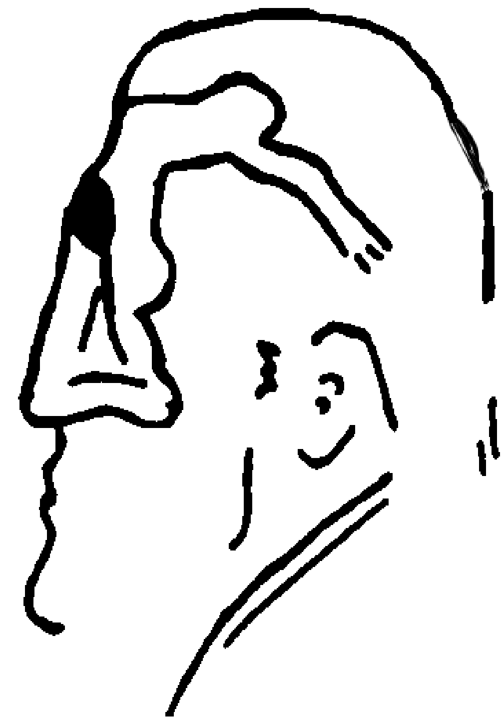
ਉਹ ਇਆਪਾ ਦਾ ਮੋਢੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦਾ ਸੰਚਾਲਕ ਹੈ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੱਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਗ਼ੈਰ-ਪਾਕਿਤਸਾਨੀ ਲੇਖਕ ਹੈ—ਜਿਸਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਕਾਇਦੇ ਆਜ਼ਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ ਵਿਚ ਐਮ. ਏ. (ਪੰਜਾਬੀ) ਦੇ ਕੋਰਸ ਵਿਚ ਲੱਗੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਉੱਤੇ ਪੀ.ਐੱਚ.ਡੀ. ਪੱਧਰ ਦਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਡਰਾਮੇ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, ਡਾ. ਨਿਗਹਤ ਖ਼ੁਰਸ਼ੀਦ ਨਾਰੂ ਨੇ, 2009 ਵਿਚ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲਾਹੌਰ, ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ।

ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ ਨੇ "ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਥੀਮ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ", ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ, ਆਪਣਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, 2008 ਵਿਚ, ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਭਾਰਤ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਕੇ, ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ 2014 ਵਿਚ ਛਪੀ। ਡਾ. ਕਿਰਨਦੀਪ ਕੌਰ ਨੇ "ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਰਚਨਾ-ਸੰਸਾਰ : ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਸੁਹਜ-ਸੰਚਾਰ", ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, 2013 ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਕੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਪੁਸਤਕ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਛਪ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ, 16 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ ਹਨ ਅਤੇ 16 ਦੇ 16 ਹੀ 1976 ਤੋਂ 2018 ਤਕ ਦੇ 42 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਖੇਡੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

2015 ਵਿਚ CIPSA (Canadian International Punjabi Sahit Academy - Brampton, ONT, Canada) ਨੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ "ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਅਵਾਰਡ ਆਫ਼ ਡਿਸਟਿੰਕਸ਼ਨ" ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਾਏ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯੋਗਦਾਨ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

'ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ' ਤੇ 'ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ' : ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ

‘ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ’ ਤੇ ‘ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ’ : ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ‘ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ’ ਅਤੇ ‘ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ’ ਦੇ ਮੂਲ ਪਾਠ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਚਨ-ਤਸਵੀਰਾਂ, ਮੰਚਨ-ਵੇਰਵੇ ਅਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰੀ ਰੀਵੀਊ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਜੁਲਾਈ 1, 2018 ਨੂੰ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਵਿਖੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਖੇਡੇ ਗਏ ਸਨ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ-ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਸਾਹਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਪਾਠ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਚਨ-ਤਸਵੀਰਾਂ, ਮੰਚਨ-ਵੇਰਵੇ ਅਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰੀ ਰੀਵੀਊ ਆਦਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮੂਲ ਪਾਠ ਤੇ ਮੰਚਨ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਬਰਾਬਰ ਰੱਖਕੇ, ਰੰਗਮੰਚ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਲਾਹ ਤੇ ਘੋਖ ਪਰਖ ਸਕਣ।

ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਏਸ ਲਈ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ, ਜੁ ਕਾਰਜ ਮੈਂ 1974 ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ‘ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ’ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਕੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 1976 ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 2018 ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਆਖਰੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ। 1974 ਤੋਂ 2017 ਵਿਚਕਾਰ ਮੈਂ 16 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। 1976 ਤੋਂ 2018 ਤਕ ਦੇ 42 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ, ਮੇਰੇ 16 ਦੇ 16 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਖੇਡੇ ਗਏ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ, ਇਹ ਇਕ ਨਵਾਂ ਰੀਕਾਰਡ ਹੈ। ਅੱਜ ਤਕ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਨਾ ਤਾਂ ਏਨੇ ਕਾਵਿ-

ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਏਨੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਖੇਡੇ ਗਏ ਹਨ।

'ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ' ਮੈਂ 1981 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਮੇਰਾ ਦੂਜਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਹੈ। ਵਸਤੂ, ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਇਕ ਨਵਾਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਤੇ ਅਵਾਂ-ਗਾਰਡ ਰਚਨਾ ਸੀ, ਜੁ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਅਤੇ ਡਾ. ਰੌਸ਼ਨ ਲਾਲ ਆਹੂਜਾ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਮਹਾਂਰਥੀਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੀ ਮੰਚਨ-ਯੋਗਤਾ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਕਿੰਤੂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਏਸ ਪੱਖੋਂ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਇਕ ਉੱਤਮ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੂੰ ਲੀਕ ਤੋਂ ਹਟਕੇ ਲਿਖੇ ਇਸ ਦੇ ਵਸਤੂ ਬਾਰੇ ਜ਼ਰੂਰ ਚਿੰਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਾਮੁਕ ਸੰਬੰਧਾਂ, ਗੋਤ-ਗਮਨ, ਸਮਲਿੰਗ ਭੋਗ, ਟੁੱਟਦੇ ਭੱਜਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਵਰਨਣ ਕਰਕੇ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਛੇਤੀ ਖੇਡਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਬਲਾਤਕਾਰ ਤੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪੱਛਮ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਸਭ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ 1981 ਵਿਚ ਹੀ, ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ, ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆ ਰਹੀ ਇਸ ਅਨ੍ਹੇਰੀ ਬਾਰੇ, ਅਗਾਊਂ ਹੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਸ਼ਕ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕੀ ਰੰਗਮੰਚ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ 1981 ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, 37 ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ, 2018 ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ, 37 ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਸਹੀ, ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

'ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ' 2017 ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਮੇਰਾ 16ਵਾਂ ਤੇ ਆਖਰੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਹੈ, ਜੁ ਮੇਰੀ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਪਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ' ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ 2018 ਵਿਚ ਹੀ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ 'ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ', ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਕਤਲ, 1984 ਦਾ ਸਿੱਖ ਕਤਲ-ਏ-ਆਮ ਆਦਿ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਦੰਦ-ਕਥਾ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਬਰਾਬਰ ਰੱਖਕੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਚਿੰਤਨ, ਮੰਥਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਮੇਰੇ ਵੀਹਵੀਂ ਤੇ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਮੰਚਨ ਦੁਆਰਾ, ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗਮ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਦੌਰ ਦੇ 9 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਮੈਂ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ (1974 ਤੋਂ 1990) ਵਿਚ

ਲਿਖੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਦੌਰ ਦੇ 7 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਮੈਂ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ (2005 ਤੋਂ 2017) ਵਿਚ ਲਿਖੇ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲਿਖੇ ਤੇ ਖੇਡੇ ਗਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਧਾ ਨੂੰ ਰੰਗਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਏਥੇ, ਮੇਰੇ ਹੁਣ ਤਕ ਲਿਖੇ ਤੇ ਖੇਡੇ ਗਏ 16 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਰੰਗਮੰਚੀ ਇਤਿਹਾਸ ਉੱਤੇ ਇਕ ਪੰਛੀ-ਝਾਤ ਮਾਰਨੀ ਪ੍ਰਕਰਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੇਰੇ ਸਭ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਨੇ ਖੇਡੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

ਮੇਰੇ 2017 ਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਤੇ 2018 ਤਕ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

	ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ/ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ-ਸਾਲ	**ਖੇਡਣ-ਸਾਲ**	**ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ**
1.	ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ-1974	1976, 1977, 1986, 2015	ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ, ਪ੍ਰੋ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ, ਕੀਰਤੀ ਕਿਰਪਾਲ
2.	ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ-1981	2018	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
3.	ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ-1983	2013	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
4.	ਚੌਕ ਨਾਟਕ-1984	1986, 1987	ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ
5.	ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ-1984	1987, 1988, 1995	ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ, ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ
6.	ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ-1987	1987	ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ
7.	ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ-1989	1989	ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ
8.	ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ-1990	2013	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
9.	ਪਛਾਣ ਨਾਟਕ-1990	1993	ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ
	(**ਨੋਟ :** ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੰਬਰ 7, 8 ਤੇ 9 'ਤਿੰਨ ਨਾਟਕ' ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ, 1990 ਵਿਚ ਛਪੇ ਸਨ)		
10.	ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ-2005	2008, 2009	ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ
11.	ਮਖੌਟੇ ਤੇ ਹਾਦਸੇ-2009	2009	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ

12. ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ-2010	2012	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
13. ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ-2015	2017	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
14. ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ-2016	2016	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
15. ਭਰਮ-ਜਲ-2017	2017	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
16. ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ-2017	2018	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ

(**ਨੋਟ :** ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੰਬਰ 15 ਤੇ 16 'ਪਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ' ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ, 2017 ਵਿਚ ਛਪੇ ਸਨ)

ਅੰਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਰੰਗਕਰਮੀ ਵਿਸ਼ੇ ਉਤੇ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਯੋਗ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਖੇਡਣਾ ਹਾਈਂ-ਮਾਈਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਚੇਚੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਅਤੇ ਯੋਗ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ (vision) ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੁ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕੀ ਸੰਰਚਨਾ ਦੀ ਜਟਿਲਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕੇ। ਇਸ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਬਿੰਬਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਕੇਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਕਾਰਜ ਅਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਡੂੰਘਾਈਆਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਮੰਚਕੀ ਜੁਗਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਸਕੇ। ਸਾਡੇ ਬਹੁਤੇ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਤੰਗ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਬਹੁਤੇ ਰੰਗਕਰਮੀ ਵਾਰਤਕ ਨਾਟਕ ਖੇਡਣ ਦੇ ਆਦੀ ਹਨ। ਉਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਵਾਰਤਕ ਨਾਟਕ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਖੇਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਵਾਰਤਕ ਨਾਟਕ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਤੋਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਤੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਦੂਹਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੇਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕਾਵਿ ਤੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਬਰਾਬਰ ਰੱਖਕੇ ਰੰਗਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕਾਈ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੰਤੋਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਰੰਗਕਰਮੀਂ/ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਈ.ਸੀ. ਨੰਦਾ, ਡਾ. ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਆਦਿ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਈ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਦੀ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਤੇ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਖੇਡੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ, ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ ਅਤੇ ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਨੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਮੰਚਨ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮਕਾਲੀ ਪੋਚ ਦੇ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੀਰਤੀ ਕਿਰਪਾਲ ਨੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਮੰਚਨ ਵਿੱਚ

ਉਚੇਚੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ 1976 ਤੋਂ 2018 ਤਕ ਦੇ 42 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਮੰਚਨ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਥ ਹੈ।

'ਰੰਗਮੰਚ ਰਤਨ' ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ, ਮੇਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਅਰਥਾਤ 9 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਖੇਡੇ ਹਨ। ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਖੇਡਣ ਤੇ ਖਿਡਵਾਉਣ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਇਸ ਵਿਧਾ ਦਾ ਬੇਤਾਜ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਵੇਖਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕੀ ਕਾਰਜ ਨੂੰ, ਇਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚ ਵਿਚ ਉਸਾਰਦੀ ਹੋਈ, ਬਹੁਪਰਤੀ ਅਤੇ ਬਹੁਦਿਸ਼ਾਵੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਬਿੰਬ ਦਾ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਨਾਟਕੀ ਕਾਰਜ ਦੀ ਜੱਟਿਲਤਾ ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਵਲੋਂ ਸਿਰਜੇ ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ (visuals) ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਕਲਾਤਮਕ ਤੇ ਸੁਹਜਮਈ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

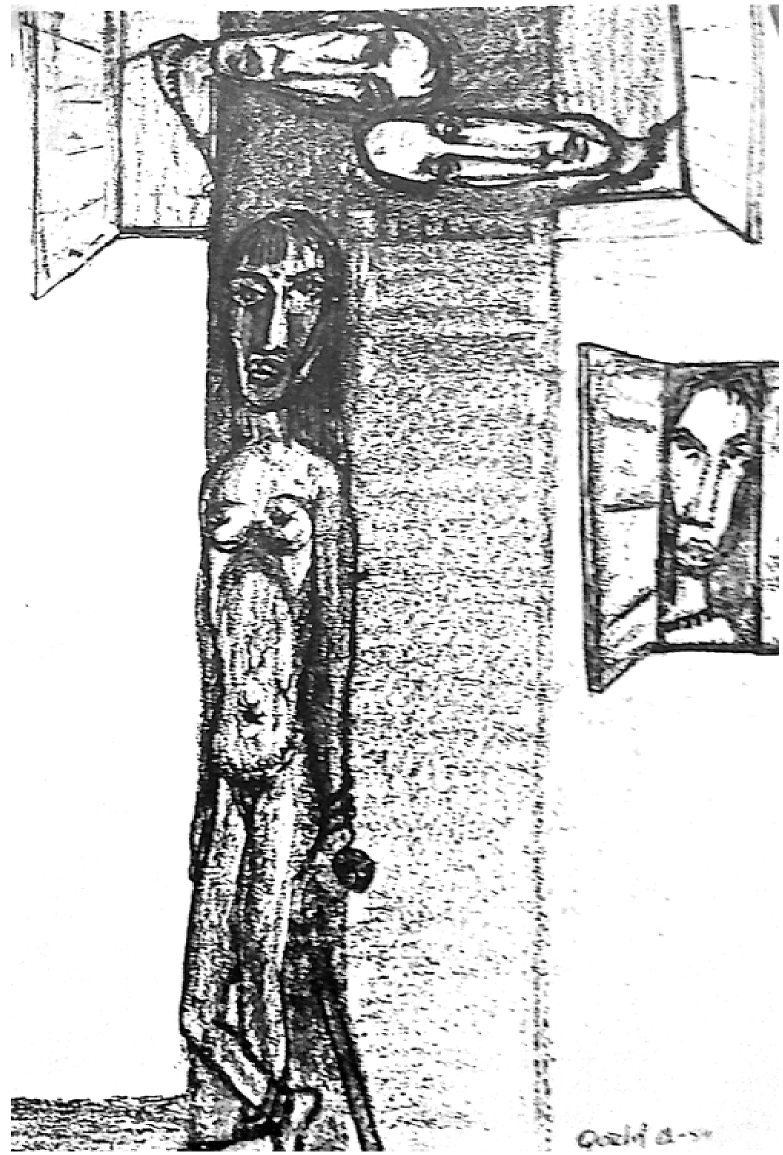
ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ, ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, ਮੇਰੇ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ: 'ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ' ਵਿਚ, ਇਕ ਮੰਝੇ ਹੋਏ ਅਭਿਨੇਤਾ ਵਜੋਂ, ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਈ ਸੀ। ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਖੇਡੇ ਗਏ ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : 'ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ' ਵਿਚ ਵੀ ਡੀਜ਼ਾਈਨਿੰਗ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰਜ ਉਸ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ, 1987 ਤੋਂ 2018 ਦੌਰਾਨ, 31 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਖੇਡੇ ਗਏ, ਮੇਰੇ 16 ਵਿੱਚੋਂ 11 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਏਨੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਸ਼ਾਇਦ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਰੰਗਕਰਮੀ ਨੇ ਨਾ ਖੇਡੇ ਹੋਣ। ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੀਕਾਰਡ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਜੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕੀ ਰੰਗਮੰਚ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗ ਆਖ ਲਈਏ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਬੜੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਮੇਰੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਸਥਾਈ ਫੀਚਰ, 'ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ' ਨੂੰ ਵੀ, ਨਵੇਂ ਵਾਧਿਆਂ ਨਾਲ ਅਪਡੇਟ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਮੰਚਨ ਦੇ ਵੇਰਵੇ, ਹਵਾਲੇ ਲਈ, ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ, ਵਿੱਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਲਈ ਸੰਭਾਲ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

‘ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ’

ਲਿਖਣ ਸਾਲ : 1980, ਛਪਣ ਸਾਲ : 1981

May I submit that when a critic sets himself up as an arbiter of morality, a judge of the matter and not the manner of a work, he is no longer a critic he is a censor.

Is the play offensive ? I certainly hope so; it was my intention to offend—as well as amuse and entertain. Is it nihilist, immoral, defeatist ? Well, to that let me answer that "The American Dream" is a picture of our time—as I see it, of course. Every honest work is a personal, private yowl, a statement of one individual's pleausre or pain; but I hope that "The American Dream" is something more than that. I hope that it transcends the personal and the private, and has something to do with the anguish of us all.

-Edward Albee

ਦਰਾਂ ਵਿਚ ਖੜੋਤੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ :
ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਕੁਝ 'ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ' ਬਾਰੇ

'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ' ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ' ਮੇਰਾ ਦੂਜਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਹੈ। ਪੂਰੇ ਸੱਤ ਵਰ੍ਹੇ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ਼ ਵਿਚ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। 'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ' 1973 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਕੀਨੀਆਂ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ। 'ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ' ਮੈਂ 20 ਅਕਤੂਬਰ, 1980 ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤਾ।

ਅੱਠ ਕੁ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਅਕਤੂਬਰ, 1974 ਵਿਚ, ਕੀਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਵਿਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਕੈਨੇਡਾ ਲਈ ਤੁਰ ਪਿਆ ਸਾਂ। 31 ਅਕਤੂਬਰ ਤੋਂ 14 ਦਸੰਬਰ ਤਕ ਦੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਮਧ-ਪੂਰਬ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਸਕੈਂਡੇਨੇਵੀਆ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਖ਼ਾਨਾਬਦੋਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਘੁੰਮਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ। ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ, ਅਘਰਵਾਸੀ, ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਬੇ-ਦੇਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾਂ।

ਕੈਨੇਡਾ ਆਣ ਕੇ ਮੁੱਢਲਾ ਵਰ੍ਹਾ ਮੈਂ ਬੇਕਾਰੀ, ਆਵਾਰਾਗਰਦੀ ਅਤੇ ਏਥੋਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤਥਾ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦਿੱਤਾ।

28 ਕੁ ਦਿਨ ਤਕ ਲੱਕੜ ਦੇ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕੀਤੀ। ਦੋ ਕੁ ਹਫ਼ਤੇ ਮਕਾਨ-ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। 12 ਜਨਵਰੀ, 1976 ਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਨਿਊ ਆਇਐਂਸ਼ ਦੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਏਥੇ ਹੀ ਮੈਂ ਅੱਜ ਤਕ ਦਸਵੀਂ, ਗਿਆਰਵੀਂ ਅਤੇ ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਵਿੱਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ, ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ-ਰਚਨਾ ਆਦਿ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਇਹ ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਦਿਆਂ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ 1967 ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ, 'ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ', ਦੇ ਬੋਲ ਗੂੰਜ ਰਹੇ ਹਨ :

'ਮਨ ਪਰਦੇਸੀ ਜੇ ਥੀਆ
ਸਭ ਦੇਸ ਪਰਾਏ।'

'ਕਲ-ਸਰਾਪੀ ਹੋਂਦ ਮੇਰੀ ਕਿਉਂ
ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਭੱਜੀ ਜਾਏ ?

ਇਸ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਮੈਂ, ਹਿੰਦ-ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਜਨਵਰੀ 1967 ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਕੀਨੀਆਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਬਾਕੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਕੀਨੀਆਂ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਦਿਲ-ਟ੍ਰਾਂਸਪਲਾਂਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ' ਵਿਚ ਛਪ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਕੈਨੇਡਾ ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਬੜੀ ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਅਤੇ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦੇ ਆਲਮ ਵਿਚ ਬੀਤਿਆ। ਇਹ ਕੁਝ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਤੇ ਹੋਰ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ।

ਏਧਰ ਇਸਤਰੀ ਮਰਦ ਸਾਂਝੇ ਕਾਨੂੰਨ (Common Law) ਅਧੀਨ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਏ ਬਗੈਰ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ, ਸਗੋਂ ਬੱਚੇ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਏਥੋਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਤਥਾ ਰੀਤ ਵੀ, ਮੈਨੂੰ ਉਮਰ ਭਰ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਲੋਂ ਇਕ ਵਕਤੀ ਅਤੇ ਕੰਮ-ਚਲਾਊ ਸਹੂਲਤ ਜਾਂ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਏ। ਉਂਜ ਵੀ ਏਧਰ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜੇ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਘਟ ਜ਼ਰੂਰੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਅਨੇਕਾਂ ਔਰਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਏਥੇ ਐਸੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮਰਦਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕਈ ਕਈ ਬੱਚੇ ਸਨ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਇਕ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਮਰਦ ਨਾਲ ਰਹਿ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਏਥੋਂ ਦੇ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਉੱਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਭੂਤ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਸਵਾਰ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ, ਨਾ ਹੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਤਥਾ ਅਗਲੀ ਨਸਲ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਬੱਚੇ ਵੀ ਇਸੇ ਕੋਤਾਹੀ (Neglect) ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਚਾਰ ਕਦਮ ਅੱਗੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਵਿੱਥ (Generation Gap) ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਅਤਿਵਾਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਏਧਰ ਆਣ ਕੇ ਵੱਸੇ ਸਾਡੇ ਲੋਕੀਂ ਵੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਟੁੱਟੇ ਘਰਾਂ (Broken Homes) ਅਤੇ ਇਕ ਮਾਪਾ-ਪਰਵਾਰਾਂ (Single Parent Families) ਵਿੱਚੋਂ ਆਏ ਬੱਚੇ ਬੜੀਆਂ ਹੀ ਦੀਰਘ ਮਾਨਸਿਕ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਲ ਅਤੇ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਉੱਸਰ ਆਈਆਂ ਹਨ।

ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਕਾਮ-ਭੋਗ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਤਿਵਾਦੀ ਉਲਾਰ ਰੁਚੀ (Perversion) ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ, ਅੱਜ ਦੀ ਨਸਲ ਅਜੋਕੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਇਕ ਖਲਾਅ (Vacuum) ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸੰਦੇਹ ਦਾ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਰੂਪ ਦੂਸਰੇ ਵਿਚ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਦੀ ਇਹ ਵਿਥ ਲਗਾਤਾਰ ਵਧੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਇਕੱਠਿਆਂ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਹੀ ਨਾ ਹੋਈਏ, ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਨਾ ਹੋਈਏ। ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚ ਦੀਵਾਰਾਂ ਤਣ ਕੇ ਖਲੋ ਗਈਆਂ ਹੋਣ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਐਨਾ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਈਏ :

ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਜਿਉਂ ਮਿਲਣ ਦੀਵਾਰਾਂ !
... ...
ਇੱਥੇ ਚਿਹਰੇ ਹਨ ਪਹਿਚਾਣ ਨਹੀਂ !
... ...
ਇਸ ਨਗਰੀ ਰੁੱਖ ਹੈ; ਛਾਂ ਨਹੀਂ !

ਗੋਤ-ਗਮਨੀ (Incest) ਵੀ ਏਥੇ ਇਕ ਦੀਰਘ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਨਾਬਾਲਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ-ਭੋਗ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ। ਅਣਵਿਆਹੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਹਨ। ਐਸੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਹਨ ਜੁ ਲਿੰਗ-ਭੋਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਾਂ ਭੋਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਮਾਂ ਬਣਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਫਿੱਗਰ ਅਤੇ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਹੈ।

ਨਾਬਾਲਗਾਂ ਲਈ ਸ਼ਰਾਬਨੋਸ਼ੀ ਕਾਨੂੰਨਨ ਮਨ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਮੈਰੀਵਾਨਾ, ਹੈਰੋਇਨ, ਐਲ.ਐਸ.ਡੀ. ਤੇ ਕੋਕੇਨ ਆਦਿ ਹੋਰ ਡਰੱਗਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ, ਕੀ ਬਾਲਗ ਤੇ ਕੀ ਨਾਬਾਲਗ, ਏਥੇ ਆਮ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਾਦ ਤੇ ਅਲਗਾਵ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਸਾ, ਜੁਰਮਾਂ ਅਤੇ ਆਤਮਹੱਤਿਆ ਵਲ ਲੈ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਜੁਰਮ ਤੇ ਹਿੰਸਾ ਦੀ ਦਰ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ, ਕਿਤੇ ਵਧੇਰੇ ਹੈ।

ਅਤਿ ਦੀ ਮਹਿੰਗਾਈ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਰਦ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਬੇਬੀ-ਸਿਟਰਾਂ ਕੋਲ ਰੁਲਦੇ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਪਿਆਰ, ਧਿਆਨ, ਸੰਬੰਧ ਅਤੇ ਨੇੜਤਾ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਂਝੇ ਪਰਵਾਰਕ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਅਧਾਰ ਨਿੱਘਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਵੁਕ ਸਾਂਝ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਹੀ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਨ ਦੇ ਰੋਗ ਲੱਗ ਰਹੇ ਹਨ।

ਏਥੋਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੈਸਾ ਹੈ। 40,

40 ਸਾਲ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਇਕੱਠੇ ਬਿਤਾ ਕੇ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਮਰਦ ਦਿਲ ਦੇ ਰੋਗ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਔਰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਚਪਨ, ਬੁਢਾਪੇ ਅਤੇ ਬੀਮਾਰੀ ਵਿਚ ਹੀ, ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ, ਇਨਸਾਨੀ ਆਸਰੇ ਅਤੇ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—ਤੇ ਉਦੋਂ ਹੀ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਜਦੋਂ ਵਾਦਾਂ, ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਸ਼ਾਸਨ-ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਮਤਾਂ ਕੋਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਮਾਧਾਨ ਲਈ ਕੋਈ ਜੁਗਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :-

ਥਲ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਕਾਫਲੇ ਵਾਂਗੂੰ
ਵਾ-ਵਰੋਲੇ ਵਿਚ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ
ਘੁੰਮਣ, ਚੜ੍ਹਿਆ ਗਰਦ-ਗ਼ੁਬਾਰ !
ਕਿੱਥੇ, ਕਿਸ ਨੂੰ ਦਸਤਕ ਦੇਈਏ,
ਹਰ ਇਕ ਦਰ, ਬਣਿਆਂ ਦੀਵਾਰ ?

ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ, ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਨੇ ਅਜੋਕੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜੱਟਿਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਪੂਰਨ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਵਣ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਰੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਕੋਲ ਕੋਲ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ :

ਘੁੱਗ ਵਸਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਜਿੱਥੇ—
ਏਧਰ, ਓਧਰ, ਜਿੱਧਰ ਵੇਖੋ,
ਕਦਮ ਕਦਮ 'ਤੇ ਬੰਦ ਗੁਫ਼ਾ !

ਹਰ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਪੱਥਰ ਡਿੱਗੇ,
ਹਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਪਿਆ !

ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਚ ਰੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂੰ,
ਕੋਲ ਕੋਲ ਹਨ, ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ !

ਬੱਚੇ ਜਣ ਕੇ, ਮਾਪੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਪੋਸਣਾ ਤੋਂ ਕੋਤਾਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਦੇ ਮਾਪੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਹ ਅਨਾਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ

ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸੋਸ਼ਲ ਵਰਕਰ ਲੈ-ਪਾਲਕ ਮਾਪਿਆਂ (Foster Parents) ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੈ-ਪਾਲਕ ਮਾਪੇ ਵੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਇਕਾਈ ਦੀ ਸੀਮਾਂ ਵਿਚ ਬੱਝੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਿੱਘਾ, ਡੂੰਘਾ ਅਤੇ ਚਿਰਜੀਵੀ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਮਾਪੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ, ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਤੋਂ ਦੂਜੇ, ਨਗਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੈ-ਪਾਲਕ ਬੱਚੇ (Foster Children) ਇਕ ਤੋਂ ਦੂਜੇ, ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਤੀਜੇ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਘਰਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਜੜ੍ਹ-ਹੀਣਤਾ ਅਤੇ ਮੋਹ-ਬਣਵਾਸ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹੋਏ ਹੀ, ਇਹ ਜਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਅਤੇ ਥੇਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ, ਇਹ ਬੜੀਆਂ ਪੀਡੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਕਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ, ਸਮਾਜ ਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਹੀ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਾਂ ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਉਹ ਯਾਦਾਂ, ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਾਦ, ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਬੇਵਸੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰਨ ਲਈ, ਬਿਜਲਾਣੂ ਖਿਡੌਣਿਆਂ (Electronic Toys) ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵਿਖਾਵੇ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਕਾਸ ਭਾਲਿਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬਿਜਲਾਣੂ ਖਿਡਾਉਣੇ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਤੇ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਦੇ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਨਵੇਂ ਖੁਦਾ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ :-

ਬਿਜਲਾਣੂ ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ,
ਹਰ ਬੱਚਾ, ਜਿਉਂ ਨਵਾਂ ਖ਼ੁਦਾ !

... ਤੇ ਫਿਰ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਠੋਰ ਹਕੀਕਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਸੁਫ਼ਨ-ਸੰਸਾਰ ਚੀਨਾ ਚੀਨਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ :-

ਮੋਹ ਦੀ ਥਾਂ, ਖਿਡੌਣਾ ਮਿਲਿਆ !
... ...
ਸੰਗਤ ਮੰਗੀ, ਟੀ. ਵੀ. ਜੁੜਿਆ !
... ...
ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਘਰਾਂ ਦੇ ਜਾਏ,
ਕੀਚਰ ਕੀਚਰ ਹੋਂਦ ਆਪਣੀ—
ਇਕ ਦੂਜੇ 'ਚੋਂ ਲੱਭਣ ਆਏ !

ਬਿਜਲਾਣੂ ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਖੁਦਾਵਾਂ ਨੂੰ—ਆਪਣੇ ਅੱਥਰੂ, ਆਪਣੀ ਨਾਉਮੀਦੀ, ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਚਾਹ ਨੂੰ ਸੀਨੇ ਉਤੇ ਚੁੱਕੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੇ ਟੁੱਟੇ, ਸਬੂਤੇ, ਇਕ-ਮਾਪਾ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਅਤਿਵਾਦੀ, ਸਾਹ-ਘੁੱਟਵੇਂ ਅਤੇ ਉਲਾਰ ਮਾਹੌਲ ਦੀਆਂ ਅੰਤਰ ਤੇ ਪਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਅਸੁਖਾਵੇਂ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਨਵਯੁਵਕਾਂ ਵਲੋਂ, ਨਾਦਾਨੀ ਵਿਚ ਜਾਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕੀਤੀ ਤਬਾਹੀ ਤੇ ਬਰਬਾਦੀ (Vandalism) ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ, ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਬਾਲ-ਵੇਸ਼ਵਾਈ, ਅਤੇ ਐਸੀਆਂ ਹੀ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਕੁਰੀਤਾਂ ਤੇ ਜੁਰਮਾਂ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਗੜਬੜ (Anarchy) ਹੀ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣ ਗਈ ਹੋਵੇ।

ਨਾਬਾਲਗ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਮੁਜਰਮ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾ ਸਕਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹਾਂ-ਨਗਰਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੈਲੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਕ ਕੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੈ-ਪਾਲਕ, ਅਸਲੀ ਜਾਂ ਇਕ-ਮਾਪਾ ਪਰਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿੱਥੋਂ ਦੀ ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਅਤੇ ਅਲਗਾਵ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਫੇਰ ਦੌੜ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਏਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਰਕਾਰੀ ਸੋਧ-ਕੇਂਦਰਾਂ (Correctional Centres) ਵਿਚ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੂਨ ਸੁਧਰਦੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਨਿਤ ਨਵੀਆਂ ਜ਼ਰਬਾਂ ਖਾ ਕੇ, ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਾਂਗ, ਲਗਾਤਾਰ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੋਲੋਂ ਅਰਥ, ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਖੁਸ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਐਬ ਪ੍ਰਾਪਤ, ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਅਤੇ ਪਰਵਾਨ ਹੋਣ ਅਤੇ ਮਾਹੌਲ ਕੋਲ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਕਟ-ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜਿਊਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਭਾਵਕ, ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਠੀਕ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੋਵੇ।

ਕੱਲੀ ਕਾਰੀ ਚਿੰਤਕ ਸੋਚ ਨਿਕਾਰਖਾਨੇ ਵਿਚ ਤੂਤੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਅਵਾਸੀ ਹੋਇਆ
ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਵਾਂਗੂੰ
ਹਰ ਕੋਈ ਵਿਕਦਾ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਨਾਲ !
... ...
ਮੋਹ-ਬਣਵਾਸ ਭੋਗਦੇ ਲੋਕੀਂ
ਰਾਮ, ਲਖਣ, ਸੀਤਾ, ਲਵ, ਕੁਸ਼ ਵੀ—
ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ—
ਲੰਕਾ ਬਣਿਆਂ ਇਹ ਸੰਸਾਰ !
... ...
ਬੁੱਢੇ ਮਾਸ ਜਿਹੇ ਅਹਿਸਾਸ,
ਪਿੰਨ ? ਚਾਕੂ ਦਾ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ?
... ...
ਵਿਚ ਵਿਮਾਨ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਦੋਵੇਂ—
ਉੱਪਰ ਮਾਨਵ, ਹੇਠਾਂ ਖੋਤਾ !

ਏਥੇ ਕੁਝ ਮਿਸਾਲਾਂ ਐਸੀਆਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਲੈ-ਪਾਲਕ ਘਰਾਂ 'ਚੋਂ ਆਏ ਭੈਣ ਭਰਾ ਅਨਜਾਣੇ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਮੋਹ-ਮੁਹੱਬਤ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕਰ ਬਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਏਸ ਪੜਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਭੈਣ ਭਰਾ ਹਨ, ਤਾਂ ਕਾਨੂੰਨ ਆ ਧਮਕਦਾ ਹੈ—ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਰਵਾਰ ਤੋੜਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਗੋਤ-ਗਮਨੀ ਜੁਰਮ ਹੈ। ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਕਿੱਥੇ ਸੀ ? ਇਹ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿੱਥੇ ਸੀ ? ਇਹ ਸੱਭਿਅਤਾ ਕਿੱਥੇ ਸੀ ?

ਅਜਨਬੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ—
ਹਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੈ ਕੁਝ ਲੱਗਦਾ !
ਅੰਨ੍ਹਾ ਏਥੇ ਬੀਨ ਵਜਾਵੇ,
ਬੋਲਾ, ਪਰ, ਕੁਝ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ !

ਜਿੱਥੇ ਬਚਪਨ ਲੈ-ਪਾਲਕ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਬੇਬੀ ਸਿਟਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਬੁਢਾਪਾ ਬੁੱਢਿਆਂ ਲਈ ਬਣੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਹੋਮਜ਼ ਵਿਚ ਰੁਲ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਉਲਾਰ ਤੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਅਤਿਵਾਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਸਥਿਤੀ ਕੁਝ ਐਸੀ ਹੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ :-

ਇਸ ਟਾਵਰ ਦੀ ਉੱਚੀ ਟੀਸੀ,
ਅੰਬਰ ਛੂੰਹਦੀ ! ਨ੍ਹੇਰ ਫੈਲਿਆ !
ਉੱਪਰ ਟੰਗੀ ਖਲਕਤ ਘੁੰਮੇਂ—
ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਨ ਦੇ ਰਾਹ ਬੰਦ !
... ...
ਟਾਵਰ ਹੇਠਾਂ ਟਾਈਮ-ਬੰਬ ਹੈ।

ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤੀ ਖਿੱਚ ਅਤੇ ਚੇਤਨਾ 'ਚੋਂ ਹੀ ਕਦੇ ਪਰਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਸਾਰੀ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ 'ਚੋਂ ਕੱਟ, ਬਿਖੇਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ :-

ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਹੋਣੀ—
ਤਿੱਖੇ ਚਾਕੂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੇ,
ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਟ ਦਿਤੀ ਹੈ !
... ...
ਬਿਖਰ ਗਏ ਹਨ ਵੱਗਾਂ ਵਾਂਗੂੰ,
ਕੱਲੇ ਕੱਲੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅੰਦਰ !
... ...
ਬਚਪਨ ਮੇਰਾ ਨਿਰੀ ਇਕੱਲ
ਬੇ-ਬਾਪ ਮੌਸਮ ਦੀ ਵਿਥਿਆ,
ਮਾਂ ਬਿਨ ਭੁਗਤੀ ਧੁੱਪ ਦੀ ਗੱਲ !
... ...
ਪਾਟੀਆਂ ਜੀਨਾਂ, ਖਿੱਲਰੇ ਵਾਲ,
ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ, ਸਾਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹ !
... ...
ਅੰਨ੍ਹੇਂ ਨੂੰ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ !
... ...
ਕੁੱਕੜ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚੋਂ ਦੰਦ ਲੱਭਣ,
ਸਾਡੇ ਨੇਤਾ, ਸਾਡੇ ਸ਼ਾਸਕ, ਸਾਡੇ ਬੰਦਰ !
... ...
ਡਾਈਨਾਮਾਈਟ ਧੌਲ ਦੇ ਸਿੰਗੀਂ,
ਬੰਨ੍ਹ ਬੁੱਧੀ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵਲ ਉੱਡੀ—
ਛੱਡਿਆ ਰਾਕਟ, ਨਾਮ ਸਿਕੰਦਰ !
... ...
ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ, ਤਰਸੇਵੇਂ ਆਪਣੇ,
ਆਦਮਖੋਰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ—
ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਧਾ ਕੇ ਚੜ੍ਹ ਆਏ !
... ...
ਤੇਰੇ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਿਚਕਾਰ,

ਇਹ ਕੁਹਾੜੀ ਇਵੇਂ ਰਹੀ ਹੈ !
... ...
ਬੈਠਾ ਹਰ ਇਕ ਚੂਹਾ ਜੀਕੂੰ,
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਫੁਦਕ ਰਿਹਾ।
... ...
ਔਰਤ ਜੰਗਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ,
ਜਿਸ 'ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਰਾਜ-ਅਧਿਕਾਰ।
... ...
ਸੱਭਿਅਤਾ 'ਤੇ ਸੋਕੇ ਦਾ ਮੌਸਮ,
ਜੀਵਨ ਜੀਕੂੰ ਵਾਂਗ ਉਜਾੜ।
ਅੱਜ ਫਿਰ ਜੱਗ 'ਤੇ 'ਨ੍ਹੇਰ ਪੈ ਗਿਆ—
ਧੀ ਵਿਚ ਪਿਓ ਦਾ ਬੀਜ ਰੁੜ੍ਹ ਗਿਆ,
ਯੁੱਗ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਫੇਰ ਤਿੜਕਿਆ।
... ...
ਭੋਗ ਦਾ ਛਿਣ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਾਂਗੂੰ—
ਛਿਣ ਆਮਦ ਦਾ !
... ...
ਗਲਿਆ ਕੇਲਾ ਛਿਲ ਚੋਂ ਕੱਢਿਆ,
ਢਿਲਕ ਗਿਆ ?
... ...
ਉਲਟੀ ਤੌੜੀ ਕੌਣ ਭਰੇਗਾ ?
... ...
ਸਾਈਕੀ ਆਪਣੀ ਅੱਖ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ,
ਕਿਊਪਿਡ ਤਾਂਈਂ ਗੁਆ ਬੈਠੀ ਹੈ !
... ...
ਪੱਧਰ ਭੌਂ ਆਕਾਸ਼ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ,
ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਤੰਦ ਤਾਣੀ;
ਜਿੰਨੀ ਸੁਲਝੇ, ਉੰਨੀ ਉਲਝੇ,
ਸੱਭਿਅਤਾ: ਆਦਿ-ਕਹਾਣੀ।
... ...
ਦਰ ਤਾਂ ਹੈ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ,
ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਵੀ ਉਹ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਹੈ !

ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਵਿਚ, ਏਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀ ਹੋਈ ਸੱਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਨਯ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੋਨਾਂ ਤੋਂ ਖੁਰਦਬੀਨੀ ਅੱਖ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਤੇ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਇਕ ਹੀ ਸਥਿਤੀ, ਕੀਮਤ ਅਤੇ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਆਯੂ-ਸਮੂਹਾਂ ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਕੋਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸੰਕਟ ਦਾ ਹੱਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਏਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਸੰਬਾਦਾਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਮਨੋ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੱਤ ਐਸੇ ਹਨ, ਜੁ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੁਆਰਾ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਸੰਵਾਰਨ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬਨਾਉਣ ਦੇ ਕੁਝ ਅਧੂਰੇ ਪੂਰੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਰੌਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਧੁਨੀ (Light and Sound) ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਬਣਤਰ ਆਧਾਰਤ ਹੈ। ਜੇ ਸਭ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਤਾਂ ਆਦਰਸ਼ਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੰਚਕਰਨ, ਟੋਟਲ ਥੀਏਟਰ, ਸਿਨਮੈਟਿਕ/ਵੀਡੀਓ, ਟੀ.ਵੀ. ਤਕਨੀਕ ਤਥਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਨਾਟ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ-ਬਿੰਬਾਂ ਪਿਛਲੇ ਮਾਨਸਕ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਦੇ ਪਰਦੇ ਉਤੇ ਅਤੇ ਜਾਂ ਟੈਲੀਵੀਯਨ ਦੀ ਸਕਰੀਨ ਉੱਤੇ ਸਿਨਮੈਟਿਕ ਤੇ ਵੀਡੀਓ ਟੇਪ ਤਕਨੀਕ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੇ ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੁਫ਼ਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਅਵਚੇਤਨ ਮਨ ਦੀਆਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਨਮੈਟਿਕ ਤਕਨੀਕ ਦੁਆਰਾ ਯੋਗ ਮਾਨਵੀ ਸੰਦਰਭ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਤਥਾ ਝਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਰੌਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਧੁਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੰਚਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਢਲ ਸਕਣ ਦੀ ਵੀ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਅਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਲਈ ਵੀ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਬੜਾ ਕੁਝ ਸੁਝਾਉ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਇਹ ਯਤਨ ਸਫਲ ਸਮਝਾਂਗਾ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਨਾਟ-ਮੰਡਲੀ 'ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ' ਦਾ ਕਲਾਤਮਕ, ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮੰਚ ਕਰਨ ਕਰ ਸਕੇ।

-ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਅਕਤੂਬਰ 20, 1980

ਪਾਤਰ

ਕਵੀ

ਮਰਦ

ਔਰਤ

ਮੁਟਿਆਰ

ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ

ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ

ਕਾਮਦੇਵ

ਕਾਮਨੀ

ਪਰਚਾਰਕ,

ਹਿੱਪੀ

ਹਿੱਪਣ

ਗਸ਼ਤੀ ਕੁੜੀ

ਗਸ਼ਤੀ ਮੁੰਡਾ

ਨਾਟ-ਕ੍ਰਮ

1. ਕਵੀ
2. ਮਰਦ, ਔਰਤ, ਇਡੀਪਸ, ਮਾਂ
3. ਮਰਦ
4. ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ
5. ਕਾਮਦੇਵ, ਕਾਮਨੀ
6. ਮਰਦ, ਮੁਟਿਆਰ, ਔਰਤ
7. ਕਵੀ
8. ਮਰਦ, ਔਰਤ
9. ਪਰਚਾਰਕ, ਹਿੱਪੀ, ਹਿੱਪਣ,
   ਗਸ਼ਤੀ ਕੁੜੀ, ਗਸ਼ਤੀ ਮੁੰਡਾ
10. ਮੁਟਿਆਰ, ਮਰਦ, ਔਰਤ
11. ਔਰਤ, ਪਰਚਾਰਕ
12. ਮੁਟਿਆਰ, ਕਵੀ, ਮਰਦ

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪੂਰਨ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਹੈ। ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ 'ਚੋਂ ਟੇਪ-ਰੀਕਾਰਡਰ ਉੱਤੇ ਰੀਕਾਰਡ ਕੀਤੀਆਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰੋਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਪੈਰ-ਚਾਪਾਂ ਦੇ ਧੁਨੀ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰੀ ਕਦਮ, ਥੱਕੇ ਟੁੱਟੇ ਜਦੋਂ ਮੰਚ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਤੁਰਦਾ, ਤੁਰਦਾ ਡਿਗ ਪਿਆ ਹੋਵੇ ... ਥੱਕਿਆ, ਟੁੱਟਿਆ, ਹੰਭਿਆ, ਪੈਰ ਘੜੀਸਦਾ ਲੜਖੜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਪਾਟਲਾਈਟ ਦੀ ਮੱਧਮ ਰੌਸ਼ਨੀ, ਇਕ ਕੋਨੇ ਚੋਂ, ਮੰਚ ਵਲ ਆ ਰਹੇ ਕਵੀ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਧੌਣ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਲੰਮਾਂ ਕਾਲਾ ਚੋਲਾ ਪਹਿਨਿਆਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਫਟੇ ਪੁਰਾਣੇ ਇਸ ਚੋਲੇ ਉੱਤੇ ਥਾਂ ਪਰ ਥਾਂ ਹਰੀਆਂ, ਲਾਲ, ਸੰਤਰੀ, ਜਾਮਣੀ, ਸੰਧੂਰੀ ਤੇ ਹੋਰ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਟਾਕੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਚਿੱਟੇ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਲੰਮੀਂ, ਚਿੱਟੀ ਅਤੇ ਖਿੱਲਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮਸਤਕ ਦੀਆਂ ਤਿਊੜੀਆਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਦੀਆਂ ਝੁਰੜੀਆਂ ਤੋਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਥੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਛਿੱਤਰ ਟੁੱਟੇ ਫੁੱਟੇ ਤੇ ਡਿਗੂੰ ਡਿਗੂੰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮੰਚ ਅਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਸਪਾਟਲਾਈਟ ਦੀਆਂ ਰੰਗ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਕੇਵਲ ਕਵੀ ਨੂੰ ਹੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਵੀ

ਮੈਂ ਕਿਸ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ?

ਇਸ ਨਗਰੀ ਰੁੱਖ ਹੈ, ਛਾਂ ਨਹੀਂ।
ਇਸ ਨਗਰੀ ਸੜਕ ਬਿਨਾਂ ਮੰਜ਼ਲ,
ਇਕ ਗੋਰਖਧੰਦੇ ਵਿਚ ਉਲਝੀ।

(ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ 'ਚੋਂ ਇਕ ਔਰਤ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਉੱਭਰਦੀ ਹੈ।)

ਜ਼ਨਾਨਾ ਆਵਾਜ਼-1

ਤੂੰ ਕਿਸ ਮੰਜ਼ਲ ਦਾ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ?
ਤੂੰ ਕਿਹੜੀ ਛਾਂ ਦਾ ਮੁਤਲਾਸ਼ੀ ?

ਕਵੀ

ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਲ ਦਾ,
ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛਾਂ ਤੋਂ ਡਰ ਆਵੇ।
ਮੇਰੀ ਹੋਂਦ ਗਈ ਹੈ ਪਰਛਾਵੀਂ,
ਮੇਰੇ ਕੰਬਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਥਿੜਕਣ,
ਪਈ ਆਪਣੀ ਤੋਰ ਤੋਂ ਕਤਰਾਵੇ।
ਪਰ ਦੂਰ ਨਜ਼ਰ ਦੀ ਸੀਮਾਂ 'ਤੇ
ਕੋਈ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ ਮੰਜ਼ਲ ਖਿੱਚ ਪਾਵੇ।
ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇ, ਨਾ ਕੋਲ ਆਵੇ।
ਕੋਈ ਅਜਨਬੀ 'ਵਾਜ਼ ਪਈ ਆਵੇ।

(ਵਕ਼ਫ਼ਾ)

(ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ 'ਅਨਾਰਕਲੀ' ਫ਼ਿਲਮ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਬੋਲ ਗੂੰਜਦੇ ਹਨ।)

'ਆ ਜਾ, ਅਬ ਤੋ ਆ ਜਾ
ਮੇਰੀ ਕਿਸਮਤ ਕੇ ਖ਼ਰੀਦਾਰ
ਅੱਬ ਤੋ ਆ ਜਾ।'

(ਗੀਤ ਦੀ ਧੁਨ ਕੁਝ ਚਿਰ ਗੂੰਜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।)

(ਵਕ਼ਫ਼ਾ)

ਕਵੀ

ਮੈਂ ਤੁਰਾਂ ਤਾਂ ਉਲਝਾਂ ਮੋੜਾਂ ਵਿਚ,
ਜਾਂ ਬੰਦ ਗਲੀ ਦੀਆਂ ਸੌੜਾਂ ਵਿਚ।
ਮੇਰੇ ਕਦਮ ਰੁਕਣ ਤਾਂ ਪੁੱਜ ਜਾਵਣ,
ਆਪਣੇ ਹੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਔੜਾਂ ਵਿਚ !

(ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ 'ਚੋਂ ਇਕ ਔਰਤ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਉੱਭਰਦੀ ਹੈ।)

ਜ਼ਨਾਨਾ ਆਵਾਜ਼-1

ਤੂੰ ਸਘਨ ਨਗਰ ਵਿਚ ਕਿੰਜ ਕੱਲਾ ?
ਕਿੰਜ ਭਰੀ ਭੀੜ ਵਿਚ ਸੱਖਣਾ ਤੂੰ ?

ਕੋਈ ਹੀਲਾ ਕਰ, ਕੋਈ ਜੁਗਤ ਬਣਾ,
ਲੱਭ ਘਰ ਕੋਈ, ਜਾਂ ਕੋਈ ਦਰਵਾਜ਼ਾ !

ਕਵੀ

ਏਥੇ ਘਰ ਹਨ, ਪਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨਹੀਂ।
ਇੱਥੇ ਚਿਹਰੇ ਹਨ, ਪਹਿਚਾਣ ਨਹੀਂ
ਤੇ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਮਾਣ ਨਹੀਂ—
ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ, ਧਰਵਾਸ ਨਹੀਂ।

ਮੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਬੋਝ ਜਿਹਾ,
ਮੈਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲਈ ਜੂਝ ਰਿਹਾ।

ਮੇਰੇ ਦੁਆਲੇ ਮੇਰੀ ਕਾਰ ਵਲੀ,
ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ 'ਚ ਘਿਰਿਆ ਹਾਂ।

ਨਾ ਹਮਦਰਦੀ, ਨਾ ਹਮਰਾਹੀ
ਮੈਂ ਕੱਲਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਸੱਖਣਾ ਹਾਂ,
ਹੈ ਕੌਣ ਜੁ ਮੈਨੂੰ ਅਪਣਾਵੇ ?

(ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ 'ਚੋਂ ਉਸੇ ਔਰਤ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਫਿਰ ਉੱਭਰਦੀ ਹੈ।)

ਜ਼ਨਾਨਾ ਆਵਾਜ਼-1

ਕੋਈ ਹੀਲਾ ਕਰ, ਕੋਈ ਜੁਗਤ ਬਣਾ,
ਤਕ ਸੂਰਜ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚਮਕ ਰਿਹਾ—
ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਚੁਰਾ, ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਚੁਰਾ
ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਚੁਰਾ !

(ਵਕ਼ਫ਼ਾ)

ਕਵੀ

ਮੇਰੀ ਰਚਨਾ ਅੰਦਰ ਸੂਰਜ ਨਹੀਂ,
ਨਾ ਚਾਨਣ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੋਈ।
ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਤੱਕਾਂ, ਤਾਂ

(—ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਡੂੰਘੀ ਨੀਝ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ।)

ਮੈਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਟੁੱਟ ਜਾਵਾਂ !

ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ :

ਟੁੱਟ ਜਾਵਾਂ, ਮੈਂ ਟੁੱਟ ਜਾਵਾਂ,
ਮੈਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਟੁੱਟ ਜਾਵਾਂ !

ਇਕ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੇ ਚੀਣਾ ਚੀਣਾ ਹੋਣ ਦੇ ਟੇਪ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਧੁਨੀ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ, ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ 'ਚੋਂ ਕਦੇ ਏਧਰੋਂ, ਕਦੇ ਓਧਰੋਂ, ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਡੌਰ ਭੌਰ ਜਿਹਾ ਕਵੀ ਕਦੇ ਏਧਰ ਤੇ ਕਦੇ ਓਧਰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ।

ਆਵਾਜ਼-2

ਤੂੰ ਕੱਲਾ ਕਾਰਾ ਰਾਹੀਂ ਹੈਂ,
ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਆਪ ਤਬਾਹੀ ਹੈਂ !

(ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ 'ਚੋਂ ਬੰਬ ਦੇ ਧਮਾਕੇ ਦਾ ਧੁਨੀ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ।)

ਆਵਾਜ਼-3

ਤੂੰ ਕੁਹਜਾ, ਅੰਦਰੋਂ ਮਧਰਾ ਹੈਂ,
ਤੂੰ ਸੱਖਣਾ, ਅਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੈਂ !

(ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ 'ਚੋਂ 'ਸ਼ੇਮ, ਸ਼ੇਮ' ਦੇ ਸੁਰ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ।)

ਆਵਾਜ਼-4

ਤੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰੇਤ ਦਾ ਸਾਇਆ ਹੈ,
ਤੂੰ ਸ੍ਵੈ ਨੂੰ ਹੀ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਜ਼ਨਾਨਾ ਆਵਾਜ਼-1

ਇਸ ਨਗਰੀ ਤੇਰਾ ਮੀਤਾ ਨਹੀਂ,
ਇਸ ਨਗਰੀ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਹੀਂ !
ਨਾ ਮੰਜ਼ਲ,
ਨਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਤੇਰਾ ...
ਜਾ, ਦੂਰ ਚਲਾ ਜਾ,

ਦੂਰ ਚਲਾ ਜਾ,
ਦੂਰ ਚਲਾ ਜਾ !

(ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ)

ਨਾ ਮੰਜ਼ਲ ਨਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਤੇਰਾ
ਜਾ, ਦੂਰ ਚਲਾ ਜਾ,
ਦੂਰ ਚਲਾ ਜਾ,
ਦੂਰ ਚਲਾ ਜਾ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਕਵੀ

ਮੈਂ ਤੁਰਾਂ ਤਾਂ ਉਲਝਾਂ ਮੋੜਾਂ ਵਿਚ,
ਜਾਂ ਬੰਦ ਗਲੀ ਦੀਆਂ ਸੌੜਾਂ ਵਿਚ !

(-ਕਵੀ ਪੈਰ ਪੁੱਟਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।)

ਮੇਰੇ ਕਦਮ ਰੁਕਣ ਤਾਂ ਪੁੱਜ ਜਾਵਣ,
ਆਪਣੇ ਹੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਔੜਾਂ ਵਿਚ !

-ਤੁਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਵਿਚ, ਥੱਕਿਆ ਟੁੱਟਿਆ ਕਵੀ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੰਚ ਤੇ ਫੈਲ ਰਹੇ ਅਨ੍ਹੇਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਲਗਾਤਾਰ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਪਣੇ ਹੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਔੜਾਂ ਵਿਚ-
ਮੈਂ ਕਿਸ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ?
ਮੈਂ ਕਿਸ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ?

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਮਰਦ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ੍ਹਾਣੇ ਮੇਜ਼ ਉੱਤੇ ਰੇਡੀਓ, ਕਿਤਾਬਾਂ, ਕਾਗ਼ਜ਼ 'ਤੇ ਪੈੱਨ ਆਦਿ ਬੇਤਰਤੀਬੀ ਦੇ ਆਲਮ ਵਿਚ ਪਏ ਹਨ। ਸਾਹਮਣੇ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਚਿਤਰਦੀ ਹੋਈ ਇਕ ਪੇਂਟਿੰਗ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਦੀ 'ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਂਵਾਲ' ਵੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਕੰਧ ਉਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਮੁੱਢ ਈਸਾ ਸੂਲੀ 'ਤੇ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੱਕੜ ਦੇ ਸਟੈਂਡ ਉੱਤੇ 'ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਵਿਸਫੋਟ' ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਪੇਂਟਿੰਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਸਫੋਟ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ-ਵਸ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਲੋਥੜੇ ਅਤੇ ਮਸਮਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਪੇਂਟਿੰਗ, ਸੂਹੇ, ਸੰਤਰੀ ਅਤੇ ਕਾਲੇ, ਚਿੱਟੇ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਹਾਲੇ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਧੁੰਦ ਵਿਚ ਪਕੜੇ ਗਏ ਇਕ ਬਿੰਬ ਵਾਂਗ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਸੌਹੇਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ 'ਚੋਂ ਇਕ-ਤਾਰੇ ਅਤੇ ਮਿਰਦੰਗ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਰਜ਼ੇ ਦੀ ਤਰਜ਼ ਉੱਤੇ ਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਗੀਤ ਦੇ ਬੋਲ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ :-

ਕੀ ਹੋਇਆ ਏਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ,
ਨਾ ਜੀਵੇ ਨਾ ਮਰੇ।
ਇਹ ਭੀੜ ਭੜੱਕੇ ਵਿਚ ਵੀ
ਤਾਂ 'ਕੱਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੇ।
ਨਾ ਸੁੱਤਾ ਨਾ ਇਹ ਜਾਗਦਾ,
ਨਾ ਲੱਥੇ, ਨਾ ਚੜ੍ਹੇ।
ਇਹ ਬਾਹਰੋਂ ਬੜਾ ਉਪੱਦਰੀ,
ਮਨ ਲੂੰ ਲੂੰ ਕੰਪ ਡਰੇ।
ਇਹਦੇ ਪੈਰੀਂ ਮੇਖਾਂ ਵਿਛੀਆਂ,
ਤੇ ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਹਨ ਛੁਰੇ।
ਇਹਦੇ ਦਿਲ ਦਾ ਮਿਰਜ਼ਾ ਸੌਂ ਗਿਆ,

ਇਹਦੀ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨਿੱਤ ਝੁਰੇ।
ਇਹ ਥਲ ਦੀਆਂ ਵਾਟਾਂ ਵਿਚ ਵੀ,
ਪਿਆ ਸੀਤਲ ਯੁੱਧ ਲੜੇ।
ਇਹਦਾ ਆਪਣਾ ਤਨ ਮਨ ਪੱਛਦਾ,
ਇਹ ਜਦ ਵੀ ਵਾਰ ਕਰੇ !
ਇਹ ਕੈਸਾ ਅੱਜ ਦਾ ਆਦਮੀ ?
ਤੇ ਕਿਸ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ ਧਰੇ ?
ਇਹਦਾ ਮਰਨਾ ਜਿਉਣਾ ਅਭਿਨਯ,
ਇਹ ਨਿੱਤ ਹੀ ਵੇਸ ਕਰੇ !
ਕਦੇ ਝਰਨੇ ਵਾਂਗੂੰ ਵੱਗਦਾ,
ਕਦੇ ਸਿਵਿਆਂ ਵਾਂਗ ਬਲੇ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਅੱਖਾਂ ਮਲਦਾ ਹੋਇਆ ਮਰਦ ਮੰਜੇ ਤੋਂ ਉੱਠਦਾ ਹੈ। ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹੁਣ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਚਾਨਣ ਹੈ।

ਕਦੇ ਝਰਨੇ ਵਾਂਗੂੰ ਵੱਗਦਾ,
ਕਦੇ ਸਿਵਿਆਂ ਵਾਂਗ ਬਲੇ।
ਇਹਦਾ ਮਰਨਾ ਜਿਉਣਾ ਅਭਿਨਯ ...

ਮਰਦ

ਸਿਵਿਆਂ ਵਾਂਗ ਬਲੇ
ਊਂ ... ਊਂ ... ਹੂੰ ...

ਅੰਗੜਾਈ ਲੈਂਦਾ ਹੋਇਆ ਮਰਦ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਗੀਤ ਦੀ ਧੁਨ ਨੂੰ ਸੀਟੀ ਵਾਂਗ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਹਾਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰੀ, ਸਜੀ ਧਜੀ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਪਰ ਅੱਧਖੜ ਔਰਤ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਔਰਤ

ਇਹ ਕੀ,
ਕੈਸਾ ਪਾਗ਼ਲਪਨ ਹੈ
ਤਨ ਦੀ ਚਿਖ਼ਾ 'ਚ ਲਟ ਲਟ ਮਚਦਾ,

ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਕੁਝ,
ਆਪਣਾ ਮਨ ਹੈ।

ਸੀਟੀ 'ਚੋਂ ਤੇਰੀ ਧੁਨੀ ਸੁਣੀਂ ਕੀ,
ਵਰ੍ਹਿਆਂ 'ਚੋਂ ਸੈ ਨੈਣ ਜਾਗ ਪਏ।

ਮਰਦ

ਜਾਗੇ ਨੈਣ ਕਿਵੇਂ ਭੋਗੇਂਗੀ ?

ਸੁੱਤੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਇੰਦ ਸਮੁੰਦ ਹੈ,
ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰੀਂ,
ਕੌਣ ਸੁਣੇਗਾ ?

ਔਰਤ

ਤੇਰੀ ਹਰ ਗੱਲ ਉਲਝੀ ਹੋਈ
ਤੂੰ ਬੰਦਾ ਜਾਂ ਗੋਰਖਧੰਦਾ ?

ਸਵਾਲੀਆ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਮਰਦ ਵਲ ਵੇਖਦੀ ਹੈ :

ਨੈਣ ਜਗਾ,
ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਾਂਗੀ
ਜਿਸਮ ਜਗਾ,
ਤੈਨੂੰ ਭੋਗਾਂਗੀ !

ਮਰਦ ਉਬਾਸੀ ਲੈਂਦਾ ਹੋਇਆ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਲੇਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

'ਵਾਜ ਤੇਰੀ ਲਈ, ਹੋਂਦ ਤੇਰੀ ਹੀ,
ਇਕ ਗੁੰਬਦ ਹੈ !

—ਮਰਦ ਜਿਵੇਂ ਬੁੜ ਬੁੜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਮਰਦ

ਬਟਣ ਦਬਾਓ,
ਪੱਖਾ ਚੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ—

ਹੀਟਰ ਜਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ—
ਵਾਜਾ ਵਜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ—
ਵਜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ,
ਜਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ,
ਚੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ,

ਡੌਰ ਭੌਰ ਜਿਹੀ ਔਰਤ ਮਰਦ ਉੱਤੇ ਝੁਕਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਸ਼ਹਿਨਾਈ ਤੇ ਤਬਲੇ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਜਾਦੂਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਹਰੀ, ਲਾਲ ਤੇ ਜਾਮਣੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਉਹ ਹੀ ਮਰਦ ਤੇ ਔਰਤ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਆਲਿੰਗਣ ਵਿਚ ਪਏ ਹਨ। ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਅਤੇ ਧੁਨੀ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਸੁਫਨੇ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਉਸਾਰਦੇ ਹਨ। ਮਰਦ ਇਡੀਪਸ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਔਰਤ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ।

ਇਡੀਪਸ

ਮਾਂ, ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਜਿਵੇਂ ਤੇਜ਼ਾਬ 'ਚ ਭਿੱਜੀਆਂ !

ਮਾਂ, ਮੈਥੋਂ ਇਹ ਨ੍ਹੇਰ ਭੋਗ ਨਾ ਹੁੰਦਾ !

ਮੈਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਮਹਿਬੂਬ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਦੇ ਦੇ,
ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਛੋਹ ਨਿਹਾਰ ਸਕਾਂ।

ਮਾਂ

ਮੇਰੇ ਮਹਿਬੂਬ, ਮੇਰੇ ਇਡੀਪਸ, ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ !
ਮਹਿਬੂਬ ਅੰਦਰ ਵੀ ਤਾਂ ਮਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ !
ਉਸ ਦਾ ਦਸ ਤੂੰ ਕੀ ਕਰੇਂਗਾ ?

ਤੂੰ ਤਾਂ,
ਮਾਂ ਅੰਦਰਲੀ ਧੀ ਦੇ ਸੱਚ ਤੋਂ
ਹੀ ਘਬਰਾ ਕੇ,
ਜੋਤ ਗਵਾ ਲਈ !

Dar DevaranTe Siyasi-Final

ਇਡੀਪਸ

ਇਹ ਰਿਸ਼ਤੇ,
ਇਹ ਬਦਨ,
ਇਹ ਰੁੱਖ,
ਇਹ ਅੱਗ,
ਇਹ ਸਭ, ਕੀ ਹਨ ?

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰਾਪ ਕੀ ਮੇਰੀ ਹੋਣੀ ਹੈ ?

ਮਾਂ

ਸਰਾਪ ਨਹੀਂ,
ਇਹ ਅੱਜ ਦਾ ਸੱਚ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੋਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਿਤਵਿਆ, ਚਾਹਿਆ ਸੀ—
ਮਾਂ, ਮਹਿਬੂਬ ਤੇ ਧੀ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੇ ਰੂਪ ਹਨ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕਾਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭੋਗਿਆ, ਮਾਣਿਆਂ,
ਤਨ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਛਾਇਆ ਹਨ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਇਹ ਅੱਜ ਦਾ ਸੱਚ ਹੈ,
ਅਪਰਾਧ ਨਹੀਂ।
ਨਾ ਗੁੰਝਲ ਉਸ ਦੀ।

ਗੁੰਝਲਾਂ ਤਾਂ ਮਨ ਦਾ ਖਾਸਾ ਹਨ—
ਜਿਸਮ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਹਣ ਕਿਉਂ ਬਣਦੇ ਹਨ ?

ਨੀਮ ਅਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ, ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਾਂਗ, ਵੇਖਦਾ, ਟਟੋਲਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਪਰਸ਼ਦਾ, ਆਲਿੰਗਣ 'ਚ ਲੈਂਦਾ, ਇਡੀਪਸ ਬੋਲਦਾ ਹੈ :

ਇਡੀਪਸ

ਮਾਂ, ਗੁੰਝਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮਹਿਬੂਬ, ਵਿਰਲ, ਵਿਰਲ 'ਚੋਂ ਹਸਤੀ ਡੁੱਲ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਧੀ, ਅਖਵਾਨੇ 'ਚੋਂ ਸੋਝੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮੋਹ, ਮੈਂ ਮੋਹ-ਭੰਗ ਨਹੀਂ
ਮੋਹ-ਸੰਗ ਹਾਂ।

ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਪਰਦੇ ਉੱਤੇ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਵਰਖਾ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਾਨਵੀਕਰਨ ਇੰਦਰ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਹਾਂ-ਸੰਭੋਗ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਨਾਈ ਤੇ ਤਬਲੇ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਫੇਰ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਤਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਵੇਰ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮਰਦ

ਤੋਬਾ ! ਤੋਬਾ !
ਇਹ ਕੈਸਾ ਸੁਫ਼ਨਾ ਸੀ !

ਮਰਦ ਅੱਖਾਂ ਮਲਦਾ ਹੋਇਆ; ਉਬਾਸੀ ਲੈਂਦਾ ਅਤੇ ਸਟੂਲ ਉੱਤੇ ਪਏ ਹਮਾਮ (ਟੂਟੀ ਵਾਲੇ ਛੋਟੇ ਢੋਲ) ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਟੂਟੀ 'ਚੋਂ ਤਿਪਕਾ ਤਿਪਕਾ ਪਾਣੀ ਹੇਠਾਂ ਚਿਰਮਚੀ ਵਿਚ ਡਿਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਦਾ ਟੇਪ ਕੀਤਾ ਧੁਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉੱਚੇ ਸੁਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਮੱਧਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਰਦ ਮਨਬਚਨੀ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਰਦ

ਤਿਪਕਾ, ਤਿਪਕਾ ਡਿੱਗਦਾ ਹੈ !

(ਮੰਜੇ ਤੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਟੂਟੀ ਬੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।)

ਰੁਕੀ ਗਤੀ, ਖੜ੍ਹ ਗਿਆ ਸਮਾਂ ?

ਜੋ ਪਾਣੀ ਵਗ ਸਕਦਾ ਨਹੀਂ,
ਉਸ ਪਾਣੀ ਦੀ ਤ੍ਰਿੱਖਾ ਕੀ ?

(ਡੂੰਘੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਡੁੱਬਿਆ, ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਏਧਰ ਓਧਰ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ।)

ਕੌਣ ਹੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਸਕੇ ?
ਤੇ ਤੂਫ਼ਾਨਾਂ ਨੂੰ ਥੰਮ ਸਕੇ ?

(ਕਲਾਕ ਸੱਤ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਸਮਾਂ, ਅਨੰਤ ਹੈ, ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ—
ਸੂਈਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕੈਦ ਨਹੀਂ,
ਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਨਾ ਮੌਤ ਰੁਕੀ !

(-ਜ਼ਰਾ ਰੁਕ ਕੇ ਤੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ।)

ਈਸਾ, ਬੁੱਧ, ਹਿਟਲਰ ਤੇ ਨੀਰੋ :
ਸਮੇਂ, ਕੀਮਤਾਂ, ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੀਰੋ !

(-ਹਮਾਮ ਦੀ ਟੂਟੀ ਘੁਮਾਉਂਦਾ ਹੈ :)

ਤਿਪਕਾ, ਤਿਪਕਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

ਤਿਪਕਾ, ਤਿਪਕਾ ਸੋਚ ਜੁੜੇ,
ਨਦੀ ਬਣੇ, ਕਦੇ ਰੋਹ ਜਣੇ !

ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਦਰਸ਼ਨਵੇਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਜਾਗਰ ਕਰਕੇ, ਭਾਸ਼ਨੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਚ ਜ਼ਿਹਨ ਦੇ ਸੂਰਜ ਪਾ ਕੇ,
ਮਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਨ੍ਹੇਰ ਮਿਟਾ ਕੇ,
ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਬਾਗ਼ ਉਗਾ ਕੇ,

(-ਤਿਤਲੀ ਦੇ ਉੱਡਣ ਦਾ ਅਭਿਨਯ ਕਰਦਾ ਹੈ।)

ਤਿਤਲੀ ਵਾਂਗੂੰ ਪੰਖ ਫੈਲਾ ਕੇ,
ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੀਆਂ ਭੁੱਲ ਭੁਲੱਈਆਂ
'ਚੋਂ ਨਿਰਲਿਪਤ ਜਿਹੇ ਲੰਘ ਜਾਈਏ !

(ਜ਼ਰਾ ਰੁਕ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਸੁਰ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਤੇ ਵਜ਼ਨ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ।)

ਹੁਣ ਦਾ ਛਿਣ, ਦਿਲ ਵਾਂਗ ਧੜਕਦਾ,
ਹੁਣ ਦਾ ਛਿਣ, ਛਿਣ ਵਾਂਗ ਫੜਕਦਾ,
ਹੁਣ ਦਾ ਛਿਣ ਹੀ ਮੋਖ ਦਾ ਬਿੰਦੂ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੇ ਇਸ ਮੌਸਮ ਨੂੰ,
ਜਗ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਲੱਗੀ ਜੰਗ ਤੇ
ਮਹਾਂ-ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਭੈ ਕਰਕੇ—
ਕਿਉਂ ਕਰ ਅਸੀਂ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰੀਏ ?

ਮੇਰਾ ਸਾਹ, ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸਾਹ ਹੈ !
ਹੋਂਦ ਮੇਰੀ, ਮੇਰਾ ਹੋਣਾ ਹੈ !
ਮੇਰੀ ਮੱਤ ਹੀ, ਮੇਰਾ ਰਾਹ ਹੈ
ਮੇਰਾ ਰਾਹ ਹੀ, ਸੱਚ-ਦਿਸ਼ਾ ਹੈ !
ਇਸ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਕਦਮ ਧਰਾਂ ਜੇ,
ਉਹ ਬੇਗਾਨਾ, ਉਹ ਗੁਮਰਾਹ ਹੈ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਤਿਪਕਾ
ਤਿਪਕਾ
ਡਿੱਗਦਾ ਹੈ !

ਤਿਪਕੇ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਦਾ ਟੇਪ ਕੀਤਾ ਧੁਨੀ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਗਾਤਾਰ ਉੱਚਾ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਖੁਸਰ ਫੁਸਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ...ਸਰਗੋਸ਼ੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਘਣਾ ਸੰਘਣਾ ਹੈ। ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਆਵਾਜ਼ ਉੱਭਰਦੀ ਹੈ—ਜੋ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਖੁਸਰ ਫੁਸਰ ਉੱਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਕੇ, ਨਿੱਖਰ ਕੇ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ :-

ਨਾਤੇ ਵਾਅਦੇ ਉਮਰਾਂ ਦੇ—
ਕੌਣ ਪੰਜਾਲੀ ਹੇਠਾਂ ਆਵੇ ?

ਕੋਹਲੂ-ਗੇੜ ਵੀ ਕੀ ਜੀਵਨ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਭੋਗ ਦਾ ਛਿਣ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਾਂਗੂੰ
ਛਿਣ ਆਮਦ ਦਾ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਤੇ ਆਵੇਸ਼ ਵਾਂਗਰਾਂ,
ਭੋਗ-ਕ੍ਰਮ ਇਕ ਨਿੱਜੀ ਸ਼ੈਲੀ

ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਆਪਣੀ ਸੀਮਾਂ
ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ... ਸੀਨਾ ਜ਼ੋਰੀ ...

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਪਰਮ-ਆਨੰਦ 'ਚ,
ਸਹਿਜੇ ਖੁਲ੍ਹੇ—
ਗੰਢ ਵਾਂਗਰਾਂ—
ਲਮਕ ਜਾਏ ਤਨ, ਮਨ,
ਰੂਹ ਅੰਦਰ,
ਇਹ ਵਿਸਮਾਦੀ,

ਅਨਹਦ ਨਾਦੀ,
ਛਿਣ ਰਚਨਾ ਦਾ :

ਪਿਓ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ,
ਮਾਂ ਦੀ ਲੋਰੀ !

ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮੰਚ ਉੱਪਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਵਾਜ਼ਾਂ, ਕੋਰਸ ਵਾਂਗ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ :-

ਕਾਮ ਨਿਰੀ ਨਾ ਸੀਨਾ ਜ਼ੋਰੀ,
ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਕੋਈ ਕਮਜ਼ੋਰੀ !
ਕਾਮ-ਦੇਵਤਾ ਬਲੀ ਮਹਾਨ !
ਇਸ ਨਾਲ ਕਾਦਰ,
ਇਸ ਨਾਲ ਕੁਦਰਤ,
ਇਸ ਨਾਲ ਜੀਵਨ, ਜੁਗਤ ਜਹਾਨ !
ਇਸ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ—
ਧਰਮ, ਕਲਾ, ਨੀਤੀ, ਦਰਸ਼ਨ ਸਭ—
ਏਸੇ ਦੀ ਹੀ ਹਨ ਸੰਤਾਨ,
ਸਾਡੀ ਸੱਭਿਅਤਾ, ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਾਣਾ !

(ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।)

ਕਾਮ-ਦੇਵਤਾ ਬਲੀ ਮਹਾਨ !
ਏਸੇ ਦੀ ਹੀ ਸਭ ਸੰਤਾਨ

... ...
... ...

** ਮੰਚ ਉਤੇ ਗਰੁਪ ਸੰਭੋਗ ਅਤੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਨ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੈ। ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਸਪਾਟਲਾਈਟ ਧੂੰਆਂਧਾਰ ਮੰਚ ਦਾ ਇਕ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੂਜੇ ਸਿਰੇ ਤਕ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਧੁੰਦਲੇ ਜਿਹੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਹਿੱਪੀ, ਰੌਕ, ਬੀਟਲ ਅਤੇ ਡਿਸਕੋ ਕਲਚਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ। ਕੁਝ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਰਹੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਮੈਰੇਵਾਨਾ ਦੇ ਸਿਗਰਟ, ਸੁਲਫ਼ਾ ਤੇ ਪੌਟ ਪੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਿਰਸੀ ਤੇ ਹਿਸਟਰੀਆਈ ਚੀਕਾਂ, ਬੁਲਬੁਲੀਆਂ, ਸਿਸਕੀਆਂ ਅਤੇ ਆਊਟਬਰਸਟਸ ਨੂੰ ਚੁੰਮਣ ਚੱਟਣ ਦੇ ਉੱਚੇ ਸੁਰ ਵਿਚ ਟੇਪ ਕੀਤੇ ਧੁਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਸਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਰਾਬ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ, ਗਲਾਸ, ਸਿਗਰਟਾਂ ਦੇ ਟੋਟੇ, ਚਿਲਮਾਂ ਤੇ ਐਲ.ਐਸ.ਡੀ. ਆਦਿ ਡਰੱਗਜ਼ ਦੇ ਕੈਪਸਿਊਲ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਬਿਖਰੇ ਪਏ ਹਨ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡਿਆਂ, ਕੁੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।*

* ਛਾਇਆ-ਨਾਟ, ਪੁਤਲੀ-ਨਾਟ, ਸਿਨਮੈਟਿਕ ਵੀਡੀਓ ਟੀ.ਵੀ. ਤਕਨੀਕ ਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਗਰਾਫਿਕਸ (Computre Graphics) ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਏਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੂਤਰਧਾਰ ਨਾਲ ਵੀ ਬੁੱਤਾ ਸਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆ...ਆ...
ਊ...ਊ...
ਹਾ, ਹਾ, ਹਾ...

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਯੂ ਬਾਸਟਰਡ
ਡੋਂਟ ਕਿੱਲ ਮੀ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮੋਰ, ਮੋਰ...
ਆਈ ਵਾਂਟ ਮੋਰ...ਹਾ, ਹਾ, ਹਾ...
ਹੋਰ...ਹੋਰ...

ਇਕ ਆਵਾਜ਼

ਤੂੰ ਕੁੱਤੀ,
ਕਮਜ਼ਾਤ ਨਿਰੀ ਹੈਂ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਉਲਟੀ ਤੌੜੀ—
ਕੌਣ ਭਰੇਗਾ ?

ਦੂਜੀ ਆਵਾਜ਼

ਗਲਿਆ ਕੇਲਾ,
ਛਿਲ 'ਚੋਂ ਕੱਢਿਆ,
ਢਿਲਕ ਗਿਆ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਕਿਵੇਂ ਖੜ੍ਹੇਗਾ ?

ਚੁਪੇੜ ਵੱਜਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਜ਼ਨਾਨਾ ਚੀਕ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਤੀਜੀ ਆਵਾਜ਼

ਹਾਏ ! ਜੇ ਤੂੰ
ਥੱਪੜ ਵਰਗੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚੋਂ
ਮਰਦ ਬਣੇਂ, ਤਾਂ ਜਾਣਾ !

ਚੌਥੀ ਆਵਾਜ਼

ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ, ਤਾਂ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ !
ਕਾਮ ਜਾਗਿਆ,
ਭੋਗ ਕਮਾਇਆ !

ਓਮ ਸ਼ਾਂਤੀ !

ਪੰਜਵੀਂ ਆਵਾਜ਼

ਪਰ ਤੂੰ ਮੇਰਾ,
ਉਸ ਕੰਜਰੀ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਸੁੱਤਾ ਹੈਂ ?

ਛੇਵੀਂ ਆਵਾਜ਼

ਮੈਂ ਨਿਰਲਿਪਤ ਭੋਗ ਦਾ ਛਿਣ ਹਾਂ—
ਨਿਰਾ ਸੁਤੰਤਰਤ, ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਹਾਂ,
ਹਰ ਔਰਤ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਜੰਤਰ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ?

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਕੌਣ ਪਵਨ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਬਹਾਵੇ ?
ਫੁੱਲ 'ਤੇ ਮਹਿਕ-ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਵੇ ?

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ ਬੋਸੀਦਾ ਹੈ,
ਪਲ, ਛਿਣ ਕੱਠੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ...

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਹਾ ਹਾ ਹਾ ਹਾ ਹਾ ਹਾ

ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਅਕੀਦਾ ਹੈ !

ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਡਾਢਾ ਸ਼ੋਰ ਮਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਵਾਜ਼ਾਂ, ਹਿਲਜੁਲ ਤੇ ਤੁਰਨ ਫਿਰਨ ਦੇ ਧੁਨੀ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਤਾਂ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਰੌਕ ਸੰਗੀਤ ਉੱਚਾ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਪਤ, ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਸਿਸਕੀਆਂ ਤੇ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮੱਧਮ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਘੁਰਾੜੇ ਵੀ ਗੂੰਜਦੇ ਹਨ। ਸੰਗੀਤ ਇਕ ਸਿਖ਼ਰ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਉੱਤੇ ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ ਵਰਗੇ ਚਿਤਰ ਸੋਂਹੇਂ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਮਸਤ ਚਿਤਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਕਰਕੇ ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ :

ਕਾਮਦੇਵ-ਕਾਮਨੀ

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਲਿੰਗ-ਦੁਕਾਨ ਵਰਗਾ ਮਾਹੌਲ ਹੈ। ਲਿੰਗ-ਭੋਗ ਸੰਬੰਧੀ ਦਵਾਈਆਂ, ਜੰਤਰ, ਪੁਸਤਕਾਂ, ਤਸਵੀਰਾਂ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ, ਪੇਂਟਿੰਗਜ਼, ਮੂਰਤੀਆਂ, 'ਪਲੇ ਬੁਆਏ' ਅਤੇ 'ਪਲੇ ਗਰਲ' ਵਰਗੇ ਨੰਗੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ, ਨਿਰੋਧ ਆਦਿ ਲਿੰਗ-ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਇਕ ਮੰਦਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੈ। ਇਕ ਮੰਜੇ ਦੇ ਸਿਰ੍ਹਾਣੇ ਟੇਬਲ ਲੈਂਪ ਜਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਜ਼ਾਈ/ਚਾਦਰ ਹੇਠ ਇਕ ਮਰਦ ਅਤੇ ਇਕ ਔਰਤ ਲੰਮੇਂ ਪਏ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਸੰਭੋਗ ਦੇ ਛਿਣ 'ਚੋਂ ਲੰਘ ਚੁੱਕੇ, ਤ੍ਰਿਪਤ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਨ।

ਕਾਮਨੀ

ਡਾਰਲਿੰਗ ਤੇਰੀ 'ਸਟੇ ਲਾਂਗ' ਨੇ
ਜਾਨ ਕੱਢਣ ਤਕ,
ਅਰਸ਼ੀਂ ਪੀਂਘ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਭੋਗ-ਆਨੰਦ ਦਾ ਕਿਹਾ ਛਿਣ ਹੈ !

ਦਰਦ ਅਤੇ ਸੁਆਦ 'ਚ ਬੱਝਾ !

ਇੱਛਾ ਤੇ ਬੇਬਸੀ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ !

ਕਾਮਦੇਵ

ਸਵੀਡਨ ਤੋਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਹੀ
'ਨਾਨ-ਸਟਾਪ' ਔਸ਼ੁਧ ਵੀ ਲਿਆਂਦੀ !

(ਔਸ਼ੁਧ ਤੇ ਇੰਦਰੀ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ)

ਮਾਲਸ਼ ਇਸ ਦੀ...
ਅਨਖੜ ਸਫ਼ਰ 'ਤੇ ਹੈ ਲੈ ਤੁਰਦੀ,
ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸੁੱਝੇ, ਸੋਝੀ ਧੁਰ ਦੀ।

ਕਾਮਦੇਵ ਸਿਰ੍ਹਾਣੇ ਪਏ ਮੇਜ਼ ਦੇ ਦਰਾਜ਼ 'ਚੋਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਵਾਈਬਰੇਟਰ (ਬਿਜਲਾਣੂ ਇੰਦਰੀ) ਕੱਢ ਕੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜਦ ਮੈਂ ਕਿਧਰੇ ਦੂਰ ਚਲੇ ਜਾਂ,
ਮਨ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਵਾਸਾ ਕਰਕੇ,

(ਵਾਈਬਰੇਟਰ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ।)

ਤੂੰ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਲਈਂ !

ਕਾਮਨੀ

ਧਨ, ਕਾਮਦੇਵ !

ਕਾਮਦੇਵ

ਜੈ ਕਾਮਨੀ !

ਦੋਵੇਂ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਹੱਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਧਨ ਕਾਮਦੇਵ, ਜੈ ਕਾਮਨੀ !
ਜੈ ਕਾਮਦੇਵ, ਧਨ ਕਾਮਨੀ !
... ...
... ...

ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਇਕੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦੀ, ਇਕ ਧੁਨ ਉੱਭਰਦੀ ਹੈ। ਵਕਫ਼ੇ ਬਾਅਦ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਧੁਨ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਧੁਨਾਂ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਧੁਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋ ਇਕੱਲੀਆਂ, ਇਕੱਲੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦਾ ਸੁਰ ਅਲਾਪ ਰਹੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮਰਦ

ਬਚਪਨ ਮੇਰਾ ਨਿਰੀ ਇਕੱਲ,
ਬੇ-ਬਾਪ ਮੌਸਮ ਦੀ ਵਿਥਿਆ,
ਮਾਂ ਬਿਨ ਭੁਗਤੀ ਧੁੱਪ ਦੀ ਗੱਲ !

ਮੁਟਿਆਰ

ਪਿਤਾ-ਮੇਲ ਥਾਂ, ਸੀ ਤਰਸੇਵਾਂ।
ਮਮਤਾ ਬਿਨ, ਜਿਉਂ ਸੁੱਕਾ ਪੱਤਰ,
ਸਾਗਰ-ਲਹਿਰਾਂ 'ਤੇ ਠਿੱਲ੍ਹ ਪੈਂਦਾ—
ਹਰ ਪਲ, ਹਰ ਛਿਣ ਖੋਹ ਪੈਂਦੀ ਹੈ,
ਵਿਚ ਅਨਿਰਣਯ ਡੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਮਰਦ

ਤਪਦਾ ਸੂਰਜ, ਪੈਰੀਂ ਥੱਲ !

ਮੁਟਿਆਰ

ਪਪਰੀ ਹੋਠੀਂ, ਤਿੜਕੀ ਗੱਲ !

ਮਰਦ

ਮੋਹ ਦੀ ਥਾਂ; ਖਿਡੌਣਾ ਮਿਲਿਆ !

ਮੁਟਿਆਰ

ਸੰਗਤ ਮੰਗੀ, ਟੀ.ਵੀ ਜੁੜਿਆ !

ਮਰਦ

ਜਾਂ ਫਿਰ ਪਾਲਤੂ ਬਿੱਲੀਆਂ ਕੁੱਤੇ,

ਮੁਟਿਆਰ

ਕੱਠੇ ਖੇਡੇ, ਕੱਠੇ ਸੁੱਤੇ

ਮਰਦ

ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ, ਇਕ ਠੂਠੇ ਉੱਤੇ।

ਮੁਟਿਆਰ

ਮਾਂ ਨੇ ਭੋਗੇ ਮਰਦ ਅਨੇਕ

ਮਰਦ

ਪਿਉ ਨਾ ਲਾਈ ਕਦੇ ਬਰੇਕ !

ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ ਇਕੱਠੇ

ਟੁੱਟੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ,
ਇਕ ਮਾਪਾ ਸੀ ਨਿਰਾ ਆਧਾਰ,
ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਨਾ ਜੁੜਿਆ ਪਿਆਰ !

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਜ ਚੁੱਕੀ ਬੈਠਾ,
ਧੌਲ ਏਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਭਾਰ ???

ਮੁਟਿਆਰ

ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਘਰਾਂ ਦੇ ਜਾਏ,
ਕੀਚਰ, ਕੀਚਰ ਹੋਂਦ ਆਪਣੀ,
ਇਕ ਦੂਜੇ 'ਚੋਂ ਲੱਭਣ ਆਏ !

ਮਰਦ

ਊਣੀ ਹਸਤੀ, ਤ੍ਰੇੜੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ,
ਜੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੇਖੇ, ਓਸੇ 'ਚੋਂ ਹੀ,
ਆਸੋਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸੋਂ ਸੱਖਣਾ
ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ, ਖੁੱਲ੍ਹ ਬਿਖਰਿਆ,
ਪੰਡੋਰਾ ਦਾ ਬਕਸਾ ਪਾਏ !

ਮੁਟਿਆਰ

ਸੋਝੀ ਨੇ ਦੁੱਖ ਹਰ ਵਧਾਏ !

ਮਰਦ

ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ, ਤਰਸੇਵੇਂ ਆਪਣੇ
ਆਦਮਖੋਰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ,
ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਧਾ ਕੇ ਚੜ੍ਹ ਆਏ !

ਮੁਟਿਆਰ

ਮਾਂ ਨੇ ਬੇਬੀ-ਸਿਟਰ ਬੁਲਾਈ !

ਮਰਦ

ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਫ਼ੀਮ ਖਲਾਈ !

ਮੁਟਿਆਰ

ਨੀਂਦ ਦੀ ਗੋਲੀ, ਨੀਂਦਰ ਆਈ !

ਮਰਦ

ਬੇਬੀ-ਸਿਟਰੇ, ਧਨ ਕਮਾਈ !

ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ ਇਕੱਠੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੀ ਬੇਬੀ-ਸਿਟਰ ਭਾਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ :-

ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ ਇਕੱਠੇ

ਤੂੰ ਤੇ ਮਾਂ ਨੇ ਕੱਠੇ ਰਲ ਕੇ,
ਤੂੰ ਤੇ ਪਿਉ ਨੇ ਕੱਠੇ ਰਲ ਕੇ,
ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ, ਬਲੀ ਚੜ੍ਹਾਈ।

(-ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ।)

ਸੋਝੀ ਇਕ ਦੋ-ਧਾਰਾ ਚਾਕੂ—
ਅੱਖ ਏਸ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹਣੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਕਿਉਂ ਪਾਣ ਚੜ੍ਹਾਈ ?

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮੁਟਿਆਰ

ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ ਜੁਰਮ ਤੇ ਹਿੰਸਾ,

ਮਰਦ

ਟੀ.ਵੀ. ਦੇ ਸ਼ੋ ਸਾਡਾ ਕਿੱਸਾ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮੰਗੀ,

ਮੁਟਿਆਰ

ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀ ਕੰਧ ਵਲਾ ਕੇ,

ਮਰਦ

ਤੇ ਸਾਡੀ ਸੀਮਾਂ ਦਿਖਲਾ ਕੇ,

ਮੁਟਿਆਰ

ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਆਜ਼ਾਦ ਅਸਾਂ ਨੂੰ !

ਮਰਦ

ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ, ਜਿਉਂ ਮਿਲਣ ਦੀਵਾਰਾਂ !

ਮੁਟਿਆਰ

ਸਾਨੂੰ ਹੀ ਜਿਉਂ ਸਾਡੀਆਂ ਕਾਰਾਂ !

(-ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।)

ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ ਇਕੱਠੇ

ਸਾਡੀਆਂ ਕਾਰਾਂ, ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਵਾੜਾਂ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮਰਦ ਬੜੇ ਰੋਹ ਵਿਚ ਹੈ। ਮੁਟਿਆਰ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :-

ਮਰਦ

ਆ, ਢਾਹ ਦੇਈਏ ਇਹ ਦੀਵਾਰਾਂ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

–ਸੋਚਦਾ ਹੋਇਆ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ ...

ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਉਮਡ ਰਿਹਾ ਹੈ,
ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਲਈ—
ਅਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਫ਼ਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ !

ਮਰਦ, ਮੁਟਿਆਰ ਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਹੋਂਠ ਚੁੰਮਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੰਚ 'ਤੇ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—ਕੇਵਲ ਜਾਮਣੀ ਰੰਗ ਦੀ ਸਪਾਟ ਲਾਈਟ ਮਰਦ ਅਤੇ ਮੁਟਿਆਰ ਉੱਤੇ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਚੰਡੀ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣੀ ਔਰਤ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਮੁਟਿਆਰ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਮਰਦ ਨਾਲੋਂ ਅਲਹਿਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਰੋਹ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਆ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਮੁਟਿਆਰ ਦੌੜ ਕੇ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੋਈ ਮੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਖ਼ੂਨ ਸਵਾਰ ਹੈ। ਮੰਚ ਦੀ ਨੁੱਕਰ 'ਚੋਂ ਕੁਹਾੜੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਹ ਮਰਦ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖਿੱਚ, ਧੂਹ, ਰੌਲੇ ਰੱਪੇ ਅਤੇ ਚੀਕ ਚਿਹਾੜੇ ਵਿਚ ਕੁਹਾੜੀ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਨੂੰ ਚੂਰ ਚੂਰ ਕਰ ਕੇ ਦੀਵਾਰ ਵਿਚ ਖੁੱਭਣ ਦੇ ਧੁਨੀ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਰਤਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੁੱਥਾ ਮੁੱਥਾ ਹੋਏ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਕੋਲ ਕੋਲ ਪਏ ਹਫ ਹੌਂਕ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੀਵਾਰ ਉੱਤੇ ਲਟਕਦੀ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੀ ਇਕੱਠੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਕੇ ਕੁਹਾੜੀ ਦੀਵਾਰ ਵਿਚ ਖੁੱਭ ਚੁੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਰਦ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਨਜ਼ੀਆ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :-

ਮਰਦ

ਤੇਰੇ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਿਚਕਾਰ,
ਇਹ ਕੁਹਾੜੀ ਇਵੇਂ ਰਹੀ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਜੋ ਅੰਦਰ,
ਅੱਜ ਆਇਆ ਬਾਹਰ !

ਔਰਤ

ਪਹਿਲੇ ਮਰਦਾਂ ਸਦਾ ਕਮਾਈ,
ਮੇਰੇ ਸੰਗ ਸੀ ਬੇਵਫ਼ਾਈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਆਪਾ ਤੇਰੇ ਅਰਪਨ ਕਰ ਕੇ,
ਆਪਣੇ ਰੂਹ, ਦਿਲ, ਹੋਂਦ 'ਤੇ ਮਨ ਤੋਂ—
ਚਿੰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਬੋਝਲ ਹੋਈ,
ਸਿੱਕੇ ਦੀ ਮੈਂ ਗੰਢੜੀ ਲਾਹੀ।

(ਤਰਲਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ-)

ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ ਵਾਸਤਾ ਪਾਵਾਂ,
ਤੇਰੀ ਚਰਨੀਂ ਹੱਥ ਲਗਾਵਾਂ,
ਕਰ ਲੈ ਮੈਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ !

ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਤੜਪਾਂ ਮੈਂ ਪਿਆਸੀ,
ਕਰ ਦੇ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਰਸ਼ਾਰ !
ਸਿੱਪੀ ਵਾਂਗੂੰ ਸ੍ਵਾਂਤ ਬੂੰਦ ਲਈ,
ਮੈਂ ਪਿਆਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦੇ ਪਿਆਰ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮੇਰੀ ਧੀ ਵੀ, ਤੇਰੀ ਧੀ ਹੈ,
ਕਰ ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਖੁਆਰ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਖਿਸਕ ਜਾਊ ਭੋਂ ਹੇਠੋਂ,
ਧੌਲ ਬਲਦ, ਕੌਣ ਝੱਲੂ ਭਾਰ ?

ਭਰਿਆ ਪੀਤਾ ਮਰਦ ਕੰਧ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਹਾੜੀ ਕੱਢਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਕਦਮ ਔਰਤ ਵਲ ਪੁਟਦਾ ਹੈ। ਖਲਾਅ ਨੂੰ ਘੂਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਹਾੜੀ ਇੰਜ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਔਰਤ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ : ਔਰਤ ਡਰਦੀ ਹੋਈ ਚੀਕ ਮਾਰਦੀ ਹੈ। ਮਰਦ ਸਾਰੇ ਤਾਣ ਨਾਲ ਕੁਹਾੜੀ ਮੁੜ ਤਸਵੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਆਰ ਪਾਰ, ਦੀਵਾਰ ਵਿਚ ਗੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਪਸਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੰਚ ਵਲ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਲੜਖੜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆ ਰਹੇ ਕਦਮਾਂ ਦੇ ਧੁਨੀ-ਪ੍ਰਭਾਵ, ਇਕ ਮਰਦਾਵੇਂ ਸ਼ਰਾਬੀ ਹਾਸੇ ਅਤੇ ਇਕ ਬਾਂਦਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਸੁਰ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ, ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੋਢੇ ਉਤੇ ਬਾਂਦਰ (ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮੂਰਤੀ) ਚੁੱਕੀ, ਇਕ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਬੋਤਲ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਡੁਗਡੁਗੀ ਫੜੀ, ਕਵੀ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੇ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦਾ ਚੋਲਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸਿਰ ਅਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀ ਦੇ ਵਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਚੋਲੇ ਉੱਤੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਗਾਰੇ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਡਿਗ ਪਿਆ ਹੋਵੇ।

ਕਵੀ

ਚੱਕ ਸਮੇਂ ਦਾ ਉਲਟਾ ਗਿੜਿਆ,
ਕਵੀ ਬਣੇ ਹਨ ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਅੱਜ ਕੋਈ ਕਵਿਤਾ ਨਾ ਸੁਣਦਾ,
ਰੱਖ ਲਏ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਬੰਦਰ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਸੰਸਦ-ਭਵਨ 'ਚ ਉੱਲੂ ਬੋਲਣ,
ਪੰਡਤ : ਆਦਿ-ਕਥਾ ਦਾ ਬੰਦਰ !

(ਕਵੀ ਡੁਗਡੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਂਦਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨੱਚਦਾ ਹੈ।)

ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ, ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ, ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ !

(-ਡੁਗਡੁਗੀ ਤੇ ਨਾਚ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ, ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।)

ਕਵਿਤਾ ਸਮਝੇ, ਧਰਮ, ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ,
ਰਾਜਨੀਤੀਆਂ, ਸਭ ਇਹ ਬੰਦਰ !

(-ਡੁਗਡੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਫੇਰ ਨੱਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ।)

ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ, ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ, ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ।

-ਡੁਗਡੁਗੀ ਤੇ ਨਾਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ, ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਹਾਸ-ਗੰਭੀਰ (Serio-Comic) ਸੁਰ ਵਿਚ ਸੰਬੋਧਤ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :-

ਕੁੱਕੜ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚੋਂ ਦੰਦ ਲੱਭਣ,
ਸਾਡੇ ਨੇਤਾ, ਸਾਡੇ ਸ਼ਾਸਕ, ਸਾਡੇ ਬੰਦਰ।

(-ਡੁਗਡੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਤੇ ਨੱਚਦਾ ਹੈ।)

ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ, ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ, ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

(-ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਬੜੇ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਸੁਰ ਵਿਚ ਬੋਲਦਾ ਹੈ।)

ਮਾਂ-ਉਮਰੀਆਂ, ਪੱਠੇ ਭਾਲਣ

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਧੀ-ਉਮਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਵਰਦੇ—
ਮਰਦ, ਥਾਪਦੇ ਪਏ ਨਵ-ਮੰਦਰ !

(-ਡੁਗਡੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਤੇ ਨੱਚਦਾ ਹੈ।)

ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ, ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ, ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

(-ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸੁਰ ਵਿਚ।)

ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਹੋਣੀ,
ਤਿੱਖੇ ਚਾਕੂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੇ,
ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

(-ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ।)

ਬਿਖਰ ਗਏ ਹਨ ਵੱਗਾਂ ਵਾਂਗੂੰ,

(ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ।)

ਕੱਲੇ ਕੱਲੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅੰਦਰ !

(–ਡੁਗਡੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ, ਨੱਚਦਾ ਤੇ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਮੈਂ ਤੇ ਬੰਦਰ, ਮੈਂ ਤੇ ਬੰਦਰ, ਮੈਂ ਤੇ ਬੰਦਰ !
ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ, ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ, ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਡਾਈਨੇਮਾਈਟ ਧੌਲ ਦੇ ਸਿੰਗੀਂ,
ਬੰਨ੍ਹ ਬੁੱਧੀ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਲ ਉੱਡੀ—

ਛੱਡਿਆ ਰਾਕਟ, ਨਾਮ ਸਿਕੰਦਰ !

(–ਡੁਗਡੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ, ਨੱਚਦਾ ਤੇ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ, ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ, ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਹਰ ਘਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਖਿਸਕਿਆ,
ਆਲ੍ਹਣਾ ਪਾਇਆ ਵਿਚ ਖਲਾਅ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਅੱਜ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪੂਰਨ ਭੋਗੀ,
ਲਿੰਗ–ਰੋਗ ਤੇ ਮਨ ਦੇ ਰੋਗੀ !

(–ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ)

ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਲੱਭੋ ਕੋਈ ਚਿੰਗਾਰੀ,
ਫੂਕ ਮਾਰ ਕੇ ਅੱਗ ਮਚਾਵੋ—
ਘਰ ਨੂੰ ਲਾਵੋ !

(–ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਉਂਗਲੀ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ।)

ਬਲਦੇ ਘਰ ਵਲ ਉਂਗਲੀ ਕਰ ਕੇ,
ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੰਦਰੀ ਦਿਖਲਾਵੋ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

(–ਬੰਦਰ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ।)

ਮਾਨਵ ਦੀ ਕੋਈ ਫ਼ਿਕਰ ਕਰੋ ਨਾ,
ਪਿਤਾ ਓਸ ਦਾ ਰੱਖਿਆ ਅੰਦਰ !

(–ਪਿੱਛੇ ਨੀਮ ਅਨ੍ਹੇਰੇ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ।)

ਮਾਨਵ ਹੀ ਸੀ, ਪਹਿਲਾ ਬੰਦਰ !

(–ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ।)

ਮਾਨਵ ਹੀ ਹੈ, ਅੱਜ ਦਾ ਬੰਦਰ !

(–ਬੰਦਰ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ।)

ਮਾਨਵ ਹੋਸੀ, ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਬੰਦਰ !

(–ਡੁਗਡੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ, ਹੱਸਦਾ, ਨੱਚਦਾ ਤੇ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਮੈਂ ਤੇ ਬੰਦਰ, ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ !
ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ, ਮੈਂ ਤੇ ਬੰਦਰ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਕਵੀ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਬੋਤਲ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾ ਕੇ, ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦਾ ਹੈ। ਬੁੱਕ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਬਾਂਦਰ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿਆਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਮੁੜ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਬੋਤਲ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਲਾ ਕੇ, ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦਾ ਹੈ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਮੱਧਮ ਹੋਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਲੇਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਅਤੇ ਬੰਦਰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਸਪਾਟ–ਲਾਈਟ ਮੰਚ ਦੇ ਇਕ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਚੂੜੀਦਾਰ ਪਜਾਮੇਂ, ਕੁਰਤੇ ਅਤੇ ਦੁਪੱਟੇ ਆਦਿ ਵਿਚ ਸਜੀ ਇਕ ਮੁਟਿਆਰ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ, ਤਬਲੇ ਅਤੇ ਸਾਰੰਗੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਿੱਠ–ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਬੇਗ਼ਮ ਅਖ਼ਤਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਨਾਲ ਅਭਿਨਯ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਹਮ ਤੋ ਸਮਝੇ ਥੇ ਕਿ ਬਰਸਾਤ ਮੇਂ ਬਰਸੇਗੀ ਸ਼ਰਾਬ,
ਆਈ ਬਰਸਾਤ ਤੋ ਬਰਸਾਤ ਨੇ ਦਿਲ ਤੋੜ ਦੀਆ !

ਏਸ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਪਾਟ–ਲਾਈਟ ਮੰਚ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਕੋਨੇ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਤਰੀਜ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਕਢਾਈ ਕੀਤਾ

ਹੋਇਆ ਕੁਰਤਾ ਪਾਈ ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮੁੱਢ ਬੈਠੀ ਇਕ ਕੁੜੀ ਤਬਲਾ ਵਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਜਨਾਬ ਨਿਦਾ ਫ਼ਾਜ਼ਲੀ ਦੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਉੱਭਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਅਭਿਨਯ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬਰਸਾਤ ਕਾ ਬਾਦਲ ਤੋ ਦੀਵਾਨਾ ਹੈ ਕਯਾ ਜਾਨੇ,
ਕਿਸ ਰਾਹ ਸੇ ਬਚਨਾ ਹੈ ਕਿਸ ਛਤ ਕੋ ਭਿਗੋਨਾ ਹੈ !

ਮੁਟਿਆਰ, ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਉੱਭਰਦੀ ਚਿਤਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਅਭਿਨਯ ਕਰਦੀ ਹੈ—

ਦੁਨੀਆਂ ਜਿਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਜਾਦੂ ਕਾ ਖਿਲੋਨਾ ਹੈ,
ਮਿਲ ਜਾਏ ਤੋ ਮਿੱਟੀ ਹੈ, ਖੋ ਜਾਏ ਤੋ ਸੋਨਾ ਹੈ !

ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਪਟ-ਲਾਈਟ ਮੰਚ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਫੜੀ ਕਵੀ ਉਮਰ ਖਯਾਮ ਵਾਂਗ ਇਕ ਤਕੀਏ ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਲੇਟਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਇਕ ਮੁਟਿਆਰ ਮੁਜਰਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਗੀਤ ਦੇ ਸੁਰ ਨ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਤਾਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:-

ਲਾਗਾ ਚੁਨਰੀ ਪੇ ਦਾਗ਼
ਛੁਪਾਊਂ ਕੈਸੇ
ਘਰ ਜਾਊਂ ਕੈਸੇ
ਲਾਗਾ ਚੁਨਰੀ ਪੇ ਦਾਗ਼
... ...

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਸਪਾਟ-ਲਾਈਟ ਮੰਚ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਗੀਤ ਦੇ ਸੁਰ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਕ ਸਜੀ ਧਜੀ ਮੁਟਿਆਰ ਨ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਅਭਿਨਯ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ :-

ਬਿੰਦੀਆ ਚਮਕੇਗੀ
ਚੂੜੀ ਛਣਕੇਗੀ
ਤੇਰੀ ਨੀਂਦ ਉੜੇ ਤੋ ਉੜ ਜਾਏ ...
... ...

ਬਿੰਦੀਆ ਚਮਕੇਗੀ !
... ...
ਯਾਰੀ ਟੁੱਟਦੀ ਏ,
ਤੇ ਟੁੱਟ ਜਾਏ
... ...
ਬਿੰਦੀਆ ਚਮਕੇਗੀ
... ...

ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਮੌਨ ਵਰਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਵਕਫ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੌਸ਼ਨੀ ਫਿਰ ਪਰਤਦੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਤੇ ਬੰਦਰ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਗੀਤ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਉੱਤੇ ਨੱਚ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਕਵੀ ਇਕਦਮ ਠਿਠੰਬਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ— ਜਿਵੇਂ ਦ੍ਵਿਾ-ਸੁਪਨ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਗਿਆ ਹੋਵੇ

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ—

ਕੌਣ ਕਹੇ ਕਿ ਮੈਂ ਕੱਲਾ ਹਾਂ ?
ਦੱਸੋ ਦੱਸੋ, ਕੁਝ ਤਾਂ ਦੱਸੋ—
ਬੋਲੋ ਬੋਲੋ, ਕੁਝ ਤਾਂ ਬੋਲੋ—

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਚਿੰਤਕ ਹਾਂ, ਕਿ ਮੈਂ ਝੱਲਾ ਹਾਂ ?

(ਵਕਫ਼ਾ)

(-ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨਵੇਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਤਪੰਨ ਕਰ ਕੇ।)

ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਹੀ ਸੰਗੀ ਹਾਂ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮੇਰਾ ਸੰਗ ਹੀ ਸਰਬ-ਸੰਗ ਹੈ !

(-ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।)

ਸਭ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਲੱਗੀ ਜੰਗ ਹੈ !

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਗੀਤ ਅਤੇ ਨ੍ਰਿਤ ਦੇ ਅਭਿਨਯ ਹੋਏ ਸਨ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—

ਮੇਰੇ ਸੰਗ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਸੰਗੀ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਆਪਣੇ ਸਤਿ ਦਾ, ਮੈਂ ਸਤਿ-ਸੰਗੀ !

(-ਤਨਜ਼ੀਆ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਹੋਇਆ।)

ਮੈਂ ਨਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਢੋਲਕ ਮੰਗੀ !

(-ਹੱਸਦਾ, ਨੱਚਦਾ ਤੇ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਬਿੰਦੀਆ ਚਮਕੇਗੀ
ਚੂੜੀ ਛਣਕੇਗੀ
ਤੇਰੀ ਨੀਂਦ ਉੜੇ ਤੇ ਉੜ ਜਾਏ ...
... ...
ਯਾਰੀ ਟੁੱਟਦੀ ਏ ਤੇ ਟੁੱਟ ਜਾਏ
... ...

ਨ੍ਰਿਤ, ਗੀਤ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਫੈਲ ਰਹੇ ਅਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ
ਲਗਾਤਾਰ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਰਦ ਸੋਫੇ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਝਾੜ ਪੂੰਝ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਚ ਵਿਚ ਮੇਜ਼ ਉੱਤੇ ਪਏ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਗਲਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਘੁਟ ਵੀ ਭਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਮੇਜ਼ ਉੱਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀਆਂ ਦੋ ਬੋਤਲਾਂ, ਆਈਸ ਚੈਸਟ ਅਤੇ ਜਿੰਜਰ ਏਲ ਆਦਿ ਪਏ ਹਨ। ਮਰਦ ਜਿਵੇਂ ਉੱਚੀ ਸੋਚ ਦੇ ਵਸ ਖੁਦ ਹੀ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮਰਦ

ਆਦਿ ਮਨੁੱਖ ਨਾ,
ਆਦਮ ਅਤੇ ਹੱਵਾ ਦਾ ਜਾਇਆ !
ਨਾ ਉਹ ਰੱਬ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ।

ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਚਿੰਤਨ ਦਾ,
ਸੀ ਪੂਰਨ ਇਕ ਚਮਤਕਾਰ ...

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਸ਼ਾਹਕਾਰ !
ਔਰਤ, ਹਯਾ ਦਾ ਜੀਵਤ ਬਿੰਬ ਹੈ !

ਉਂਜ ਮੁਰਗ਼ੀ 'ਚੋਂ ਅੰਡਾ ਕੱਢੀਏ,
ਜਾਂ ਅੰਡੇ 'ਚੋਂ ਮੁਰਗ਼ਾ—
ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਇਸ ਨਾਲ ਸੌਰੇ ਆਦਿ, ਅੰਤ ਨਾ,
ਨਾ ਹੀ ਰੁਕਦਾ,
ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ !

ਔਰਤ

ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬੇਬੁਨਿਆਦ,
ਸੁਪਨ-ਮਹਿਲ, ਕਿਲ੍ਹੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ
ਵਿਚ ਹਵਾ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਨੇ,
ਸ਼ੈਲੀ, ਚੱਜ, ਅਦਾ ਦੇ ਵਿਚ ਨੇ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਜੋ ਭੋਂ ਤੇਰੇ ਸੌਂਹੇਂ ਰੱਖੀ,
ਵੱਤਰ, ਤੇ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਬੜੀ ਹੈ

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਤੇਰੀ ਹੋਣੀ ਸ੍ਵਾਂਤ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ
ਕਿਉਂ ਸਿੱਪ ਨੂੰ, ਬੇ-ਮੋਤੀ ਆਖੇਂ ?

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਇਸ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰੱਤ ਉੱਗਦੀ ਹੈ !

ਮੁਰਦਾ ਤਵਾਰੀਖ਼, ਤੇ ਨਾ ਹੀ,
ਬੋਸੀਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਉਗਮਦੇ

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਔਰਤ ਹੀ, ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ
ਜਣ ਸਕਦੀ ਹੈ ਸੁਹਣੇ ਮਾਨਵ,
ਫੈਲ ਕੇ ਅੰਬਰ, ਧਰਤੀ, ਸਾਗਰ !

ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਤਣਾਅ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੈ। ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਅਭਿਨਯ ਇਸ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮਰਦ

ਨਾਲੀਆਂ 'ਚ ਕੀੜਿਆਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਜਿਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਹੈ ਆਪਣੀ ਜੀਭਾ,
ਐਸਾ ਕੋਈ ਵੀ ਜੰਤ ਨਹੀਂ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

'ਮੈਂ, ਮੈਂ' ਕਰਦੀਆਂ ਭੇਡਾਂ ਕਿਹੜੀ,
ਕਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਜੀ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ?

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੁੱਖ ਲੱਗਦੀ ਹੈ,
ਰੋਹ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀ,
ਕਾਮ-ਦੇਵਤਾ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲੇ।

ਉਹ ਵੀ, ਵੱਗਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਭੇਡੂ ਨੂੰ ਜੇ ਜੀਨ ਪਵਾਈਏ
ਤੇ ਭੇਡਾਂ ਨੂੰ ਪਲਸ-ਪੋਸ਼ਾਕਾਂ—

ਤੂੰ ਵੀ ਕੀ ਫਿਰ ਇਸ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀ,
ਭੇਡ-ਚਾਲ ਨੂੰ ਚੱਲ ਸਕੇਂਗੀ ??

ਔਰਤ

ਤੂੰ ਹੈਂ, ਨਿਰਾ ਹੀ ਬਾਤ ਬਤੰਗੜ !

ਸਮਝ ਹੈ ਮੈਨੂੰ,
ਕੀ ਇਨਸਾਨ,
ਜਾਨਵਰ ਕੀ ਹਨ !

ਮਰਦ ਬੜਾ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਠੋਕ, ਠੋਕ ਕੇ ਬੜੇ ਹੀ ਤਨਜ਼ੀਆ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਬੋਲਦਾ ਹੈ।

ਮਰਦ

ਹਾਂ, ਦਿਨੇ ਤੇਰੀ ਦੇਹੀ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਤਪਦਾ ਹੈ,
ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਤੇਰੀ ਕਲਪਨਾ ਘੋੜੇ ਭੋਗਦੀ ਹੈ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਤੇਰੇ ਫਟਣ ਦੇ ਭੈ 'ਤੇ
ਤੇਰੇ ਭਰਨ ਦਾ ਚਾਓ ਹਾਵੀ ਹੈ !
ਤੇਰੀ ਅੱਗ ਹੀ ਤੇਰੀ ਭਾਵੀ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਜੇ ਜਣਨਾ ਹੀ ਮਦੀਨ ਦਾ ਕਰਤੱਵ ਹੁੰਦਾ,
ਤਾਂ ਸੰਸਦ-ਭਵਨ ਵਿਚ,
ਕੁੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੂਰਨੀਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਜੇ ਸੰਭੋਗ ਹੀ ਨਰ ਦਾ ਕਰਤੱਵ ਹੁੰਦਾ,
ਤਾਂ ਕੁੱਕੜ, ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਹੁੰਦਾ,
ਅਤੇ ਚਿੜਾ, ਪਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ।

ਔਰਤ

ਬਹਿਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇਹ ਨਹੀਂ।

ਉਂਜ ਵੀ,
ਕੌਣ ਔਰਤ,
ਚਿੜਾ-ਭੋਗ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੇਗੀ ?

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਕਣਕ ਦੀ ਫਸਲ ਦੇ ਚੰਗੇ ਝਾੜ ਲਈ,
ਭੋਂ ਬਾਰ, ਬਾਰ ਵਾਹੁਣੀ, ਸੁਹਾਗਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਹਲਾਂ ਦੇ ਫਾਲੇ ਜਦੋਂ ਡੂੰਘਾ ਪਾੜ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ,
ਬਾਰ, ਬਾਰ,
ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ, ਉਸ ਸਮੇਂ,
ਔਰਤ ਦੇ ਮਨ, ਦਿਲ 'ਤੇ ਕੀ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ !

ਮਰਦ

ਤੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕਾਮ ਸਵਾਰ

ਅੰਨ੍ਹੀ, ਗੂੰਗੀ, ਬੋਲੀ ਖੁੱਤੀ—
ਮੋਹ, ਮਮਤਾ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ ਨਾਰ !

ਔਰਤ ਜਿਵੇਂ ਮਰਦ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਮਗਨ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਵੇਗ ਵਿਚ ਬੋਲਦੀ ਹੈ।

ਔਰਤ

ਭਰਿਆ ਫੋੜਾ—
ਚੋਭਣ 'ਤੇ ਸੂਈ ਦਾ ਨੱਕਾ,
ਫਿਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ !
ਕਿਸ ਨੂੰ ਐਸਾ ਮਰਦ ਭਾਂਦਾ ਹੈ

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਜੋ ਦੱਬ ਕੇ ਵਾਂਹਦਾ ਹੈ,
ਉਹ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ !

ਮਰਦ ਨੇ ਔਰਤ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ !

ਮਰਦ

ਤਾਹੀਓਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਥਾਂ,
ਕਿਰਸਾਣਾਂ ਦੇ ਢਿੱਡਾਂ ਵਿਚ ਰੱਟਣ ਪੈ ਗਏ ਹਨ !

ਅੱਡੀਆਂ 'ਚ ਹੀ ਬਿਆਈਆਂ ਨਹੀਂ—
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਨ, ਮਨ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਗਲੀ ਹੋਂਦ, ਦਰਾੜੀ ਗਈ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਵਸਤਾਂ,
ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਮੁੜੇ ਮਜ਼ਦੂਰ—
ਰਾਤ ਭਰ ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਚੱਡਿਆਂ 'ਚ ਖੁੱਭੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ—
ਤੇ ਸਵੇਰ ਸਾਰ, ਸਮੇਂ ਸਿਰ,

ਸ੍ਵੈਕਾਰ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਾਂਗ,
ਮੁੜ ਕੰਮ ਲਈ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਇਕ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਿਚ
ਖਪਤ ਲਈ ਵਸਤਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ—
ਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਚ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ, ਪ੍ਰਾਣੀ !

ਔਰਤ

ਤੇਰਾ ਮਤਲਬ ?

ਮਰਦ

ਇਕ ਕਾਰਖਾਨੇ ਤੋਂ,
ਦੂਜੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਤਕ ਦਾ ਸਫ਼ਰ—

ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕੋਈ ਤਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਔਰਤ

ਦਰਿਆ, ਜਦ ਤਕ ਵਗ ਸਕਦਾ ਹੈ !
ਝਰਨਾ, ਜਦ ਤਕ ਝਰ ਸਕਦਾ ਹੈ !
ਪਰਬਤ, ਜਦ ਤਕ ਖਰ ਸਕਦਾ ਹੈ !
ਬੱਦਲ ਜਦ ਤਕ ਵਰ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ !
ਸਾਗਰ, ਜਦ ਤਕ ਭਰ ਸਕਦਾ ਹੈ !
ਪੌਣ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਮੁਕ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ !
ਸੂਰਜ, ਜਦ ਤਕ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਤਦ ਤਕ ਹੀ ਹੈ ਮਰਦ ਜਿਊਂਦਾ,
ਨਹੀਂ, ਜਦ ਚਾਹੇ ਮਰ ਸਕਦਾ ਹੈ !

ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਅਤਿ ਦੇ ਤਣਾਓ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੈ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਫੈਲਦੇ ਅਨ੍ਹੇ ਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਲਗਾਤਾਰ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦਰਿਆ, ਜਦ ਤਕ ਵਗ ਸਕਦਾ ਹੈ !
ਝਰਨਾ, ਜਦ ਤਕ ਝਰ ਸਕਦਾ ਹੈ !
ਪਰਬਤ, ਜਦ ਤਕ ਖਰ ਸਕਦਾ ਹੈ !
ਬੱਦਲ, ਜਦ ਤਕ ਵਰ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ !
ਸਾਗਰ, ਜਦ ਤਕ ਭਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
ਪੌਣ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਮੁਕ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ
ਸੂਰਜ, ਜਦ ਤਕ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ !

ਤਦ ਤਕ ਹੀ ਹੈ ਮਰਦ ਜਿਊਂਦਾ,
ਨਹੀਂ, ਜਦ ਚਾਹੇ ਮਰ ਸਕਦਾ ਹੈ !

–ਅਨ੍ਹੇਰਾ–

ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਕਾਰਾਂ, ਟਰੱਕਾਂ, ਰਿਕਸ਼ਿਆਂ, ਲਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਹੋਰ ਵਾਹਣਾਂ ਦੇ ਧੁਨੀ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ। ਕਦਮਾਂ, ਘੰਟੀਆਂ, ਹਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਸ਼ਰਾਬਾ ਹੈ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਚੌਕ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੈ। ਲੋਕੀਂ ਆ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਕ ਸਫ਼ੈਦਪੋਸ਼ ਪਰਚਾਰਕ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਡੰਡੇ ਉੱਤੇ ਟੰਗਿਆ ਇਕ ਪੋਸਟਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਇਕ ਊਲ ਜਲੂਲ ਚਿਤਰ ਵਾਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ : "ਸੱਚ ਨੂੰ ਸੂਲੀ"। ਪਰਚਾਰਕ ਇਕ ਮਸ਼ੀਨੀ ਕਰਮ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਸੁਣਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਹੂਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਟਾਂਟ— ਖੜ੍ਹਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ !

ਪਰਚਾਰਕ

ਬੰਦੇ ਨੇ ਜਾਚ ਸਿੱਖ ਲਈ ਹੈ
ਮਸ਼ੀਨ ਬਣ ਜਾਣ ਦੀ।

ਕੰਪਿਊਟਰ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ, ਸ਼ਤਰੰਜ ਖੇਡ ਸਕਦਾ ਹੈ !

ਲੰਮੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ !

ਮਸ਼ੀਨ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇਸ ਦੌੜ ਵਿਚ—
ਵੇਖੀਏ ਅੰਤ ਵਿਚ—
ਕੌਣ ਕਿਸ 'ਤੇ ਹੱਸਦਾ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਇਹ 'ਜੰਗਲੀ ਪੱਛਮ' ਹੈ,
ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਵਾਂਗ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ !
ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ !

ਮਾਤਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ !
ਏਥੇ ਮਸ਼ੀਨ ਨੂੰ ਮਸ਼ੀਨ,
ਫ਼ੈਕਟਰੀ ਨੂੰ ਫ਼ੈਕਟਰੀ,
ਵਸਤ ਨੂੰ ਵਸਤ—
ਸਭ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।

ਰੋਬੋਟ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ,
ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕੁਝ ਵੇਖਣ,
ਮਹਿਸੂਸਣ,
ਲਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮਾਪੇ ਕੋਤਾਹੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ !

ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ,
ਡਰੱਗਜ਼ ਤੇ ਨਸ਼ੇ ਪਾਲਦੇ ਹਨ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਤੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਵਾਂ ਬਣਨ ਦਾ ਨਹੀਂ,
ਹੁਸਨ ਤੇ ਫਿੱਗਰ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਹੈ !

ਸਾਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗੇ ਮਰਦ,
ਗਾਈਆਂ, ਅਣਵਿਆਹੀਆਂ—

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਬੱਚੇ ਹਰਾਮੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਏ ?

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਰੋਗੀ ਘਰ, ਲੈ-ਪਾਲਕ ਬਾਲ,
ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼, ਅਵਾਸੀ ਹੋਇਆ;
ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਵਾਂਗੂੰ,
ਹਰ ਕੋਈ ਵਿਕਦਾ, ਖਾਹਿਸ਼ ਨਾਲ !

(-ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ।)

ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਟੁੱਟਣਾ, ਤੁਹਾਡਾ ਵਿਰਸਾ ਹੈ !
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਜੁੜਨਾ, ਤੁਹਾਡਾ ਚਿੰਤਨ ਨਹੀਂ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮਾਵਾਂ ਮੁਸ਼ਕਦੀਆਂ ਹਨ

(ਵਕਫ਼ਾ)

*ਕਤੂਰੇ ਜੀਹਦਾ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਦੇ ਹਨ,
ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ,
ਓਸ ਦਾ ਪੇਟ ਭਰਦੇ ਹਨ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਲੈ-ਪਾਲਕ ਵਿਰਸੇ 'ਚੋਂ ਆਏ,
ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾ ਹੀ ਅਨਜਾਣੇ ਵਿਚ,
ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੇ ਘਟ ਜਾਂਦੇ ਨੇ,
ਕਾਮ ਬਣੇ ਹੋਏ, ਭੈਣ ਭਰਾ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਇਸ ਨੂੰ ਡਰੱਗ, ਰੌਕ, ਪੌਪ, ਬੀਟਲ, ਡਿਸਕੋ,
ਬੀਟਨਿਕ, ਹਿੱਪੀ, ਜੁਰਮ, ਹਿੰਸਾ, ਹਿਰਸ ਦੀ ਕਲਚਰ—
ਕੋਈ ਨਾਂ ਦੇਵੋ, ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਕੋਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕਿਸ ਲਈ ?
ਕਿਸ ਨੂੰ ?

(-ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ।)

---

* "ਵਕਫ਼ਾ" ਤੋਂ "ਵਕਫ਼ਾ" ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਸੰਬਾਦ ਦੀਆਂ ਇਹ ਤਿੰਨ ਸਤਰਾਂ ਛੱਡੀਆਂ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। "ਕਤੂਰੇ" ਤੋਂ "ਪੇਟ ਭਰਦੇ ਹਨ" ਤਕ।

ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸੋਚਦੇ ਤੇ ਸੁਣਦੇ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ,
ਕੇਵਲ ਕਰਦੇ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਓ,
ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕਪੜੇ ਲਾਹੋ !

(-ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤਰੀ ਅਤੇ ਤਨਜ਼ੀਆ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ।)

ਜਿਸਮ ਦੇ ਨੰਗ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹੋ ?
ਮਨ ਦੇ ਗੰਦ ਦਾ ਕੀ ਕਰੋਗੇ ?

ਇਸ ਸਭ, ਕੁਝ ਲਈ—
ਕਦੋਂ, ਕਿਵੇਂ, ਕਿਉਂ ਤੇ ਕਿਸ 'ਤੇ ਉਂਗਲੀ ਧਰੋਗੇ ?

ਏਸ ਸਮੇਂ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਲੜਖੜਾਉਂਦੇ ਤੇ ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਥਿਗੜੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੀਨਾਂ ਪਹਿਨੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਖਿੱਲਰੇ ਵਾਲਾਂ ਵਾਲੇ ਹਿੱਪੀ ਤੇ ਹਿੱਪਣ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਆ ਕੇ ਪਰਚਾਰਕ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਹਿੱਪੀ ਤੇ ਹਿੱਪਣ

ਇਹ ਪਾਗ਼ਲ ਹੈ, ਮਨ ਦਾ ਰੋਗੀ,
ਟੇਪ ਵਾਂਗਰਾਂ ਬੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ !

ਸਾਡੇ ਜਗਤ ਪਹਿਚਾਣ ਏਸ ਦੀ,
ਗੁੰਮੀਂ—ਘੁੰਮੇਂ ਵਾਂਗ ਅਜਨਬੀ !

(-ਸਿਰ ਵਿਚ, ਦਿਮਾਗ਼ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ।)

ਅਕਲ ਵੀ ਇਸ ਦੀ, ਉਲਟੀ ਘੁੰਮ ਗਈ !

ਪਰਚਾਰਕ

ਪਾਟੀਆਂ ਜੀਨਾਂ, ਖਿੱਲਰੇ ਵਾਲ !
ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ, ਸਾਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹ !

ਹਿੱਪੀ ਤੇ ਹਿੱਪਣ ਉਸ ਨੂੰ ਹੂਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਧੱਕਾ ਦੇ ਕੇ ਭੁੰਜੇ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :-

ਹਿੱਪੀ ਤੇ ਹਿੱਪਣ

ਜਾਓ, ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰੋ,
ਪਾਗ਼ਲ ਇੰਜ ਹੀ ਡਿਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ !
ਜੁ ਮੂੰਹ ਆਇਆ, ਕਹਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ !

ਮੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਿੱਪੀ ਅਤੇ ਹਿੱਪਣ ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਹੋਇਆ, ਪਰਚਾਰਕ ਉੱਠਦਾ, ਆਪਣੇ ਕਪੜੇ ਝਾੜਦਾ ਅਤੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ।

ਪਰਚਾਰਕ

ਥਿਗੜੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਪਾਟੇ, ਕੱਜੇ,
ਨਾ ਸਾਡੇ ਨਾ ਖ਼ੁਦ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ !

(ਵਕ਼ਫ਼ਾ)

ਮੋਹ-ਬਣਵਾਸ ਭੋਗਦੇ ਲੋਕੀਂ
ਰਾਮ, ਲਖਣ, ਸੀਤਾ, ਲਵ, ਕੁਸ਼ ਵੀ—
ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ—
ਲੰਕਾ ਬਣਿਆਂ ਇਹ ਸੰਸਾਰ

(-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।)

ਮੋਹ-ਬਣਵਾਸ ਭੋਗਦੇ ਲੋਕੀਂ
ਰਾਮ, ਲਖਣ, ਸੀਤਾ, ਲਵ, ਕੁਸ਼ ਵੀ—
ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ—
ਲੰਕਾ ਬਣਿਆਂ ਇਹ ਸੰਸਾਰ !

ਪਰਚਾਰਕ ਸੋਚ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਿਛੋਕੜ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਮੌਨ ਨੂੰ ਹੀ ਮਾਨਵੀ ਸੰਦਰਭ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ।

ਪਿਛੋਕੜ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ

ਜੋ ਸੜਦਾ, ਉਹ ਸੜਨਾ ਚਾਹੇ !
ਅੱਗ ਦੀ ਖੇਡ ਤਮਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ
ਕੌਣ ਬਚਾਵੇ ? ਤੇ ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ?
ਐਸੀ ਸੋਚ ਹੀ ਹਾਸਾ ਬਣ ਗਈ !

(ਵਕ਼ਫ਼ਾ)

(-ਪਰਚਾਰਕ ਜਿਵੇਂ ਬੁੜਬੁੜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।)

ਪਰਚਾਰਕ

ਬੁੱਢੇ ਮਾਸ ਜਿਹੇ ਅਹਿਸਾਸ !
ਪਿੰਨ ? ਚਾਕੂ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ?

(-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।)

ਬੁੱਢੇ ਮਾਸ ਜਿਹੇ ਅਹਿਸਾਸ !
ਪਿੰਨ ? ਚਾਕੂ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ?

(ਵਕ਼ਫ਼ਾ)

ਇਸ ਸਮੇਂ ਐਨਕਾਂ ਵਾਲਾ ਇਕ ਬੁੱਢਾ ਮਰਦ ਆਧੁਨਿਕ ਸੂਟ, ਟਾਈ ਵਿਚ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਜੀ ਧਜੀ ਨਵ-ਵਿਆਹੀ ਜਵਾਨ ਪਤਨੀ—ਹਾਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਵਿਚ—ਇਕ ਅਧਖੜ ਔਰਤ ਫੈਨਸੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਵਿਚ ਤੇ ਉਸਦਾ ਮਸਫੁਟ ਗਭਰੂ ਮਿੱਤਰ-ਮੁੰਡਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਬਾਹਾਂ ਵਿਚ ਲਈ ਵਿਰੋਧੀ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੰਚ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਬੇਪਰਵਾਹ, ਦੋਵੇਂ ਜੋੜੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਇਕ ਲੰਮਾਂ ਚੁੰਮਣ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਮੰਚ ਤੋਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ, ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਚਾਰਕ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਤੇ ਫਿਰ ਲੋਕਾਂ ਵਲ ਬਿਟਰ, ਬਿਟਰ ਤਕਦਾ ਹੋਇਆ ਮਨ-ਬਚਨੀ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰਚਾਰਕ

ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਨਾਰੀ ਬਣ ਭੁੱਲੇ
ਪੈ ਗਏ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਸੁਆਦ !

ਜੈਮਨੀ ਰਿਖ ਲਈ ਬ੍ਰਹਮ-ਭੋਗ ਹੀ—
ਬਣਿਆਂ, ਲਿੰਗ ਲਈ ਲੁੱਟ ਦਾ ਮਾਲ !

(-ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ।)

ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਰਖੇ ਏਥੇ ?
ਕਿਹੜਾ ਨਾਤਾ ? ਕਿਹੜੀ ਭਗਤੀ ?
ਕਿਹੜੀ ਕੀਮਤ ? ਕਿਹੜੀ ਸ਼ਕਤੀ ?
ਕਿਹੜਾ ਸਵਾਲ ?

ਇਸ ਸਮੇਂ ਭੜਕੀਲੇ ਕਪੜੇ ਪਾਈ ਅਤੇ ਬਣੀ ਫੱਬੀ 14, 15 ਸਾਲ ਦੀ ਇਕ ਗਸ਼ਤੀ (ਕੁੜੀ) ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਬੜੇ ਨਖਰੇ ਅਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਾਲ ਮੈਰੇਵਾਨਾ ਦੇ ਸਿਗਰਟ ਦਾ ਕਸ਼ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਪੇਸ਼ਾਵਾਰਾਨਾ ਅਦਾ ਨਾਲ ਘੂਰਦੀ ਹੋਈ ਪਰਚਾਰਕ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਗਸ਼ਤੀ ਕੁੜੀ

ਚਿੱਟੇ ਭੋਛਣ, ਹੇਠ ਜਨੌਰ !
ਸੁਬਹ ਸਵੇਰੇ ਖਿੜੀ ਕਲੀ ਮੈਂ,

ਆਪਣੀਆਂ ਗਸ਼ਤੀ-ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਦਰ ਦੱਸਣ ਲਈ ਪੈਸੇ ਮੰਗਣ ਦਾ ਅਭਿਨਯ ਕਰਦੀ ਹੋਈ।

ਚਾਲ੍ਹੀ ਡਾਲਰ, ਬਣ ਜਾ ਭੌਰ !

ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ—ਕੁੜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਹਾਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰੀ, ਨਕਲੀ ਛਾਤੀਆਂ ਲਾਈ ਅਤੇ ਸੀ-ਥਰੂ ਪੋਸ਼ਾਕ ਪਾਈ ਇਕ ਗਸ਼ਤੀ (ਮੁੰਡਾ) ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗਸ਼ਤੀ ਕੁੜੀ ਹੰਢੇ ਹੋਏ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਪਰਚਾਰਕ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੀ ਹੈ—

ਟੇਸਟ ਤੇਰਾ ਜੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕੁੜੀਆਂ—
ਵੀਰ ਮੇਰਾ ਕੀ ਕਰੇਂ ਪਸੰਦ ?

(ਵਕਫ਼ਾ)

(-ਮੁੰਡਾ ਤੇ ਕੁੜੀ ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ ਮੈਰੇਵਾਨਾ ਦੇ ਸਿਗਰਟ ਦੇ ਕਸ਼ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।)

ਵਰਤਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈ ਨੂੰ ਵਰਤੇ—
ਦੇਵੇ ਦਾਮ, ਤੇ ਰੱਖੇ ਰਿਸ਼ਤੇ—
ਛਿਣ ਤੋਂ ਛਿਣ—ਉਹ ਅਕਲਮੰਦ !

ਗਸ਼ਤੀ ਮੁੰਡਾ ਤੇ ਕੁੜੀ ਇਕੱਠੇ

ਤੇਰੀ ਦਾਲ, ਦਿਆਂਗੇ ਗਾਲ,
ਸਾਡੇ ਘਰ ਦਾ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਬਾਲ !

ਪਰਚਾਰਕ

ਤੋਬਾ ! ਤੋਬਾ !
ਕੀ ਆਯੂ ? ਤੇ ਕੰਮ ਕਦਰਾਂ ਕੀ ?
ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੀਦੇ ਵਿਚ ਸਕੂਲ !

(-ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਹੋਇਆ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।)

ਅੱਜ ਦੇ ਫੁੱਲ, ਕਿਉਂ ਬਣ ਗਏ ਫ਼ੂਲ ?

(-ਮੁੰਡਾ ਅਤੇ ਕੁੜੀ ਦੋਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਮਾਰ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।)

ਗਸ਼ਤੀ ਕੁੜੀ

ਚਿੱਟ-ਕਪੜੀਆ, ਖੱਸੀ ਬੋਕ !

ਗਸ਼ਤੀ ਮੁੰਡਾ

ਠੰਡਾ ਇੰਜਣ, ਦੇਵੋ ਚੋਕ !

ਗਸ਼ਤੀ ਮੁੰਡਾ ਤੇ ਕੁੜੀ ਇਕੱਠੇ

(-ਹੇਠਾਂ ਡਿੱਗੇ ਪਰਚਾਰਕ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ।)

ਰਟੀ ਰਟਾਈ, ਸਿੱਖਿਆ—ਤੋਤਾ।

(-ਮੈਰੇਵਾਨੇ ਦੇ ਸਿਗਰਟ ਦਾ ਕਸ਼ ਲੈਂਦੇ, ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਵੇਖਦੇ ਤੇ ਹੱਸਦੇ ਹਨ।)

ਵਿਚ ਵਿਮਾਨ, ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਦੋਵੇਂ,
ਉੱਪਰ ਮਾਨਵ, ਹੇਠਾਂ ਖੋਤਾ !

ਵਾਹਣ ਉੱਤੇ ਵਾਹਣ ਚੜ੍ਹਿਆ ਵਿਚ ਚੌਰਾਹੇ !
ਕੌਣ ? ਕਿਵੇਂ ? ਕਿਉਂ ?
ਕਿਸ ਨੂੰ ਚਾੜ੍ਹੇ ? ਕਿਸ ਨੂੰ ਲਾਹੇ ?
ਬਲਦ ਮੂਤਣਾ, ਮੂਤੀ ਜਾਵੇ।

(ਹੱਸਦੇ, ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੇ ਗਸ਼ਤੀ ਮੁੰਡਾ ਤੇ ਕੁੜੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।)

ਪਰਚਾਰਕ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਂਦਾ ਹੋਇਆ, ਮਨ-ਬਚਨੀ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰਚਾਰਕ

ਇਸ ਟਾਵਰ ਦੀ ਉੱਚੀ ਟੀਸੀ,
ਅੰਬਰ ਛੂੰਹਦੀ ! ਨ੍ਹੇਰ ਫੈਲਿਆ !
ਉੱਪਰ ਟੰਗੀ ਖਲਕਤ ਘੁੰਮੇਂ,
ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਨ ਦੇ ਰਾਹ ਬੰਦ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਪਿਛੇ ਤੱਕਾਂ, ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਵੇ !
ਅੱਗੇ ਤੱਕਾਂ, ਨਿਰਾ ਅਨ੍ਹੇਰਾ !
ਉਪਰ ਤੱਕਾਂ, ਨਿਰਾ ਖਲਾਅ ਹੈ !
ਟਾਵਰ ਹੇਠਾਂ, ਟਾਈਮ-ਬੰਬ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਕਿੱਧਰ ਗਏ ਸੰਤ ਤੇ ਯੋਗੀ
ਨਾਇਕ ਯੁੱਗ ਦੇ, ਯੋਧੇ, ਸੂਰੇ—
ਕਹਿਣੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਦੇ ਪੂਰੇ ???

ਹਿੱਪੀ ਤੇ ਹਿੱਪਣ, ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ, ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਮੁੜ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰਚਾਰਕ ਆਪਣੀ ਮਨਬਚਨੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਸੋਚਾਂ ਵਾਲੇ ਸੂਲੀ ਉੱਤੇ !

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਭ "ਪਾਗ਼ਲ" ਕਹਿੰਦੇ :
"ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਭੌਂਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ !"

ਆਪਣੇ ਵਲ ਆਉਂਦੇ ਹਿੱਪੀਆਂ ਤੇ ਹਿੱਪਣਾਂ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਪਰਚਾਰਕ ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਭੌਂਕਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੱਪੀ ਤੇ ਹਿੱਪਣਾਂ, ਜੁ ਆਇਆ ਪਰਚਾਰਕ ਦੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਨ੍ਹੇਰਾ !

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੀਵਾਨ ਪਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੰਚ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਰਕੇ ਸੋਫਾ ਅਤੇ ਮੇਜ਼ ਪਏ ਹਨ। ਮੁਟਿਆਰ ਅਤੇ ਮਰਦ ਸੋਫੇ ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ ਛੇੜ ਛਾੜ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹਨ। ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਹਲਕਾ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਸੰਗੀਤ ਉੱਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮੁਟਿਆਰ

ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ, ਮੰਮੀ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰੇਗੀ !

ਮਰਦ

ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਹੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਹਾਂ।

ਭਰਿਆ ਸਰਵਰ, ਛਲਕ ਪਿਆ ਹੈ !

ਲੂੰ ਕੰਡਿਆਈ ਦੇਹ ਤੇਰੀ ਵਿਚ,
ਇਸ ਵੇਲੇ ਜੁ ਵਣ ਉੱਗਿਆ ਹੈ,
ਉਸ ਵਿਚ ਨਾੜੀਂ ਰੱਤ ਵਾਂਗਰਾਂ,
ਮੋਹ ਮੇਰਾ ਹੀ, ਵਗ ਤੁਰਿਆ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚਾਲੇ,
ਮਧੂ-ਮੱਖੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਛੱਤਾ ਹੈ—
ਵਿਚ ਵਿਚਾਲੇ ਡੰਗ ਤੇ ਚੋਭਾਂ—
ਜ਼ਹਿਰ ਜਿਹੀ ਅੰਗੂਰੇ ਘਾ ਦੀ,
ਮਿੱਠਾ, ਮਿੱਠਾ,
ਮੱਠਾ, ਮੱਠਾ,
ਪ੍ਰੇਮ-ਨਸ਼ਾ ਹੈ !

ਮੁਟਿਆਰ

ਮਾਂ ਕਹਿੰਦੀ : ਤੂੰ ਬਾਪ ਹੈਂ ਮੇਰਾ !
ਇਹ ਸੰਜੋਗ, ਸਰਾਪ ਬਣੇਂਗਾ,
ਜੱਗ ਲਈ, ਉਲਟੀ ਮੱਤ ਜਣੇਂਗਾ !

ਮਰਦ

ਮੇਰਾ ਬੀਜ, ਨਹੀਂ ਤੈਂ ਅੰਦਰ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਦੇ, ਤਿੰਨ ਮਰਦਾਂ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਬੱਚੇ ਹਨ !
ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੇ, ਤਿੰਨ ਮਰਦਾਂ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਬੱਚੇ ਹਨ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਕਿਹੜਾ ਸਾਡਾ ਬਾਪ ?

ਤੇਰਾ ਬਾਪ, ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਮੈਂ,
ਨਾ ਹੀ ਪਤੀ, ਮੈਂ ਮਾਂ ਤੇਰੀ ਦਾ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਕ ਸਹੂਲਤ ਵਾਂਗੂੰ,
ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ, 'ਕਾਮਨ ਲਾਅ' ਦਾ,
ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ 'ਕੱਠੇ ਰਹੀਏ !

ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਤੇਹ ਲੱਗੀ ਹੈ—
ਆਪਣੇ ਦੋਂਹ ਵਿਚਕਾਹੇ ਤਣਿਆਂ,
ਭਰਮ ਜਿਹਾ, ਇਹ ਪਰਦਾ ਪਾੜ !

ਮਰਦ ਮੁਟਿਆਰ ਨੂੰ ਆਲਿੰਗਣ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਚੁੰਮਣ ਲੈਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁਟਿਆਰ ਉਸ ਦੇ ਹੋਠਾਂ 'ਤੇ ਉਂਗਲੀ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗੁੰਮ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੁਟਿਆਰ

ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਜਿਉਂ ਇੰਜਣ ਚੱਲੇ,
ਮੇਰਾ ਚਿਹਰਾ ਤਪਦਾ, ਭਖਦਾ,
ਮੱਠਾ ਮੱਠਾ ਦਰਦ ਜਿਹਾ ਤੇ ਜਾਗੋਮੀਟਾ !

ਡਿਗੂੰ ਡਿਗੂੰ ਦੇਹ ਡਿਗ ਚੱਲੀ ਹੈ,
ਝੂਲ ਰਹੀ ਹੈ ਵਿਚ ਖ਼ਲਾਅ !

ਨਾ, ਨਾ ...

ਆਪਾ ਸਾਂਭ ਨਾ ਹੋਵੇ—
ਆਇਆ ਹੈ, ਕੈਸਾ ਸੈਲਾਬ !

ਮਰਦ

ਇਹ,
ਮੈਂ ਤੇ ਤੂੰ ਦਾ ਹੀ ਸੰਗਮ ਹੈ !
ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ, ਉਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲ
ਜੋੜ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪੁਲਸਰਾਤ !

ਮੁਟਿਆਰ ਕੁਝ ਸੰਭਲਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਝੁਕ ਰਹੇ ਮਰਦ ਦੇ ਹੋਠਾਂ ਹੇਠੋਂ ਖਿਸਕ ਕੇ ਹਫ਼ਦੀ ਹੋਈ ਸੋਫੇ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੁਟਿਆਰ

ਨਹੀਂ—
ਇਹ ਕੀ ਮੈਂ 'ਤੇ ਘਟਣ ਲੱਗਾ ਸੀ !
ਮੇਰੀ ਮਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਭੋਗ ਚੁੱਕੀ ਹੈ !

ਮਰਦ

ਠੀਕ ਕਿਹਾ ਤੂੰ—

ਤੇਰੀ ਮਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਭੋਗ ਚੁੱਕੀ ਹੈ,
ਪਰ ਮੈਂ, ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਨਹੀਂ ਭੋਗੀ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਦ ਵੀ ਉਸ ਸੰਗ ਸੁੱਤਾ,
ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਭੱਜੀ ਮੈਂ ਵਲ,
ਬੇਗਾਨੇ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਵਾਹਰ !

ਗਿੱਲੀ ਭੋਂ ਨੂੰ ਵਾਹੁਣ 'ਤੇ ਜੀਕੂੰ,
ਅਨਿਕ ਗੰਡੋਏ ਨਿਕਲਣ ਬਾਹਰ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਔਰਤ, ਜੰਗਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ—
ਉਸ 'ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਰਾਜ-ਅਧਿਕਾਰ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਅੱਜ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਮਰਦ ਜਨਮਿਆਂ,
ਸੱਚਾ ਸੁੱਚਾ, ਪੂਰਾ ਸੂਰਾ,
ਬਿਲਕੁਲ ਤੇਰਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਜੇਰਾ—
ਤਨ, ਮਨ, ਜਾਨ, ਦਿਲੇ ਦਾ ਪਿਆਰ !

ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਹੈ, ਨਿਰੀ ਕੁਆਰੀ—
ਤੇਰਾ ਤਨ ਮਨ, ਅਸਲ ਕੁਆਰ !

ਮੁਟਿਆਰ

ਪਰ, ਇਹ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪੂਰਾ !

ਤੇਰੀ ਦੇਹ ਨੂੰ, ਵੱਗ ਚੁੱਕੀ ਹੈ,
ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੀ, ਤੇਹ ਦੀ ਮਾਰ—
ਤੂੰ ਵੀ, ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਈਵਾਲ !

ਮਰਦ

ਹਾਂ, ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਈਵਾਲ !

ਮੈਂ ਨਾ ਭੋਗੀ ਦੇਹ ਓਸ ਦੀ,
ਮੇਰੇ ਮਨ 'ਤੇ ਸਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ,

ਤੇਰੇ ਮੋਹ ਦਾ ਭੂਤ ਸਵਾਰ !
ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਸਾਜਸ਼ ਪਈ ਤੱਕੇ :
ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਵਿਚ, ਤੂੰ ਵੱਸਦੀ ਸੈਂ
ਜਦ ਮੈਂ ਲੰਘਿਆ ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਰ !

ਮਰਦ ਉਸ ਨੂੰ ਆਲਿੰਗਣ ਵਿਚ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੰਚ ਦੀਆਂ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਲਾਲ ਸੁਰਖ ਅਤੇ ਜਾਮਣੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਜਜ਼ਬਾ ਹੈ, ਰੱਬ ਬਰਾਬਰ !
ਇਹ ਛਿਣ ਵੀ, ਕਾਦਰ ਦਾ ਛਿਣ ਹੈ !

ਇਹ ਛਿਣ : ਬੀਜ, ਧਰਾ, ਰੁੱਤ, ਕੁਦਰਤ !
ਇਹ ਛਿਣ : ਫੁਲ, ਚਮਨ, ਫਲ, ਮਹਿਕਾਂ !
ਇਹ ਛਿਣ : ਆਪਾਂ ਇਕ ਰੂਪ ਹਾਂ !
ਇਹ ਛਿਣ : ਪੂਰਨ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ !
ਇਹ ਛਿਣ ਹੀ ਕਰਤਾਰੀ ਛਿਣ ਹੈ !

(ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।)

ਇਹ ਛਿਣ : ਆਪਾਂ ਇਕ ਰੂਪ ਹਾਂ !
ਇਹ ਛਿਣ : ਪੂਰਨ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ !
ਇਹ ਛਿਣ ਹੀ ਕਰਤਾਰੀ ਛਿਣ ਹੈ !

ਵਿਸਮਾਦ ਜਿਹੇ ਵਿਚ ਮਰਦ ਫੇਰ ਬੋਲਦਾ ਹੈ-

ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਜੀਕੂੰ,
ਜ਼ਖ਼ਮ ਅੰਗੂਰੇ ਝਹਿਰ ਛਿੜੇ ਜਿਉਂ,
ਤਾਜ਼ਾ ਤਾਜ਼ਾ ਦੰਦ ਨਿਕਲਣ 'ਤੇ,
ਬਾਰ ਬਾਰ ਜਿਉਂ ਪਰਸੇ ਜੀਭਾ—

ਇਹ ਛਿਣ : ਜੀਕੂੰ ਪੌਣ ਤੇ ਸਾਹ ਹੈ !
ਇਹ ਛਿਣ ਮੰਜ਼ਲ, ਇਹ ਛਿਣ ਰਾਹ ਹੈ !

ਮੇਰੀ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚ ਸਮਾਂ ਹੈ,
ਤੇਰੀ ਹੋਂਦ 'ਚ ਮੇਰਾ ਸਾਹ ਹੈ !
ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ—
ਦਿਲ ਮੇਰਾ ਹੀ ਧੜਕ ਰਿਹਾ ਹੈ !

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਇਕ ਸਿਖਰ ਵਲ ਵਧਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਜਿਉਂ ਹੀ ਮੌਨ ਵਿਚ ਡੁੱਬਦੀਆਂ ਹਨ, ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਨੀਮ-ਚਾਨਣਾ ਪਰਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਬੇਬਸੀ ਦੀ ਮੂਰਤ ਬਣੀ ਔਰਤ ਮਰਦ ਅਤੇ ਮੁਟਿਆਰ ਵਲ ਵੇਖ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੁਟਿਆਰ ਵੱਡੇ ਤੌਲੀਏ ਵਿਚ ਲਿਪਟੀ ਭੱਜ ਕੇ ਮੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਰਦ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਅਨੋਖਾ ਜਲਾਲ ਹੈ।

ਔਰਤ

ਅੱਜ ਫਿਰ ਜੱਗ 'ਤੇ ਨ੍ਹੇਰ ਪੈ ਗਿਆ !
ਧੀ ਵਿਚ, ਪਿਓ ਦਾ ਬੀਜ ਰੁੜ੍ਹ ਗਿਆ !
ਯੁੱਗ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਜਿਵੇਂ ਤਿੜਕਿਆ !

ਮਰਦ

ਅੱਜ ਮੈਂ ਮੁੜ ਕੇ ਫੇਰ ਜਨਮਿਆਂ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਅਸੀਂ ਗੁਆਚੇ ਬਾਲ ਸਮੇਂ ਦੇ,
ਕਾਦਰ ਕੁਦਰਤ ਵਾਂਗ ਮਿਲੇ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਨੂੰ, ਉਹ ਨਾ ਜਾਣੇ !

ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਵੀ ਧਰਤ ਸੀ ਐਸੀ,
ਜਿਸ 'ਤੇ ਮਰਦ ਮੌਸਮਾਂ ਵਾਂਗੂੰ,
ਵੱਸੇ, ਘਟੇ, ਰਿਤੂ-ਆਹਾਰ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਧਾੜਵੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਲੁੱਟਣਾ ਹੈ :
ਅਸਮਤ ਹੈ, ਜਾਂ ਕੋਈ ਸਲਤਨਤ !
ਮਾਂ ਮੇਰੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਮਰਦ ਨੇ,
ਕਦੇ ਵਸਾਇਆ ਨਾ ਘਰ-ਬਾਰ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਤੇਰੀ ਧੀ ਜੰਗਲ ਦੀ ਘੁੱਗੀ,
ਤੂਫ਼ਾਨਾਂ ਨਾਲ ਝੰਬੀ ਹੋਈ,
ਮਿਲ ਪਈ ਮੈਨੂੰ ਵਿਚ ਉਜਾੜ !

ਔਰਤ

ਕੇਸ ਉਜਾੜ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ?

ਵਸਦੇ ਰਸਦੇ ਘਰ 'ਤੇ ਤੁਹਮਤ,
ਕਿਉਂ ਧਰਦਾ ਹੈਂ ?

ਮਰਦ

ਸਾਡੇ ਲਈ ਹੈ, ਇਹ ਉਜਾੜ !

ਗੁੰਮ ਕੇ, ਮਸਾਂ ਫੇਰ ਮਿਲੇ ਹਾਂ—
ਮੁੱਢੋਂ ਸੁੱਢੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ,
ਇਹ ਜੀਵਨ ਤੇ ਇਹ ਸੰਸਾਰ !

ਔਰਤ

ਤੂੰ ਹੈਂ ਗੋਤ-ਗਮਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ,
ਮਰ ਜਾਵੇਂ ਤੂੰ ਵਿਚ ਨਮੋਸ਼ੀ।

ਤੂੰ ਹੈਂ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਾ ਯਾਰ !

ਮਰਦ

ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਧੀ ਦਾ ਪਿਆਰ !
ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਪੁਤ ਦਾ ਹਾਣੀ,
ਤੂੰ ਨਾ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਪਛਾਣੀ—
ਤੂੰ ਵੀ ਦਸ, ਹੈਂ ਕੈਸੀ ਨਾਰ ?

ਔਰਤ

ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ, ਧੀ ਆਪਣੀ ਨੂੰ,
ਦੇਣੀ ਹੈ ਮੈਂ ਗੋਲੀ ਮਾਰ !

(-ਔਰਤ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਕਪੜੇ ਲੀਰਾਂ ਲੀਰਾਂ ਕਰ ਸੁੱਟਦੀ ਹੈ।)

ਪੱਤਣਾਂ ਵਲ, ਤੁਰ ਗਈਆਂ ਸਿਖਰਾਂ—

ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ, ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ—

ਸੱਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਕੀ ਵੱਗੀ ਮਾਰ ???
ਮੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਖ਼ੂਨ ਸਵਾਰ !!!

ਚੀਕਦੀ ਚਿਹਾੜਦੀ ਔਰਤ ਜੋ ਹੱਥ ਆਇਆ ਮਰਦ ਵਲ ਵਗਾਹ ਮਾਰਦੀ ਹੈ। ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਝਪਟ ਕੇ ਉਸ ਵਲ ਵਧਦੀ, ਹੱਥੋ ਪਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਰਕ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੈ। ਔਰਤ ਬੈਂਚ ਉੱਤੇ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਪਿਸਤੌਲ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਹੈਂਡ-ਬੈਗ ਕੋਲ ਹੀ ਬੈਂਚ ਉੱਤੇ ਪਿਆ ਹੈ। ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ 'ਚੋਂ ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਸੁਰ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਜੱਟ ਦੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗੀ,
ਵੇਖੋ ਆਣ ਕੇ ਕੌਣ ਬੁਝਾਵਾਂਦਾ ਏ !
... ...

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਔਰਤ ਪਿਸਤੌਲ ਨਾਲ ਖੇਡਦੀ ਹੋਈ ਮਨ-ਬਚਨੀ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਔਰਤ

ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ... ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ...

ਪਿਸਤੌਲ ਨੂੰ ਨੀਝ ਲਾ ਕੇ ਵੇਖਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਰੁਖ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਵਲ ਤੇ ਫਿਰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਆਤਮ-ਰੱਖਿਆ...ਆਤਮ-ਰੱਖਿਆ...

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਅੱਜ ਇਕ ਕੁੱਤਾ ਹੋਰ ਮਰ ਗਿਆ !

ਇੰਜਣ ਸਣੇ ਕਾਰ ਫਟ ਗਈ !
ਕੌਣ ਕਹੇ, ਖੜ੍ਹ ਗਈ ਫੈਕਟਰੀ ?

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਧਰਤੀ ਉਤਲੀ ਸੜਕ ਕੀ ਜਾਣੇ
ਭੂ-ਨਿਮਨ ਗੱਡੀਆਂ ਦੀ ਰੇਖਾ—

ਉਲਟ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ
ਬਿਨਾਂ ਹਾਦਸੇ—
ਕਿੰਜ ਲੰਘ ਗਈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮਾਂ ਮੇਰੀ ਦਾ ਮਿੱਤਰ-ਮੁੰਡਾ,
ਵਰਤਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਵਰਤਿਆ !
ਨਾ ਮੇਰੇ, ਨਾ ਮਾਂ ਨਾਲ ਬੱਝਿਆ—
ਉਸ ਦਾ ਜੰਗਲ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ—
ਮੈਂ ਵੀ ਇਹ ਕੰਮ, ਘਰੇ ਸਿੱਖ ਲਿਆ !

ਮਾਂ ਦਾ ਗ਼ੁੱਸਾ, ਮੋਹ ਵਰਗਾ ਸੀ !
ਲੱਭਣ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨਾਲੋਂ,
ਖੋ ਦੇਵਣ ਦਾ ਭੈ ਹਾਵੀ ਸੀ !
ਉਸ ਨਾਲ ਇੰਜੇ ਖਹਿ ਖਹਿ ਲੰਘੀ—
ਧੀ ਦੀ, ਮਾਂ ਦੀ ; ਮਾਂ ਦੀ, ਧੀ ਦੀ !

ਸਦਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾ ਹੋਵਣ ਤੋਂ—
ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੋ ਸਕਣ ਦਾ,
ਗੌਰਵ ਸੀ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦਾ—
ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਆਖਿਰ ਹੈ ਸਮਝੌਤਾ !

(-ਪਿਸਤੌਲ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜੀ ਬੇਚੈਨੀ ਨਾਲ ਏਧਰ ਓਧਰ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ।)

ਪਰ ਇਹ ਮਰਦ, ਨਵਾਂ ਮੈਂ ਤੱਕਿਆ,
ਛੁੱਟਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਬੱਝਣਾ ਚਾਹੇ !
ਇਹ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ,
ਜੜ੍ਹ ਤੋਂ ਹੀ ਜਿਉਂ ਪੁੱਟਣਾ ਚਾਹੇ !
ਹੱਕ ਨਾਲ, ਸਹਿਜ ਜੁ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਸੀ,
ਓਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਲੁੱਟਣਾ ਚਾਹੇ !

ਇਕ ਨਾਲ ਸਦਾ ਲਈ ਜੁੜ ਜਾਵਣ,
ਦੂਜੀ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਟੁੱਟਣਾ ਚਾਹੇ ?

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਇਹ ਕੀ ਅਗਨ-ਮੁਖੀ ਹੈ ਫਟਿਆ !

ਭੂਕੰਪ ਨੇ ਢਾਹ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਸੁਪਨ-ਮਹਿਲ !
ਤੱਤੇ ਮਚਦੇ ਲਾਵੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਮੇਰੇ ਵੱਲ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮੁੰਡਿਆਂ ਉਤੇ ਮੁੰਡੇ ਘਟਦੇ—
ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਕਾਜ ਸੁਆਰਨ,
ਤੀਵੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੌਣ ਤੀਵੀਆਂ !

ਮਾਂ ਮੇਰੀ ਦਾ ਮਿੱਤਰ-ਮੁੰਡਾ,
ਵਕਤ ਸਿਰ ਨਾ ਜੇਕਰ ਮਿਲਦਾ,
ਮੈਂ ਵੀ ਹੋਮੋ, ਲੈਜ਼ਬੀਅਨ ਬਣ ਕੇ—
ਕੁਦਰਤ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਜਾਣਾ ਸੀ।

(-ਰੋਣਹਾਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ)

ਮੈਂ ਵੀ ਫਿਗਰ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਸੀ

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਐਸੀ ਧੀ ਦੇ ਜੰਮਣ ਨਾਲੋਂ,
ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਬਾਂਝ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀਂ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਰਚਾਰਕ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਹੁਣ ਬੇਦਾਗ਼ ਨਹੀਂ; ਫਟੀ ਹੋਈ ਵੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਦੀ ਹੋਈ ਬੈਂਚ ਉੱਤੇ ਪਿਸਤੌਲ ਰੱਖ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲਿੰਗਣ 'ਚ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਤੁਰਦੇ ਹੋਏ ਬੈਂਚ ਉੱਤੇ ਆ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਹੈਂਡ-ਬੈਗ ਵਿੱਚੋਂ ਰੂੰ ਅਤੇ ਰਬਿੰਗ ਐਲਕੋਹਲ ਕੱਢ ਕੇ ਪਰਚਾਰਕ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰਚਾਰਕ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ-ਮੁੰਡਾ ਰਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਮਾਨਸਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਗੱਲਾਂ ਪਤੇ ਦੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਔਰਤ

ਪਿਤਾ, ਪੁਤ, ਪਤੀ ਹੇ ਪਿਆਰੇ !
ਤਿੰਨੇ ਰੂਪ ਤੇਰੇ ਸਨ ਪਿਆਰੇ !
ਕਿਉਂ ਜੀਣੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋ ਗਿਆ ?

ਕਿਉਂ ਫੁੱਲਾਂ, ਮਹਿਕਾਂ, ਕਲੀਆਂ ਥਾਂ—
ਲਗਦੇ ਤੈਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮ ਪਿਆਰੇ ?

ਪਰਚਾਰਕ ਉਸ ਵਲ ਫਟੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਚਾਣਦਾ ਨਹੀਂ।

ਪਰਚਾਰਕ

ਪਿਤਾ : ਰਾਖਸ਼ਿਸ਼ !
ਪਤੀ : ਜਾਨਵਰ !
ਪੁੱਤਰ : ਕਾਮੀ !
ਤਿੰਨੋਂ ਮੁੱਖ ਹਨ, ਇਕ ਨਾਰੀ ਨਾਲ—
ਇਕ ਮਰਦ ਦੇ !
ਕਿਸ ਨੂੰ ਛੱਡੇ ? ਕਿਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ?

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਇਕ ਪਾਸੇ ਇਕ ਡਾਇਣ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ !
ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਾਂਗ ਚੜ੍ਹੀ ਹੈ !
ਤੀਜੇ ਧਰਤੀ ਨਿੱਘਰ ਰਹੀ ਹੈ !

ਮਾਂ ਧੀ, ਤੇ ਮਹਿਬੂਬਾ ਵਾਲਾ—
ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਵਿਚ ਚੌਰਾਹੇ
ਅਭਿਨਯ ਕਰ—
ਰਚ ਸੁਾਂਗ ਰਹੀ ਹੈ !
ਦੁਨੀਆਂ ਕਿੱਧਰ ? ਕਿਉਂ ਤੁਰੀ ਹੈ ?

(ਔਰਤ ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਹੋਇਆ।)

ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਨਾ ਸਕਿਆ !

ਔਰਤ

ਪਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਧੁਰ ਤੋਂ ਜਾਣਾਂ !

ਪਰਚਾਰਕ

ਏਧਰ ਉੱਤਰ, ਓਧਰ ਦੱਖਣ !

ਔਰਤ

ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਹਨ ਸਗਲ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ,
ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਪੂਰਬ, ਪੱਛਮ !

(ਰੁਖਾਈ ਨਾਲ)

ਪਰਚਾਰਕ

ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਹਨ ਸਗਲ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ,
ਤਵਾਰੀਖ ਨੇ ਕੀ ਕੀ ਕੀਤਾ ?
ਕੀ ਦਿਖਲਾਵਾਂ ?

(ਔਰਤ ਪਿਸਤੌਲ ਚੁੱਕਦੀ ਹੈ-)

ਔਰਤ

ਜੀ ਕਰਦਾ ਅੱਜ ਖ਼ੂਨ ਕਰਨ ਨੂੰ !

ਪਰਚਾਰਕ

ਜੀ ਕਰਦਾ ਅੱਜ
ਮੁੱਢੋਂ ਸੁੱਢੋਂ ਫਿਰ ਜਨਮਣ ਨੂੰ !

ਔਰਤ

ਜਨਮਾਂ ਦੇ, ਇਹ ਸਭ ਪੁਆੜੇ !

ਪਰਚਾਰਕ

ਮੁਰਦਾ ਉਹ, ਜੋ ਸੋਚ ਨਾ ਸਕੇ—
ਬਿਨ ਲੜਿਆਂ ਕਰ ਦਏ ਸਮਰਪਨ—
ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੇ ਮੂਹਰੇ ਹਾਰੇ !

ਔਰਤ

ਮੇਰੀ ਧੀ ਨੇ ਉੱਧਲ ਜਾਣਾ !

ਪਰਚਾਰਕ

ਮੈਂ ਇਕ ਨਵਾਂ ਜਗਤ ਵਸਾਣਾ !

ਔਰਤ

ਮੈਥੋਂ ਸੱਖਣ ਝੱਲ ਨਾ ਹੋਵੇ !

ਪਰਚਾਰਕ

ਮੈਥੋਂ ਐਸੀ ਗੱਲ ਨਾ ਹੋਵੇ !

ਔਰਤ

ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸੁਣੇਂਗਾ ?

ਪਰਚਾਰਕ

ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁਪਨ ਹੋਵੇਗਾ !

ਔਰਤ

ਤੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਸੈਂ ਸੁਪਨ ਅਸਾਡਾ
ਮੇਰਾ ਵੀ, ਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦਾ !

ਪਰਚਾਰਕ

ਅੰਨ੍ਹੇਂ ਨੂੰ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਪਾਣੀ, ਜੁ ਹੈ ਆਪ ਪਿਆਸਾ—
ਕਿਸ ਦੇ ਸੌਂਹੇਂ ਕਰੇਗਾ ਕਾਸਾ ?

ਔਰਤ

ਤੇਰੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ !

ਪਰਚਾਰਕ

ਤੁਰਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਭਰਮ ਭੋਗਦੇ—
ਲੱਖਾਂ ਖੜ੍ਹੇ ਨੇ ਵਿਚ ਚੌਰਾਹੇ !

ਔਰਤ

ਦੱਸ ਫਿਰ ਕੋਈ ਕਿੱਧਰ ਜਾਵੇ ?

(ਔਰਤ ਵਲ ਫਟੀਆਂ ਫਟੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੋਇਆ-)

ਪਰਚਾਰਕ

ਸਾਈਕੀ ਆਪਣੀ ਅੱਖ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ,
ਕਿਊਪਿਡ ਤਾਂਈਂ ਗਵਾ ਬੈਠੀ ਹੈ !

ਔਰਤ ਪਿਸਤੌਲ ਦਾ ਰੁਖ ਪਰਚਾਰਕ ਵਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰਚਾਰਕ ਬੇ-ਪਰਵਾਹ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਮੁੱਕਿਆਂ, ਜੇ ਗੱਲ ਮੁੱਕਦੀ ਹੈ,
ਹੁਣੇ ਮੁਕਾ ਦੇ।

ਮੈਂ ਮਰਿਆਂ, ਜੇ ਗੱਲ ਛਿੜੇ—
ਪਿਸਤੌਲ ਚਲਾ ਦੇ !

ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣਾ, ਆਪ ਬਣਾ ਦੇ !

ਔਰਤ

"ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣਾ, ਆਪ ਬਣਾ ਦੇ।"

ਪਰਚਾਰਕ

ਅੰਤਾਂ ਨੂੰ, ਆਰੰਭ ਸਿਖਾ ਦੇ !

ਇਸ ਸਮੇਂ ਪਰਚਾਰਕ ਮੰਚ ਤੋਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਪਰਚਾਰਕ ਦੀ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਤੁਕ ਦੁਹਰਾਉਂਦੀ ਹੋਈ, ਹਵਾ ਵਿਚ ਫਾਇਰ ਕਰਦੀ ਤੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਹੱਸਦੀ ਹੈ।

ਔਰਤ

"ਅੰਤਾਂ ਨੂੰ, ਆਰੰਭ ਸਿਖਾ ਦੇ !"
ਹਾ...ਹਾ...ਹਾ...ਹਾ...ਹਾ...
... ...

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਗਵੇਂ ਰੰਗ ਦਾ ਚੋਲਾ ਪਾਈ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਵਾਲਾਂ ਵਾਲਾ ਕਵੀ ਸੋਫ਼ੇ ਉੱਤੇ ਮੰਤਰ-ਮੁਗਧ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਸੱਜੇ ਕੋਨੇ ਵਲੋਂ ਮੁਟਿਆਰ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮੁਟਿਆਰ

ਅਜਬ ਅੜਾਉਣੀ ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ !
ਮਾਂ ਆਖੇ : ਇਹ ਪਾਪ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ
ਮਰਦ ਮੇਰਾ : ਇਹ ਸੱਚਾ ਪਿਆਰ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਪੱਤਣਾਂ ਵਲ ਨੂੰ ਸਿਖਰ ਤੁਰੇ ਕੀ ?

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਸੱਚ ਝੂਠ ਕੀ ? ਪੁੰਨ ਪਾਪ ਕੀ ?
ਮੈਂ ਆਖਾਂ : ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸੱਚ ਹਾਂ,
ਮਾਂ ਆਖੇ : ਸੱਚ ਸੱਭਿਅਤਾ ਸਾਡੀ।

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਧਰਮ, ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ?
ਏਥੇ ਕੁਝ ਬਦਲਦਾ ਵੀ ਕਿ
ਜੀਕੂੰ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ?

ਕਵੀ

ਪੁੱਛੇ ਹਨ, ਤੂੰ ਡੂੰਘੇ ਸਵਾਲ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਇਲਮ, ਅਦਬ ਤੇ ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਸਭ,
ਕੱਲ੍ਹ ਵੀ, ਅੱਜ ਵੀ, ਭਲਕ ਵੀ ਸਾਡਾ,
ਸਾਡੀ ਹਉਂ ਦਾ ਸਗਲ ਤਮਾਸ਼ਾ ...

ਥਲ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਕਾਫ਼ਲੇ ਵਾਂਗੂੰ—
ਰੇਤੜ-ਭਰੀ ਅਨ੍ਹੇਰੀ ਝੁੱਲੇ,
ਵਾ-ਵਰੋਲੇ ਵਿਚ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ—
ਘੁੰਮਣ, ਚੜ੍ਹਿਆ ਗਰਦ-ਗ਼ੁਬਾਰ।
ਕਿੱਥੇ, ਕਿਸ ਨੂੰ ਦਸਤਕ ਦੇਈਏ—
ਹਰ ਇਕ ਦਰ, ਬਣਿਆਂ ਦੀਵਾਰ,

(ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ :)

ਵਾ-ਵਰੋਲੇ ਵਿਚ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ—
ਘੁੰਮਣ, ਚੜ੍ਹਿਆ ਗਰਦ-ਗ਼ੁਬਾਰ।
ਕਿੱਥੇ, ਕਿਸ ਨੂੰ ਦਸਤਕ ਦੇਈਏ ???
ਹਰ ਇਕ ਦਰ, ਬਣਿਆਂ ਦੀਵਾਰ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮੁਟਿਆਰ

ਮਾਂ ਆਖੇ : ਘਰ, ਨਗਰ ਵਸੇਂਦਾ !
ਮਰਦ ਕਹੇ : ਇਸ ਥੇਹ ਦੀ ਨੀਂਹ 'ਤੇ,
ਸੱਜਰੇ ਸੁਪਨ ਨਾ ਸਕਾਂ ਉਸਾਰ !

(ਕਵੀ ਆਪਣੀ ਮਨਬਚਨੀ ਜਾਰੀ ਰਖਦਾ ਹੈ।)

ਕਵੀ

ਘੁੱਗ ਵਸਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਜਿੱਥੇ—
ਏਧਰ ਉੱਧਰ, ਜਿੱਧਰ ਵੇਖੋ,
ਕਦਮ ਕਦਮ 'ਤੇ ਬੰਦ ਗੁਫਾ।
ਹਰ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਪੱਥਰ ਡਿੱਗੇ,
ਹਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਪਿਆ।

ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਚ ਰੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂੰ,
ਕੋਲ ਕੋਲ ਹਨ, ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਬਿਜਲਾਣੂੰ ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ,
ਹਰ ਬੱਚਾ, ਜਿਉਂ ਨਵਾਂ ਖੁਦਾ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਫੌਸਟਰ ਘਰਾਂ 'ਚ ਟੀ.ਵੀ. ਮੂਹਰੇ,
ਬੈਠਾ ਹਰ ਇਕ ਚੂਹਾ ਜੀਕੂੰ,
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਫੁਦਕ ਰਿਹਾ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਲਈ, ਲਾਕਾਨੂੰਨੀ—
ਦੀ ਨੀਤੀ, ਬਣ ਗਈ ਪਿੰਜਰਾ।

ਸੱਤਾ-ਧਾਰੀ, ਘੁੰਮਣ ਘੇਰੀ—
ਵਾਦ ਵਿਵਾਦ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਨੇ—
ਭਟਕੇ ਪੰਧ-ਵਿਖਾਊ, ਰਾਹ !

ਅਜਨਬੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ,
ਹਰ ਕੋਈ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੈ ਕੁਝ ਲੱਗਦਾ !
ਅੰਨ੍ਹਾ, ਏਥੇ ਬੀਨ ਵਜਾਵੇ,
ਬੋਲਾ, ਪਰ ਕੁਝ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ !

ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ :

ਅਜਨਬੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ,
ਹਰ ਕੋਈ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੈ ਕੁਝ ਲੱਗਦਾ !
ਅੰਨ੍ਹਾਂ, ਏਥੇ ਬੀਨ ਵਜਾਵੇ,
ਬੋਲਾ, ਪਰ ਕੁਝ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਮੁਟਿਆਰ

ਕੌਣ ਗ਼ਲਤ ਤੇ ਠੀਕ ਕਯਾ ਹੈ ?
ਮਰਦ, ਮਾਂ, ਮੈਂ, ਹਉਮੈਂ ਸਾਡੀ ?
ਏਥੇ ਸਭ ਕੁਝ ਕੋਝਾ ਹੀ ਕਿ—
ਸੁੰਦਰ ਵੀ ਕੁਝ ਬਣ ਬਚਿਆ ਹੈ ?

ਕਵੀ ਦਿਮਾਗ਼ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਸਹਿਵਨ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਮੁਟਿਆਰ ਦੇ ਮੋਢੇ ਉੱਤੇ ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਕੁਝ ਕਦਮ ਪੁੱਟਦੇ ਅਤੇ ਮੰਚ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਵੀ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪ, ਮੁਟਿਆਰ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਕਵੀ

ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਵਾਸਾ,
ਪੱਤੀਆਂ ਵਿਚ ਖ਼ੁਸ਼ਬੋਈ !
ਆਪਣੀ ਹਉਂ ਵਿਚ, ਆਪਣੀ ਵਿਥਿਆ,
ਹੋਂਦ ਅਸਾਡੀ ਹੋਈ !

ਸਾਗਰ, ਝੀਲਾਂ, ਨਦੀਆਂ, ਝਰਨੇਂ,
ਰੰਗ ਬਦਲਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀ।
ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨਾਲ ਅਰਥ ਜੁੜੇ ਹਨ,
ਉਂਜ ਤਾਂ ਨਿਰਮਲ ਪਾਣੀ।

ਸਰ ਸਰ ਪੱਤਰ ਭਾਵ-ਪਰੁੱਤੇ,
ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਸੀਮਤ ਵਾਣੀ;
ਉੱਚੀ ਸੋਚ ਤੇ ਗੁੰਝਲ ਅਰਥੀਂ,
ਉੱਤਮ ਹੈ ਨਿਰਵਾਣੀ !

ਪੱਧਰ ਭੋਂ, ਆਕਾਸ਼ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ,
ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਤੰਦ ਤਾਣੀ ;
ਜਿੰਨੀ ਸੁਲਝੇ, ਉੱਨੀ ਉਲਝੇ,
ਸੱਭਿਅਤਾ : ਆਦਿ-ਕਹਾਣੀ !

ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ :

ਪੱਧਰ ਭੋਂ, ਆਕਾਸ਼ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ,
ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਤੰਦ ਤਾਣੀ ;
ਜਿੰਨੀ ਸੁਲਝੇ, ਉੱਨੀ ਉਲਝੇ,
ਸੱਭਿਅਤਾ : ਆਦਿ-ਕਹਾਣੀ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

ਚਿੜੀਆ ਘਰ ਵਿਚ ਸੀਲ ਜਾਨਵਰ,
ਮਾਨਵ ਅੰਦਰ ਗ਼ੁੱਸਾ !
ਵਣ ਦੀ ਅੱਗ, ਹਿੰਸਾ ਵਿਚ ਬਲਦਾ,
ਖ਼ੁੱਦ ਹੀ ਖ਼ੁੱਦ 'ਤੇ ਟੁੱਟਾ !

ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਮਰਦ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਆਪਣੀਂ ਮਨ-ਬਚਨੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਪਾਰਦਰਸ਼ ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਪਾਈ,
ਸੋਝੀ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ,
ਚਾਨਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨ੍ਹੇਰਾ ਬੱਝਾ,
ਜਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਬਰਬਾਦੀ !

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਸੰਗ ਬੱਝਾ ਜੀਵਨ,
ਅਚਰਜ ਕਿਹਾ ਤਮਾਸ਼ਾ !
ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭੂਤਵ ਚਾਹਵੇ,
ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪਤਾਸ਼ਾ !

ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਰਦ ਕਵੀ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਮਰਦ ਅਤੇ ਮੁਟਿਆਰ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਖੜੋਤਾ ਹੈ। ਮਰਦ ਕਵੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਰਦ

ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਪਿੰਡ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ !

(ਵਕਫ਼ਾ)

(ਮੁਟਿਆਰ ਅਤੇ ਕਵੀ ਦੋਵੇਂ ਉਸ ਵਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ।)

ਸੱਭਿਅਤਾ 'ਤੇ ਸੋਕੇ ਦਾ ਮੌਸਮ,
ਜੀਵਨ ਜੀਕੂੰ ਵਾਂਗ ਉਜਾੜ !

ਮੁਟਿਆਰ

ਆਪੇ, ਆਪਣੇ ਲਈ ਦੀਵਾਰ !

ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਨੇਕ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਾਵਰੋਲੇ ਵਿਚ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ—
ਘੁੰਮਣ, ਚੜ੍ਹਿਆ ਗੁਰਦ ਗ਼ੁਬਾਰ !
ਕਿੱਥੇ, ਕਿਸ ਨੂੰ ਦਸਤਕ ਦੇਈਏ ???
ਹਰ ਇਕ ਦਰ, ਬਣਿਆਂ ਦੀਵਾਰ !

ਕਵੀ, ਮੁਟਿਆਰ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਕਵੀ

ਦਰ ਤਾਂ ਹੈ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ,
ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਵੀ ਉਹ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਹੈ !

(ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।)

ਦਰ ਤਾਂ ਹੈ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ,
ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਵੀ ਉਹ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਹੈ !

ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਉੱਤੇ ਕਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਇਹ ਤੁਕਾਂ ਮੋਟੇ, ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪੱਧਰ ਭੋਂ, ਆਕਾਸ਼ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ,
ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਤੰਦ ਤਾਣੀ ;
ਜਿੰਨੀ ਸੁਲਝੇ, ਉੱਨੀ ਉਲਝੇ,
ਸਭਿਅਤਾ : ਆਦਿ-ਕਹਾਣੀ !

ਕਵੀ ਮੁਟਿਆਰ ਤੇ ਮਰਦ

ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਪਿੰਡ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ !
ਦਰ ਤਾਂ ਹੈ, ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ,
ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਵੀ, ਉਹ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਹੈ !

ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਲਗਾਤਾਰ ਉੱਚੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੰਚ ਦੀਆਂ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਮੱਧਮ।

ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੀ ਨਹੀਂ ਪਿੰਡ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ !
ਦਰ ਤਾਂ ਹੈ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ,
ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਵੀ ਉਹ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਹੈ !

ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੀ ਨਹੀਂ ਪਿੰਡ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ !
ਦਰ ਤਾਂ ਹੈ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ—
ਦਰ ਤਾਂ ਹੈ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ—
ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਵੀ ਉਹ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਹੈ !

–ਅਨ੍ਹੇਰਾ–

"ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ" ਦੀ ਅੰਤਿਕਾ

Dar Diwaran : A Plight of the new man

A Queer phenomenon has been witnessed in Punjabi writing of late. It has hardly a parallel in any of the other Indian languages. There are a number of Punjabis—Hindus, Muslims and Sikhs, both of Indian and Pakistani origin—domiciled abroad who write in Punjabi regularly. Amongh them, Ravindar Ravi and Ajaib Kamal, both highly talenated are more regular than others.

Ravindar Ravi is employed in Canada, Teacher by profession, keeps abreast of the waves of new writing abroad. Works are like a whiff of fresh air in the arid milieu of writinig back at home. Young with un-doubted promise experimentalist and avant-gardist by temperament.

Recently, Ravindra Ravi has produced 'Dar Diwaran' that he has styled as 'Kavya Natak'—a poetic play.

In his introduction to 'Dar Diwaran', the author talks about life in Canada where a man and a woman can live together without any formal marriage and also produce children under the common law. Not only this, he says that the institution of marriage is getting out of fashion in that country. The penchant for personal freedom is so aggressive that bonds of matrimony and even parenthood have ceased to have any meaning. There are broken homes and single parents families galore. Drug addiction is common and sex perversion, not excluding incest, is the order of the day.

With inflation rocketing sky high, both man and woman must work leaving children to fend for themselves. The young adults take to evil ways and are lost for good. All doors of hope seem to be shut to the modern man. Says Ravi—

Thal wich ghire qafle
wangoon
Wa warole wich dishawan
Ghuman chadya gard-gubar
Kithe, Kisnun dastak daiye,
Har ik dar banya diwar ?

According to the author, it is not only western society that is sold to Mammon, the immigrants are also embroiled in it, 'Dar Diwaran' purports to depict the plight of the new man. In the frightfult cavalcade of licentiousness the reader's only hope is 'Parcharak', the preacher, and to one's horror one finds in the end that he, too, had been a lover of both the leading lady and her mother at the same time. It is a grim picture, quite lurid at times, but one has, all the while, a happy aware-ness of the side on which the author's sympathies lie. He bemoans the modern man—

Eh kaisa aj da adami
Te kiste dosh dhare ?
Ehda marna jioonan abhinay
Eh nit he ves kare.
Kade jharnen wangoon wagda
Kade sivian wang bale.

With garish details of live sex on the stage, the playwright will have to wait long before he can find a producer or an audience in India for his frightfully bold writing, in case, of course, we are also fated to arrive where, according to the playwright, the West has already reached.

-Kartar Singh Duggal
Excerpt from : Two outsider Insiders
"The Tribune", 19.6.82

Dar Diwaran : A play of light and shade

'Dar Diwaran' is a Poetic drama by Ravindar Ravi in Punjabi : published by Ravi Sahit Prakashan, Amirtsar : is a beautifully printed and bound book of 125 pages, priced at Rs. 30/-.

'Dar Diwaran' is a drama in 12 scenes and is rich in stage effects. It can be played successfully. Alternately the stage is well lighted, dim or dark. The spot light follows the actors or players and leaves them alone, concentrating on them the attention of the spectators, to the exclusion of accessories. The play of light and shade continues throughout the 12 scenes.

The players on the stage, exhibit striking postures like the poet alone or with a monkey, hippy boys and girls, men and women, mothers and daughters with husbands or lover-like fathers, gangs of couples in compromising embraces, cupid and psyche, a social reformer denouncing unabashed sexual demostrations, in see-through or picturesque costumes caped with drink and dance.

Apart from light and shade effects, the play abounds in sound effects also, Female voices are heard from behind stage. These are supplemented by whisperings in the dark of half a dozen couples, slapping or fumbling in disappointement or producing low sounds of gratification : The echoes of a small drum and of what is said, rebound from the horizon and haunt our ears weirdly.

The poetic drama implies that all the characters and their actors and actresses must speak like poets and act like poets in thythm, intonation and gestures, in a complex harmony. So there is a possibility of monotony and unnaturalness in dialogue and boredom in its effects. The act of group copulation on the stage though in the dark yet not in utter darkness, borders on obsecnity

which is prohibited. The Oedipus, like but deliberately acted fornication on the stage is equally undesirable. The dog-and-bitch relation witnessed in streets cannot add to the dignity of the stage which should rise above night club or bed performances.

The use of verse as a medium of drama is rought with risk, for, every actor can not possess the art of rhythmic speech. Further, it looks unnatural that every actor at every time should deliver himself poetically. When it is a long passage to deliver, the actor may faulter or trip up. Ravindar Ravi has already experimented with the medium in his drama 'Bimar Sadi'. This is his second attempt, not without success. It is hoped he would still do better.

–ਡਾ. ਰੌਸ਼ਨ ਲਾਲ ਆਹੂਜਾ
(Art of Living—82)
Amritsar, India

ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ : ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਪੁਸਤਕ

'ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ' ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਅਤੀ ਕਲਾਪੂਰਨ ਤੇ ਸੁਝਾਓਪੂਰਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਜੋਕੀ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਡਰਾਵਣੀ, ਪਰ ਸਹੀ, ਸਬਲ, ਸਜਗ ਤੇ ਸਜੀਵ ਤਸਵੀਰ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਸਭਿਅਤਾ ਇੱਕਦਮ ਪੱਤਨਸ਼ੀਲ, ਦਿਸ਼ਾਹੀਣ, ਛਾਂ-ਹੀਣ ਤੇ ਸੰਬਲਹੀਣ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਵਿਨਾਸ਼ ਦੀ ਤਰਫ ਛਲਾਂਗਾਂ ਲਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਕਦਰਾਂ ਭਾਰਤੀ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਭਾਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਉੱਤੇ ਇਕ ਪੈਨੀ, ਕਠੋਰ ਯਥਾਰਥਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਝਾਤ ਪਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਕਤੀ ਤੰਤੂ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਵਿਨਾਸ਼ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਏ।

ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਸੀਮਾ ਤਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾਵਾਦੀ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਲਗਾਵ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਵੀ ਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੋਲੋਂ ਅਰਥ, ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਖੁੱਸ ਚੁਕੇ ਹਨ। 'ਪੂਰਨ ਸੁਤੰਤਰਤਾ' ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਵਣ ਵਿਚ ਖੜੇ ਰੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਕੋਲ ਕੋਲ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਖੜੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ—

ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਚ ਰੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂ,
ਕੋਲ ਕੋਲ ਹਨ, ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ
ਇਸ ਨਗਰੀ ਰੁੱਖ ਹੈ, ਛਾਂ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਵਿਚ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੰਬਲ (ਤਖਠਲਰ;) ਹਨ ਦਰ ਤੇ ਦੀਵਾਰਾਂ। ਰਵੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੇਖੀਏ ਕਿ ਕਿਸ ਕਲਾਤਮਕ ਰੁਚੀ ਤੇ ਸਲੀਕੇ ਨਾਲ ਉਸਨੇ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਠੋਸ ਦੇ ਫਿਰ ਵੀ ਸੁਝਾਓਪੂਰਨ ਨਿਰਬਾਹ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਟਾਈਟਲ ਨਿਹਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਦੀਵਾਰਾਂ ਹਨ ਇਕੱਲ ਅਤੇ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦੀਆਂ, ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਖੁਦ ਹੀ ਉਸਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਅਦ੍ਰਿਸ਼ ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਰਵੀ ਖੁਦ ਲਿਖਦਾ ਹੈ : 'ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚ ਦੀਵਾਰਾਂ ਤਣ ਕੇ ਖੜੋ ਗਈਆਂ ਹੋਣ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਐਨਾ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਈਏ।' ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ, ਸਬੂਤੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਲਈ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹਨ ਪਰ ਬੰਦ ਅੱਖਾਂ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੀ ਦੀਵਾਰ ਦਾ ਇਕ ਅਭਿੰਨ ਭਾਗ ਹੋ ਨਿਬੜਦੇ ਹਨ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਕਵੀ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—

ਦਰ ਤਾਂ ਹੈ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ,
ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਵੀ ਉਹ ਅੰਦਰ ਵਲ ਹੈ।

ਇਸ ਹਥਲੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਵਿਚ ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੋਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।

-ਡਾ. ਓ. ਪੀ. ਗੁਪਤਾ
ਵਿਕੇਂਦ੍ਰਿਤ, 1981

'ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ'

ਲਿਖਣ ਤੇ ਛਪਣ ਸਾਲ : 2017

"ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ" : ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ

(**ਨੋਟ :** ਏਥੇ ਮੈਂ ਪੁਸਤਕ : [1]"ਪਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ" ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਵਿਚ, ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਛਪਿਆ ਸੀ)

"ਪਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ" ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ "ਭਰਮ-ਜਲ"[2] ਅਤੇ "ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ"[3] ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। 2017 ਵਿਚ ਛਪੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਮੇਰੇ ਹੁਣ ਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 16 ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ 16 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਹੁਣ ਤਕ, ਮੇਰੇ 12 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ, ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ (ਹੀਰ), ਕੀਰਤੀ ਕਿਰਪਾਲ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ, ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ, ਪ੍ਰੋ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਵਲੋਂ, ਭਾਰਤ ਵਿਚ, ਖੇਡੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵੇਰਵਾ, ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਲਈ, ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ 'ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ' ਭਾਗ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਕ ਕਹਾਵਤ ਹੈ : "ਪਰਤੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਣ ਕੀ ?"

ਅਸਲ ਵਿਚ ਪਰਤੱਖ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਜਾਂ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ, ਪਰਮਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਕਾਰਨ ਜਾਂ ਹਾਲਾਤ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਪਰਤੱਖ ਦਾ ਰੂਪ ਤੇ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ? ਪਰਤੱਖ ਪਿੱਛੇ ਕਈ ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ, ਅਵਸਤੂ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਵਿਚਰ ਰਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ

---

1. "ਪਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ" : Beyond the Obvious
2. "ਭਰਮ-ਜਲ" : ਭਰਮ, ਸੁਰਾਬ, Mirage, Optical illusion
3. "ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ" : ਰਾਜਨੀਤਕ ਗੱਪ ਸ਼ੱਪ, Political Gossip

ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਬੜੀ ਜੱਟਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿੱਟੇ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਤੇ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਵਸਤੂਗਤ ਸੱਚਾਈ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਵਸਤੂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਮਨੋਗੁੰਝਲਾਂ ਜਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਾਨਸਿਕ ਜਾਂ ਸਮਾਜਕ ਦਬਾਅ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੌਧਕਤਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰੌਢਤਾ ਦਾ ਪੱਧਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣੇ ਬਿਨਾ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸੱਚ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦੰਦ-ਕਥਾ ਜਾਂ ਗੱਪ ਸ਼ੱਪ, ਸਮਾਨ-ਅੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਚੱਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਸੱਚ, ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਨਿਆਏ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਦੰਦ-ਕਥਾ ਜਾਂ ਗੱਪ ਸ਼ੱਪ, ਧਿਰ ਬਣਕੇ ਲਿਖੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲੋਂ, ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਮੇਰੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਪਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਵੇਖਣ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਉਪਰਾਲਾ ਹਨ।

ਭਰਮ-ਜਲ

"ਭਰਮ-ਜਲ" ਇਕ ਐਸੀ ਔਰਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਲੈ ਕੇ, ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ, 4-5 ਮਰਦ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਰਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਢੂੰਡਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਅਰਥ ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ ਔਰਤ ਦੇ ਮੇਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੁਹੱਬਤ, ਉਸ ਲਈ, ਇਕ "ਭਰਮ-ਜਲ" ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ। ਇਕ 'ਖਾਲੀ ਪਿਆਲਾ' ਬਣੀ, ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚਲੇ, ਚਿੜੀ ਦੇ ਅਕਸ ਨੂੰ ਘੂਰਦੀ ਹੋਈ, ਉਹ 'ਇਕੱਲ-ਕੈਦ' ਵਿਚ ਘਿਰ ਗਈ ਹੈ :

ਚਿੜੀ ਵਾਂਗਰਾਂ, ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਉੱਤੇ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਠੂੰਗੇ ਮਾਰਾਂ।
ਅਕਸ ਕਦੇ ਮਹਿਬੂਬ ਨਾਂ ਬਣਦੇ, ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵੀ ਦੀਵਾਰਾਂ।

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਮੈਂ ਹਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ 'ਆਰੰਭਿਕਾ' ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਮੰਤਵ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਖਿਆਲ, ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਾਂ ਮੂਡ ਦਾ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨਾਲ ਪਰਿਚਯ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਗੀਤ 'ਮਾਹੀਆ' ਦੀ ਧੁਨ ਉੱਤੇ ਲਿਖੀ ਇਹ ਆਰੰਭਿਕਾ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗੀਤਕ ਸੁਹਜ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ

"ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ" ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ 'ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ' ਅਤੇ '1984 ਦੇ ਸਿੱਖ-ਵਿਰੋਧੀ ਦੰਗਿਆਂ' ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਮਾਨ-ਅੰਤਰ ਚੱਲਦੀ ਉਸਦੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ ਨੂੰ ਨਿਵੇਕਲੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਕ ਕਹਾਵਤ ਹੈ :

"A Picture is worth a thousand words".

ਤਸਵੀਰ, ਵੀਡੀਓ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਾਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਾਰਜ, ਮੰਚ ਉੱਤੇ, ਉਹ ਕੁਝ ਕਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੁ ਕਈ ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ। ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਝਾਕੀਆਂ ਦੁਆਰਾ, ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਲਈ ਇਹ ਚੁਣੌਤੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਮਾਧਿਅਮ ਵਰਤਕੇ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਝਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਸ਼ਿੱਦਤ ਅਤੇ ਸਾਰਥਕਤਾ ਨਾਲ, ਯਥਾਰਥਕ ਬਣਾ ਕੇ, ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਛੋਟੇ, ਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੇਡਣ-ਕਾਲ ਨੂੰ, ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ, ਘਟਾਇਆ ਜਾਂ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਝਾਕੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਸਿਰਜਕੇ ਤੇ ਜਾਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕੀ ਬਿੰਬਾਂ/ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਹਿ-ਦਰ-ਤਹਿ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਡਣ-ਕਾਲ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ੈਲੀ, ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਮੇਰੇ ਥੀਏਟਰ ਨੂੰ, ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਨਵੀਆਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

-ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

"ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ" ਦੇ ਪਾਤਰ

ਕਵੀਸ਼ਰ-1
ਕਵੀਸ਼ਰ-2
ਚੁਗ਼ਲਖੋਰ-1
ਚੁਗ਼ਲਖੋਰ-2
ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ
ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ
ਟਿਪਣੀਕਾਰ-1
ਟਿਪਣੀਕਾਰ-2
ਟਿਪਣੀਕਾਰ-3
ਜੱਗਿਆਸੂ
ਇਤਿਹਾਸ
ਇਨਕਲਾਬੀ-1
ਇਨਕਲਾਬੀ-2
ਫ਼ਲਸਫ਼ੀ
ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ, ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ, ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ ਕੇ.ਐਸ. ਬਰਾੜ,
ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ, ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ,
ਜਨਰਲ ਸ਼ਾਹਬੇਗ ਸਿੰਘ, ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ,
ਲੇਡੀ ਐਡਵੀਨਾ ਮਾਊਂਟਬੈਟਨ ਅਤੇ ਧੀਰੇਂਦਰ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦੇ
ਮਖੌਟਿਆਂ ਵਿਚ ਅਦਾਕਾਰ।
ਕੋਰਸ ਦੇ ਅਦਾਕਾਰ
ਨਿੰਦ-ਸਭਾ ਦੇ ਅਦਾਕਾਰ
ਝਾਕੀ-1, ਝਾਕੀ-2, ਝਾਕੀ-3, ਅਤੇ ਝਾਕੀ-4 ਦੇ ਅਦਾਕਾਰ।
ਸੱਥ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕ
ਝਾਕੀ-1, ਝਾਕੀ-2 ਅਤੇ ਝਾਕੀ-3 ਦੇ ਅਦਾਕਾਰ
ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਪਾਤਰ

ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-ਕ੍ਰਮ ਤੇ ਪਾਤਰ

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-1 : ਕਵੀਸ਼ਰ-1, ਕਵੀਸ਼ਰ-2, ਕੋਰਸ ਦੇ ਪਾਤਰ, ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ, ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ, ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ ਕੇ.ਐਸ. ਬਰਾੜ, ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ, ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜਨਰਲ ਸ਼ਾਹਬੇਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਖੌਟਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰ

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-2 : ਚੁਗ਼ਲਖੋਰ-1, ਚੁਗ਼ਲਖੋਰ-2, ਨਿੰਦ-ਸਭਾ ਦੇ ਪਾਤਰ, ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ, ਲੇਡੀ ਐਡਵੀਨਾ ਮਾਊਂਟ ਬੈਟਨ, ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਧੀਰੇਂਦਰ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦੇ ਮਖੌਟਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰ

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-3 : ਸੂਤਰਧਾਰ, ਚੁਗ਼ਲਖੋਰ-1, ਚੁਗ਼ਲਖੋਰ-2, ਨਿੰਦ-ਸਭਾ ਦੇ ਪਾਤਰ

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-4 : ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ, ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-5 : ਝਾਕੀ-1, ਝਾਕੀ-2, ਝਾਕੀ-3 ਅਤੇ ਝਾਕੀ-4 ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਪਾਤਰ

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-6 : ਟਿਪਣੀਕਾਰ-1, ਟਿਪਣੀਕਾਰ-2, ਟਿਪਣੀਕਾਰ-3, ਸੱਥ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕ

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-7 : ਜੱਗਿਆਸੂ, ਇਤਿਹਾਸ
ਝਾਕੀ-1, ਝਾਕੀ-2 ਅਤੇ ਝਾਕੀ-3 ਦੇ ਪਾਤਰ

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-8 : ਇਨਕਲਾਬੀ-1, ਇਨਕਲਾਬੀ-2, ਫ਼ਲਸਫ਼ੀ, ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਪਾਤਰ

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-1

ਕਵੀਸ਼ਰ-1
ਕਵੀਸ਼ਰ-2
ਕੋਰਸ ਦੇ ਪਾਤਰ
ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ, ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ, ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ ਕੇ.ਐਸ. ਬਰਾੜ,
ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ, ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ
ਜਨਰਲ ਸ਼ਾਹਬੇਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਖੌਟਿਆਂ ਵਿਚ ਅਦਾਕਾਰ

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਹੈ। ਨੀਮ-ਚਾਨਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਦੇ ਪਰਦੇ ਉੱਤੇ ਸਿਨਮੈਟਿਕ ਤਕਨੀਕ ਦੁਆਰਾ 'ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਕੰਪਲੈਕਸ' ਦਾ ਬਿੰਬ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ। ਵਧਦੇ ਚਾਨਣ ਨਾਲ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਮਖੌਟੇ ਪਾਈ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ, ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ ਕੇ.ਐਸ. ਬਰਾੜ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ, ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜਨਰਲ ਸ਼ਾਹਬੇਗ ਸਿੰਘ, ਮੰਚ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ, ਅੱਧੇ ਦਾਇਰੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ, ਫ਼ਰੀਜ਼ ਹੋਏ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਧੁਨੀ ਉੱਭਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਸੰਗੀਤਕ ਧੁਨੀ। ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਤਕਰਾਰ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਚਾਨਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਪਾਤਰ, ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਰੋਲ ਅਨੁਸਾਰ, ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਅਭਿਨਯ-ਮੁਦ੍ਰਾ ਵਿਚ, ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਦਾਇਰੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ। ਮੰਚ ਦੇ ਮੁਹਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ, ਇਹ ਪਾਤਰ ਦੋ ਟੋਲੀਆਂ ਵਿਚ, ਵਿਰੋਧੀ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਆ ਕੇ, ਟਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਟੱਕਰ ਸ਼ੈਲੀ-ਬੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਭਿਨਯ-ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਟੱਕਰਾਓ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਪਾਤਰ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੇ ਹੋਏ, ਮੰਚ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ, ਅੱਧੇ ਦਾਇਰੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਫ਼ਰੀਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

-ਫੇਡ ਆਊਟ-

'ਕਵੀਸ਼ਰੀ' ਦੇ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਕੋਰਸ ਦਾ ਰੂਪ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੋਰਸ ਦੇ ਪਾਤਰ, ਕੁੰਜੀਵਤ ਪੰਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾ ਵੀ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ 'ਕਵੀਸ਼ਰ-1' ਤੇ 'ਕਵੀਸ਼ਰ-2' ਦੇ ਨਾਲ ਰਲਕੇ ਵੀ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਜੇ ਚਾਹੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਐਕਸ਼ਨ ਕੋਰਸ ਦਾ ਰੂਪ ਵੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਮਾਡਲ, ਚੱਲ-ਚਿੱਤਰ ਆਦਿ ਵੀ ਵਰਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕਵੀਸ਼ਰ–1 ਤੇ ਕਵੀਸ਼ਰ–2 (ਇਕੱਠੇ)

ਵਿਥਿਆ, ਮਿਥਿਆ, 'ਕੱਠੀ ਕਰ, ਇਹ
ਦੰਦ–ਕਥਾ ਸੁਣਾਵਾਂ।
ਅੰਨ੍ਹੀਂ ਸੱਤਾ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ,
ਉਸਦਾ ਹਾਲ ਵਿਖਾਵਾਂ !

ਕਵੀਸ਼ਰ–1

ਰੱਬ ਦੇ ਘਰ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਉੱਤੇ,
ਫ਼ੌਜਾਂ ਕਿਵੇਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ !
ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸਾਜ਼ਸ਼,
ਉਸਦੀਆਂ ਸਭ ਚਤੁਰਾਈਆਂ !
ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ 'ਨ੍ਹੇਰ ਫੈਲਿਆ,
ਡੁੱਬ ਗਈਆਂ ਰੁਸ਼ਨਾਈਆਂ !
[1] 'ਰਾਜ–ਸੱਤਾ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ',
ਹੱਦਾਂ ਸਭ ਮਿਟਾਈਆਂ !

ਕਵੀਸ਼ਰ–2

"ਰਾਜੇ ਸ਼ੀਂਹ ਮੁਕੱਦਮ ਕੁੱਤੇ"
ਦਾ ਇਹ ਸੱਚ ਸੁਣਾਵਾਂ !
ਤਨ ਦੀ ਸੂਲੀ ਲਟਕੇ ਮਨ ਦਾ,
ਮਨਜ਼ਰ ਅੱਜ ਵਿਖਾਵਾਂ !

ਕਵੀਸ਼ਰ–1 ਤੇ ਕਵੀਸ਼ਰ–2 (ਇਕੱਠੇ)

ਵਿਥਿਆ, ਮਿਥਿਆ 'ਕੱਠੀ ਕਰ, ਇਹ
ਦੰਦ–ਕਥਾ ਸੁਣਾਵਾਂ !
ਅੰਨ੍ਹੀਂ ਸੱਤਾ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ,
ਉਸਦਾ ਹਾਲ ਵਿਖਾਵਾਂ !

1. ਰਾਜ–ਸੱਤਾ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ : State Terrorism

ਕਵੀਸ਼ਰ–2

ਬੁੱਧ, ਵਿਵੇਕ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗਕੇ,
ਅੱਗਾਂ ਕਿਸ ਭੜਕਾਈਆਂ ?
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ਜ਼ਖਮੀਂ, ਕਿਸ ਨੇ
ਡਾਢੀਆਂ ਚੋਟਾਂ ਲਾਈਆਂ ?
ਟੁਕੜਾ, ਟੁਕੜਾ ਹੋ ਗਏ ਭਾਈ,
ਕੈਸੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ?
ਕੈਸਾ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਫ਼ੌਜਾਂ,
ਕਵਣ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਆਈਆਂ ???

ਕਵੀਸ਼ਰ–1

ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ, ਆਪਣੇ ਲੋਕੀਂ,
ਆਪਣਾ ਹੀ ਸਿਰਨਾਵਾਂ !
ਨਫ਼ਰਤ, ਕ੍ਰੋਧ, ਜ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਤੀ
ਦੇ ਕਰਤੱਬ ਦਿਖਲਾਵਾਂ !!!

ਕਵੀਸ਼ਰ–1 ਤੇ ਕਵੀਸ਼ਰ–2 (ਇਕੱਠੇ)

ਵਿਥਿਆ, ਮਿਥਿਆ 'ਕੱਠੀ ਕਰ, ਇਹ
ਦੰਦ–ਕਥਾ ਸੁਣਾਵਾਂ !
ਅੰਨ੍ਹੀਂ ਸੱਤਾ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ,
ਉਸਦਾ ਹਾਲ ਵਿਖਾਵਾਂ !!!

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।–

–ਫੇਡ ਆਊਟ–

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-2

ਚੁਗ਼ਲਖੋਰ-1
ਚੁਗ਼ਲਖੋਰ-2
ਨਿੰਦ-ਸਭਾ ਦੇ ਪਾਤਰ
ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ, ਲੇਡੀ ਐਡਵੀਨਾ ਮਾਊਂਟਬੈਟਨ, ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ
ਅਤੇ ਧੀਰੇਂਦਰ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦੇ ਮਖੌਟਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰ

ਸਪਾਟ ਲਾਟੀਟ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਦੇ ਪਰਦੇ ਉੱਤੇ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ, ਲੇਡੀ ਐਡਵੀਨਾ ਮਾਊਂਟਬੈਟਨ, ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਧੀਰੇਂਦਰ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦੇ ਚਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਾਂਗ ਹੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਖੌਟੇ ਪੁਆ ਕੇ, ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਸੁਜੀਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਖੌਟੇ ਦੋ ਜੋੜਿਆਂ ਵਿਚ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਵਿਖਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਜੋੜਾ ਨਹਿਰੂ ਅਤੇ ਐਡੀਵੀਨਾ ਮਾਊਂਟਬੈਟਨ ਦਾ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਧੀਰੇਂਦਰ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਕਾਮ-ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਅੰਤਰਕਿਰਿਆਵੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਇਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

-ਫੇਡ ਆਊਟ-

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਕ ਪਾਰਕ ਦੇ ਇਕ ਖੂੰਜੇ ਵਿਚ ਨਿੰਦ-ਸਭਾ ਦਾ ਨਿੰਦਿਆ-ਦਰਬਾਰ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਪਾਤਰ ਚਟਖਾਰੇ ਲੈ ਲੈ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੇ, 'ਕਾਂਗਰਸੀ ਰਾਜ ਘਰਾਣੇ' ਦੇ ਕੁਝ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਚਰਚਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਚੁਗ਼ਲਖੋਰ-1

ਗੋਰੀ[1] 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਨਹਿਰੂ[2] ਵੇਖੇ :
ਹੇਠਾਂ ਇੰਗਲਿਸਤਾਨ !!!

---

1. ਗੋਰੀ : ਲੇਡੀ ਐਡਵੀਨਾ ਮਾਊਂਟਬੈਟਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਖਿਰੀ ਵਾਏਸਰਾਏ ਲਾਰਡ ਮਾਊਂਟਬੈਟਨ ਦੀ ਪਤਨੀ। ਨਹਿਰੂ ਨਾਲ ਐਡਵੀਨਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਚਰਚੇ ਸਨ।
2. ਨਹਿਰੂ : ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ।

ਵੇਖੋ ਕਿੰਵ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ ਸੀ,
ਸਾਡਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ !!!

-ਸਭ ਹੱਸਦੇ ਹਨ-

ਚੁਗਲਖੋਰ-2

ਪਿਓ ਦੀ ਨਜ਼ਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ,
ਇਕ ਰੋਮਾਂਟਕ ਝਿੱਲੀ।
ਇੰਦਰ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਬਣ ਗਈ,
ਦਿਲ ਵਾਲੀ ਇਹ ਦਿੱਲੀ।

ਚੁਗਲਖੋਰ-1

ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਭ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ
ਮੁਕਤ ਹੋਈ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੀ[1]
ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਓਸ ਲਈ ਸੀ,
ਹੁਣ ਸ਼ਖਸੀ ਆਜ਼ਾਦੀ !

ਚੁਗਲਖੋਰ-2

ਪੁੱਤਰ ਜੰਮ ਦੋ, ਵਿਦਾ ਓਸ ਨੇ
ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਫਿਰ ਗਾਂਧੀ[2]
ਜਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹੁ-ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸੀ,
ਉਹ ਇਕ, ਕਾਮ ਦੀ ਆਂਧੀ।

-ਵਕਫ਼ਾ-

---

1. ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੀ - ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ
2. ਗਾਂਧੀ - ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਪਤੀ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਗਾਂਧੀ

ਚੁਗਲਖੋਰ-1

ਪਿਤਾ ਜਵਾਹਰ ਨੇ ਇੰਦਰਾ ਨੂੰ,
ਧੀਰੇਂਦਰ[1] ਵੱਸ ਪਾਇਆ।
ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ[2] ਨੇ ਇੰਦਰਾ ਤਾਂਈਂ
ਯੋਗ ਸਿਖਾਇਆ, ਭੋਗ ਕਮਾਇਆ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ-

-ਵਕਫ਼ਾ-

ਚੁਗਲਖੋਰ-2

'ਕਾਮ-ਸੂਤਰ'[3] ਤੇ 'ਕੋਕ-ਸ਼ਾਸਤਰ'[4]—
ਹਰ ਆਸਣ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਾਇਆ !

ਚੁਗਲਖੋਰ-1

ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੇ ਅਸਲ੍ਹੇ ਦੀ ਉਸ ਕਰੀ ਤਸਕਰੀ—
ਸ਼ਕਤੀ ਮਾਣੀਂ, ਧਨ ਕਮਾਇਆ !
ਇੰਦਰਾ ਨੂੰ ਕਰ ਖੁਦ ਤਕ ਸੀਮਤ,
ਸ੍ਵੈ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਸੱਤਾ ਦੀ ਇਕ ਧੁਰੀ ਬਣਾਇਆ !

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਫੇਡ ਆਊਟ-

1./2. ਧੀਰੇਂਦਰ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ - ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਯੋਗ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਤਸਕਰ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਚਰਚਾ ਸੀ।
3./4. ਕਾਮਸੂਤਰ ਤੇ ਕੋਕ-ਸ਼ਾਸਤਰ - ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਖ ਲਿੰਗ-ਸੰਭੋਗ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧਾਂ ਸਬੰਧੀ ਗ੍ਰੰਥ।

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-3

ਸੂਤਰਧਾਰ
ਚੁਗ਼ਲਖੋਰ-1
ਚੁਗ਼ਲਖੋਰ-2
ਨਿੰਦ-ਸਭਾ ਦੇ ਪਾਤਰ

ਕਿਸੇ ਕਸਬੇ ਦੇ ਪਾਰਕ ਦੇ ਇਕ ਖੂੰਜੇ ਵਿਚ ਨਿੰਦ-ਸਭਾ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਤਰ 'ਸੂਤਰਧਾਰ' ਬਣ ਕੇ ਅੱਜ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਉਭਾਰਦਾ ਹੈ।

ਸੂਤਰਧਾਰ

ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ ਉੱਭਰਕੇ ਫਿਰ
ਮੀਡੀਏ ਵਿਚ ਥਾਂ ਮੱਲੀ।
'ਯੁਵਕ ਸਿਆਸੀ ਦੱਲ'[1] ਨੇ ਪਾਈ
ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਤਰਥੱਲੀ।
ਰਾਣੀ[2] ਮਾਂ ਦੇ ਬੇਟੇ ਦੀ ਹੁਣ
ਤਾਬ ਨਾ ਜਾਏ ਝੱਲੀ !

-ਵਕਫ਼ਾ-

ਜਿੱਧਰ ਜਾਵੇ, ਉੱਧਰ ਲੋਕੀਂ,
ਤੁਰਦੇ ਘੱਤ ਵਹੀਰਾਂ।
ਉਸਦੇ ਗਲ ਦਾ ਹਾਰ ਬਣ ਗਈਆਂ,
ਮੇਨਕਾ[3] ਵਰਗੀਆਂ ਹੀਰਾਂ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਵਕਫ਼ਾ-

---

1. ਯੁਵਕ ਸਿਆਸੀ ਦਲ - ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ ਵਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਯੁਵਕ ਕਾਂਗਰਸੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗਠਨ
2. ਰਾਣੀ ਮਾਂ - ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ
3. ਮੇਨਕਾ - ਮੇਨਕਾ ਗਾਂਧੀ

ਚੁਗਲਖੋਰ-1

ਇਕ ਸੂਬੇ ਦਾ ਮੁੱਖ-ਮੰਤਰੀ,
ਗੋਲਾ[1] ਬਣ ਮੁਸਕਾਵੇ।
ਖਲਕਤ ਦੇ ਵਿਚ ਜੁੱਤੀ[2] ਉਸ ਦੀ,
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵੱਤ ਚਮਕਾਵੇ।

ਚੁਗਲਖੋਰ-2

ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਇਹ ਮੁਖੀਆ[3]
ਕਾਲਾ ਰੰਗ ਲਗਾਵੇ।
ਚਿੱਟਾ ਚੋਲਾ ਪਹਿਨ ਨਵਾਬਣ[4]
ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਖ ਲੜਾਵੇ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਵਕਫ਼ਾ-

ਚੁਗਲਖੋਰ-1

ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਣੀ[5] ਨੇ ਇਹ ਮੁਖੀਆ,
ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਬੁਲਾਇਆ !
ਇਕ, ਇਕ ਕਰਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ,
ਪਦਵੀ 'ਤੇ ਬਿਠਲਾਇਆ !

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ-

---

1. ਗੋਲਾ - ਦਾਸ, ਗੁਲਾਮ - ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ।
2. ਜੁੱਤੀ - ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਜਨਤਕ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਰੁਮਾਲ ਨਾਲ, ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਾਫ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸੇ ਘਟਨਾ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ।
3. ਮੁਖੀਆ - ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ।
4. ਨਵਾਬਣ - ਮਾਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੇ ਨਵਾਬ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸਾਜਦਾ ਬੇਗਮ, ਜੁ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਕਾਲ ਵਿਚ, ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਐਮ.ਐਲ.ਏ. ਸੀ, ਨਾਲ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਚਰਚੇ ਸਨ।
5. ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਣੀ - ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ।

ਚੁਗਲਖੋਰ-2

ਇਕ, ਇਕ ਕਰਕੇ, ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਉਸ ਲਈ,
ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਹਰ ਬੂਹਾ।
ਆਸ਼ਿਕ ਪਿੰਜਰੇ ਕੈਦ ਹੋ ਗਿਆ,
ਸ਼ੇਰ ਤੋਂ ਬਣਿਆਂ ਚੂਹਾ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਵਕਫ਼ਾ-

ਚੁਗਲਖੋਰ-1

ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਸੀ ਜਿਹੜਾ,
ਨੱਕ ਮੋਮ ਦਾ ਬਣਿਆਂ !
ਇਤਿਹਾਸ ਦਿਆਂ ਛੇਕਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ,
ਰੇਤ ਵਾਂਗਰਾਂ ਛਣਿਆਂ !

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਵਕਫ਼ਾ-

ਚੁਗਲਖੋਰ-2

ਮੁਹਰ ਰਬੜ ਦੀ ਬਣਿਆਂ ਏਥੇ,
ਨੀਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵਰਤੇ।
ਆਪਣੇ ਬੋਲ ਗਵਾ ਲਏ ਉਸਨੇ,
ਸੱਖਣੇ ਉਸ ਦੇ ਵਰਕੇ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਵਕਫ਼ਾ-

ਚੁਗਲਖੋਰ-1

ਯੁੱਵਰਾਜ[1] ਦੀ ਵਧਦੀ ਸ਼ਕਤੀ,
ਮਾਂ ਦੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਰੜਕੇ।

---

1. ਯੁੱਵਰਾਜ - ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ

ਉੱਬੜਵਾਹੇ ਉੱਠੇ ਜਦ ਵੀ,
ਤਾਕੀ ਬੂਹਾ ਖੜਕੇ।

–ਵਕ਼ਫ਼ਾ–

ਚੁ਼ਗਲਖੋਰ–2

ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਦਾਰੂ,
ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਖਾਵੇ।

–ਵਕ਼ਫ਼ਾ–

ਚੁ਼ਗਲਖੋਰ–1

ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਸਦ ਸ਼ਕਤੀ,
ਲੀਕ ਲਹੂ ਵਿਚ ਪਾਵੇ !

–ਵਕ਼ਫ਼ਾ–

ਚੁ਼ਗਲਖੋਰ–2

ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਮਿੱਤ ਨਾ ਰਿਸ਼ਤਾ,
ਸ਼ਕਤੀ ਪੁੱਤ, ਪਿਓ, ਮਾਂ ਆਪਣੀ—
ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੂਰਜ,
ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਛਾਂ।

–ਵਕ਼ਫ਼ਾ–

ਚੁ਼ਗਲਖੋਰ–1 ਤੇ ਚੁ਼ਗਲਖੋਰ–2 (ਇਕੱਠੇ)

ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਮਿੱਤ ਨਾ ਰਿਸ਼ਤਾ,
ਸ਼ਕਤੀ ਪੁੱਤ, ਪਿਓ, ਮਾਂ ਆਪਣੀ,
ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੂਰਜ,
ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਛਾਂ !!!

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ–

–ਫੇਡ ਆਊਟ–

ਨਾਟ–ਦ੍ਰਿਸ਼–4

ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ
ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ

ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਦੇ ਪਰਦੇ ਉੱਤੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਚੱਲ-ਚਿਤਰ ਜਾਂ ਸਲਾਈਡ-ਸ਼ੋ ਵਾਂਗ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਰਾਜਸੱਤਾ ਦੀ ਸ਼ਤਰੰਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ। ਤਣਾ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੈ।

-ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ, ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੀ ਹੈ-

ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ

ਇਕ ਮਿਆਨ 'ਚ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ,
ਕੀਕੂੰ ਸਕਣ ਸਮਾ !
ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਭਿੜ ਇਕ ਹੋਵਣ,
ਦੋ ਵਗਦੇ ਦਰਿਆ !

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਵਕਫ਼ਾ-

ਵਾਵਰੋਲੇ ਵਿਚ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ,
ਬਣਦੀਆਂ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ !
ਇਸਦਾ ਰਸਤਾ ਜੋ ਵੀ ਰੋਕੇ,
ਹੋ ਜਾਵੇ ਢਹਿ ਢੇਰੀ !

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਵਕਫ਼ਾ-

ਇਹ ਸ਼ਤਰੰਜ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ ਪੁੱਤਰਾ,
ਤੂੰ ਹੈਂ ਇਕ ਪਿਆਦਾ।

ਰਾਜਾ, ਰਾਣੀ, ਘੋੜੇ, ਫੀਲੇ,
ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਹਾਥੀ—
ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਇਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਤੈਂ ਲਈ,
ਬੰਦ ਹੈ ਹਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ।

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ–

–ਵਕਫ਼ਾ–

–ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਮੁਖ਼ਾਤਬ ਹੋ ਕੇ, ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ–

ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ

ਤੈਂ ਵਿਚ ਤੇਰਾ ਬਾਪ ਵਿਗਸਿਆ,
ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਦਰਿਆ।
ਮੈਂ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਬਾਪ ਵਿਚਰਿਆ,
ਵੀਰਜ ਦਾ ਕਤਰਾ !

–ਵਕਫ਼ਾ–

ਤੇਰੀ ਕੁੱਖ 'ਚੋਂ ਜੰਮਿਆਂ ਸੂਰਜ,
ਮੈਂ ਹਾਂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਾਨ।
ਅੱਜ ਮੈਂ ਲੋੜਾਂ ਧਰਤੀ ਆਪਣੀ,
ਤੇ ਆਪਣਾ ਅਸਮਾਨ।

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ–

–ਵਕਫ਼ਾ–

ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ

ਮੇਰੇ ਹੇਠਾਂ ਵਧਣ ਨਾਂ ਬੂਟੇ,
ਮੈਂ ਹਾਂ ਸੰਘਣੀ ਛਾਂ।
ਸੂਰਜ ਵਾਂਗੂੰ ਏਸ ਦੇਸ਼ 'ਤੇ,
ਚਮਕੇ ਮੇਰਾ ਨਾਂ।

–ਵਕਫ਼ਾ–

ਪੁੱਤਰ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਈ,
ਮੈਂ ਹਾਂ ਤੇਰੀ ਮਾਂ।
ਸ਼ਕਤੀ ਮੈਂ ਵਿਚ, ਮੈਂ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ,
ਸ਼ਕਤੀ ਮੇਰਾ ਨਾਂ।

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ–

–ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ, ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿਚ, ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਵਲ ਬਿਟਰ ਬਿਟਰ ਤੱਕਦਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।–

–ਫੇਡ ਆਊਟ–

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-5

ਝਾਕੀ-1, ਝਾਕੀ-2, ਝਾਕੀ-3 ਅਤੇ ਝਾਕੀ-4 ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਪਾਤਰ

'ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਕੰਪਲੈਕਸ' ਉੱਤੇ ਹੋਏ 'ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ' ਸੰਬੰਧੀ ਝਾਕੀਆਂ ਵਿਖਾ ਕੇ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ, ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਾ ਮੰਤਵ ਹੈ। ਇਹ ਝਾਕੀਆਂ ਵੀਡੀਓ/ਟੀ.ਵੀ. ਤਕਨੀਕ ਜਾਂ ਕੰਪਿਊਟਰੀ ਜੁਗਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਵਿਖਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ 'ਫ਼ਿਲਮ ਫੁਟੇਜ' ਦੁਆਰਾ ਵੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਜੀਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਸਾਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਝਾਕੀ-1

ਇਸ ਝਾਕੀ ਦਾ ਮੰਤਵ, ਜਨਰਲ ਸ਼ਾਹਬੇਗ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ,
ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਮੋਰਚਾਬੰਦੀ ਨੂੰ
ਸਾਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਵਾਲਾ ਦੇ ਸਾਥੀ
ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ, ਸ਼ਸਤਰ-ਬੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਹੋਏ ਵਿਖਾਏ
ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਏ.ਕੇ. 47 ਤੇ ਹੋਰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਰਲ ਸ਼ਾਹਬੇਗ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ
ਫੌਜੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੀ ਸਿਰਜੇ
ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

-ਵਕਫ਼ਾ-

ਝਾਕੀ-2

ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ ਕੇ.ਐਸ. ਬਰਾੜ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ, ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਲੋਂ,
'ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਕੰਪਲੈਕਸ' ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ, ਟਰੈਫਿਕ ਬੰਦ, ਲਾਊਡ
ਸਪੀਕਰ ਉੱਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ
ਨੂੰ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਨ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਅਪੀਲਾਂ।

-ਵਕਫ਼ਾ-

ਝਾਕੀ-3

'ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਕੰਪਲੈਕਸ' ਉੱਤੇ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਹਮਲਾ। ਜਨਰਲ ਸ਼ਾਹਬੇਗ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ! ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਜੀਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਰੌਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਧੁਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ 'ਫਿਲਮ ਫੁਟੇਜ' ਵੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।

-ਵਕਫ਼ਾ-

ਝਾਕੀ-4

ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਕੰਪਲੈਕਸ ਦੀਆਂ ਛਲਣੀ, ਛਲਣੀ ਕੰਧਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਏਥੇ ਵਿਖਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਲਾਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਖਮੀਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੀ ਵਿਖਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਫਿਲਮ ਫੁਟੇਜ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

-ਫੇਡ ਆਊਟ-

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-6

ਟਿਪਣੀਕਾਰ-1
ਟਿਪਣੀਕਾਰ-2
ਟਿਪਣੀਕਾਰ-3
ਸੱਥ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕ

ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੱਥ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੈ। 'ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਕੰਪਲੈਕਸ' ਉੱਤੇ ਹੋਏ ਹਮਲੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਟਿਪਣੀ ਕਰ ਰਹੇ, ਕੁਝ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹਨ !

ਟਿਪਣੀਕਾਰ-1

ਰੱਬ ਦੇ ਘਰ ਹਰਿਮੰਦਰ ਉੱਤੇ,
ਇੰਦਰਾ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ।
ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕੀਤਾ,
ਸੋਚ, ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾਇਆ।

-ਵਕਫ਼ਾ-

ਖੇਰੂੰ ਖੇਰੂੰ ਕੀਤਾ, ਲੁੱਟਿਆ,
ਸਿੱਖ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ ਸਰਮਾਇਆ !
ਗ਼ਜ਼ਨੀ ਅਤੇ ਸੋਮਨਾਥ ਦੇ,
ਮੰਦਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੁਹਰਾਇਆ !!

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਵਕਫ਼ਾ-

ਟਿਪਣੀਕਾਰ-2

ਸਿੱਖ-ਇਤਿਹਾਸ 'ਚ ਕਿਸ ਸੂਰੇ ਨੇ,
ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨੂੰ ਕਦੇ ਢਾਲ ਬਣਾਇਆ ?

ਸ਼ਾਹਬੇਗ ਨੇ ਨੇਂਦਾ ਦੇ ਕੇ,
ਇਸ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਆਪ ਬੁਲਾਇਆ।

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ–

–ਵਕਫ਼ਾ–

ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਮੋਰਚੇ ਪੁੱਟੇ,
'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣਾਇਆ !
ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਬਾਰੂਦ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰ,
'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਦਾ ਹਰ ਬਿੰਬ ਢਾਇਆ !

–ਵਕਫ਼ਾ–

'ਗੁਰੂ–ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਅਮਨ–ਸੁਨੇਹਾ,
ਪੁਰਜ਼ਾ, ਪੁਰਜ਼ਾ ਕਰ ਬਿਖਰਾਇਆ !
ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਜ਼ਖ਼ਮੀਂ ਕਰਕੇ,
ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਹੀ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਇਆ !

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ–

–ਵਕਫ਼ਾ–

ਤਸਕਰ, ਮੁਜਰਮ ਭੀੜ 'ਚ ਰਲ ਗਏ,
ਭੇਖ ਧਾਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ੁਲਮ ਹੀ ਢਾਇਆ।
ਇੱਛਿਆਧਾਰੀ ਸੱਪ ਸਨ ਉਹ, ਪਰ
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਾ ਪਾਇਆ।

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ–

–ਵਕਫ਼ਾ–

ਟਿਪਣੀਕਾਰ–3

ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਕਰਕੇ ਕਿਉਂ ਨਾ,
ਬੰਦ ਕੀਤੇ ਬਿਜਲੀ ਤੇ ਪਾਣੀ ?
ਭੁੱਖ ਤੇ ਤੇਹ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕਰਦੇ,
ਆਪੇ 'ਆਪ–ਸਮਰਪਨ' ਪ੍ਰਾਣੀ।

–ਵਕਫ਼ਾ–

ਜੰਗ ਵਿਚ ਸੂਝ ਨਾ ਨੀਤੀ ਵਰਤੀ,
ਜ਼ੁਲਮ ਜਬਰ ਦੀ ਲਿਖੀ ਕਹਾਣੀ।
ਮੁਨਸਫ ਤੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਸੀ ਅੰਨ੍ਹਾਂ,
ਸੱਤਾ ਦੀ ਵੀ ਅੱਖ ਸੀ ਕਾਣੀ।

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ–

–ਵਕਫ਼ਾ–

ਸਾਗਰ–ਮੰਥਨ 'ਚੋਂ ਵਿਸ਼ ਨਿਕਲੀ,
ਪੱਖ–ਪਾਤ ਦੀ ਫਿਰੀ ਮਧਾਣੀ।

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ–

–ਵਕਫ਼ਾ–

ਟਿਪਣੀਕਾਰ–1

ਛਲਣੀ, ਛਲਣੀ ਕੰਧਾਂ ਹੋਈਆਂ,
ਤੋਪਾਂ, ਟੈਂਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਢਾਇਆ।
ਪੁਰਜ਼ਾ, ਪੁਰਜ਼ਾ ਕਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ,
ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਪੁਚਾਇਆ।
ਆਪੇ ਲਾਈ ਚੁਆਤੀ ਤੇ ਫਿਰ,
ਵਣ ਨੂੰ ਦਾਵਾਨਲ ਬਣਾਇਆ।

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ–

–ਵਕਫ਼ਾ–

ਟਿਪਣੀਕਾਰ–2

ਰੱਬ ਦੇ ਘਰ ਅੰਦਰ,
ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਪਨਾਹ ਲੈਣਾ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ਛੱਡਕੇ,
ਉੱਥੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣਾ ਲੈਣਾ।

–ਵਕਫ਼ਾ–

ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ,
ਇਹ ਗੰਧਲੀ ਸਿਆਸਤ ਸੀ।
ਖਾਲਿਸਤਾਨੀਆਂ ਨੇ ਵੀ,
ਖੇਹ ਉਡਾਈ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ।

ਟਿਪਣੀਕਾਰ-1

ਜੁੱਤੀ ਥੱਲੇ ਰੱਖ ਜ਼ੈਲਾ[1],
[2]ਉਹਨੇ [3]ਘੁੱਗੀ ਪੁਆ ਦਿੱਤੀ।
ਇੰਦਰਾ ਨੇ ਹਰਿਮੰਦਰ,
ਉੱਤੇ ਫ਼ੌਜ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਵਕਫ਼ਾ-

ਟਿਪਣੀਕਾਰ-3

ਹਿੰਸਾ 'ਚੋਂ ਮਿਲੇ ਹਿੰਸਾ,
ਸਿੰਘਾਂ ਇੰਦਰਾ ਹੀ ਚੁੰਡ ਦਿੱਤੀ।
ਗੰਧਲੀ ਸਿਆਸਤ ਦੀ,
ਉਹਨਾਂ ਬੋਦੀ ਹੀ ਮੁੰਡ ਦਿੱਤੀ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਵਕਫ਼ਾ-

-ਫ਼ੇਡ ਆਊਟ-

---

1. ਜ਼ੈਲਾ - ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ
2. ਉਹਨੇ - ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ
3. ਘੁੱਗੀ ਪੁਆ ਦਿੱਤੀ - ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਸਤਖ਼ਤਾਂ ਹੇਠ ਹੋਏ ਹਮਲੇ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ। 'ਘੁੱਗੀ' ਸ਼ਬਦ ਦਸਤਖ਼ਤ ਜਾਂ ਹਸਤਾਖ਼ਰ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-7

ਜੱਗਿਆਸੂ
ਇਤਿਹਾਸ
ਝਾਕੀ-1, ਝਾਕੀ-2 ਅਤੇ ਝਾਕੀ-3 ਦੇ ਪਾਤਰ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਝਾਕੀਆਂ ਵਿਚ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਕਤਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ‘1984 ਦੇ ਸਿੱਖ–ਵਿਰੋਧੀ ਦੰਗਿਆਂ’ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਿਨਮੈਟਿਕ ਤੇ ਜਾਂ ਵੀਡੀਓ/ਟੀ.ਵੀ. ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕੰਪਿਊਟਰੀ ਜੁਗਤਾਂ ਵੀ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ‘ਆਰਕਾਈਵਜ਼’[1] ’ਚੋਂ ਫਿਲਮੀਂ ਫੁਟੇਜ ਵੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਜੀਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਝਾਕੀ–1

ਭਾਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ, ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਹੱਤਿਆ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਗਾਰਡ ਸਨ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ’ ਉੱਤੇ ਹੋਏ ਹਮਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਜੋਂ, ਇਹ ਇਕ ਬਦਲਾ–ਲਊ ਕਾਰਵਾਈ ਸੀ।

ਝਾਕੀ–2

ਇਹ ਦੰਗੇ, ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ, ਲਾਮਬੰਦ/ਜੱਥੇਬੰਦ ਢੰਗ ਨਾਲ, ਕੱਟੜ ਕਾਂਗਰਸੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਹਥਿਆਰ, ਪਟਰੋਲ, ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ ਅਤੇ ਦੰਗਿਆਂ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਾਮਗਰੀ ਸਪਲਾਈ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਏਥੇ ਵਿਖਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਾਹਣਾਂ ਉੱਤੇ ਦੰਗਾਕਾਰੀ ਢੋਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

---

1. ਆਰਕਾਈਵਜ਼ : Archives

ਝਾਕੀ-3

ਦੰਗਾਕਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼। ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਬਲਦੇ ਟਾਇਰ ਪਾਉਣ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼।

ਹਾਹਾਕਾਰ, ਚੀਕ-ਚਿਹਾੜਾ, ਹਫੜਾ ਦਫੜੀ, ਲਾਸ਼ਾਂ, ਜ਼ਖਮੀਂ ਆਦਿ ਏਥੇ ਵਿਖਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

-ਫੇਡ ਆਊਟ-

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ 'ਜੱਗਿਆਸੂ' ਅਤੇ 'ਇਤਿਹਾਸ' ਨਾਮ ਦੇ ਪਾਤਰ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜੱਗਿਆਸੂ

ਇਹ ਕਤਲੋ-ਗ਼ਾਰਤ ਕਿਉਂ ?

ਇਤਿਹਾਸ

ਇਹ ਭੜਕੇ ਹੋਏ, ਬਦਲਾ-ਲਊ,
ਸ਼ੁਦਾਈ ਇਨਸਾਨ ਦਾ
ਹਿੰਸਕ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਹੈ।

-ਵਕ਼ਫ਼ਾ-

ਕੱਟੜਪੰਥੀ, ਸੰਪਰਦਾਇਕ—
ਬੇਤਰਕੀ, ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ,
ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ 'ਨ੍ਹੇਰੀ ਦਾ ਅਨ੍ਹਾਂ ਜਨੂੰਨ ਹੈ !

ਜੱਗਿਆਸੂ

ਮਾਨਵ ਦੀ,
ਮਾਨਵਹੀਣਤਾ ਦਾ ਇਹ ਕਾਂਡ—
ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ?

ਇਤਿਹਾਸ

ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ, ਬੱਤੀ ਬੁਝਾ ਕੇ,
'ਨ੍ਹੇਰੇ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ।
ਤਰਕਸ਼ਾਸਤਰ ਅਨੁਸਾਰ,
ਇਸਦਾ ਨਿਆਇਕਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਜੱਗਿਆਸੂ

ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਵੀ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ,
ਸੋਚ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਦੀਪਕ,
ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਲਿਆ ?

ਇਤਿਹਾਸ

ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਕੇ ਵੀ,
ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ !!!

-ਵਕ਼ਫ਼ਾ-

ਇਹ ਇਨਸਾਨ ਦੀ,
ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਤੋਂ,
ਬੇਮੁੱਖ ਹੋਣ ਦੀ ਅਸਵਥਾ ਹੈ।

ਜੱਗਿਆਸੂ

ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਲੱਥ ਪੱਥ
ਹੈਵਾਨੀਅਤ ਨੂੰ ਵੀ,
ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੰਨਿਆਂ ਉੱਤੇ,
ਸੰਭਾਲੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ !!!
ਕਿਉਂ ???

ਇਤਿਹਾਸ

ਅੱਜ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ,
ਕੱਲ੍ਹ ਲਈ ਰਸਤੇ ਖੋਲ੍ਹੇ—
ਇਸ ਲਈ !!!

-ਵਕ਼ਫ਼ਾ-

ਮੇਰੇ ਪੰਨਿਆਂ 'ਚੋਂ,
ਫ਼ਲਸਫ਼ੀ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀ
ਵੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ—
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਵੀ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਸੰਗੀਤਕ ਧੁਨਾਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬੋਲ !-

"ਇਕ ਨੂਰ ਤੋਂ ਸਭ ਜੱਗ ਉਪਜਿਆ,
ਕੌਣ ਭਲੇ, ਕੋ ਮੰਦੇ"
... ...
... ...
"ਮਾਣਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸੱਭੈ
ਏਕੋ ਪਹਿਚਾਣਬੋ—"

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਫੇਡ ਆਊਟ-

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-8

ਇਨਕਲਾਬੀ-1
ਇਨਕਲਾਬੀ-2
ਫ਼ਲਸਫ਼ੀ
ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਪਾਤਰ

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਬੁਲਾਰੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਰੋਤੇ ਹਨ।

ਇਨਕਲਾਬੀ–1

ਦੰਗੇ ਕਰਨ, ਕਰਾਵਣ ਵਾਲੇ,
ਸਾਰੇ ਬਚ ਗਏ !

–ਵਕ਼ਫ਼ਾ–

ਸਿਆਸਤ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਅੰਨ੍ਹੀਂ,
ਸੰਗਲ ਪਾ ਕੇ ਪਕੜ ਬਿਠਾਈਏ !
ਭਰਸ਼ਟਾਚਾਰ 'ਚ ਰਲ ਗਏ ਸਾਰੇ,
ਦਸ਼ਾ 'ਚੋਂ ਹੀ ਕੋਈ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਖਾਈਏ !

ਇਨਕਲਾਬੀ–2

"ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੀ ਈਜਾਦ ਦੀ ਮਾਂ ਹੈ",
ਖੋਜੀ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗ ਲਗਾਈਏ।
ਕਦ ਤਕ ਵੰਗਾਂ ਪਾ ਬੈਠਾਂਗੇ ?
ਦਾਸਪੁਣੇ ਦੇ ਸੰਗਲ ਲਾਹੀਏ।

ਇਨਕਲਾਬੀ–1

ਲੋਹੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਕੱਟੀਏ,
ਨੀਤੀ ਦੇ ਸਭ ਕੁਟਲ ਪਾਸਾਰੇ।
ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਨਾਲ ਮਾਰੀਏ ਹਿੰਸਾ,
ਲਾਮਬੰਦ ਹੋ ਸਾਰੇ !

ਇਨਕਲਾਬੀ–2

ਸੱਤਾ ਦੇ ਇਸ ਟੱਬਰੀਕਰਨ ਦਾ,
ਕਿੱਸਾ ਹੁਣ ਮੁਕਾਈਏ !
ਸੁੱਤੇ ਮਨਾਂ 'ਚ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ,
ਸੂਰਜ ਕੋਈ ਚੜ੍ਹਾਈਏ !

ਇਨਕਲਾਬੀ–1

ਬੰਦੇ ਹੀ ਹਥਿਆਰ ਬਨਣ ਤੇ,
ਬੰਦੇ ਬਣ ਜਾਣ ਢਾਲਾਂ।
'ਨ੍ਹੇਰੇ ਦਾ ਯੁੱਗ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ,
ਘਰ, ਘਰ ਬਲਣ ਮਸ਼ਾਲਾਂ।

ਇਨਕਲਾਬੀ–2

ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਦੇ ਨਵੇਂ ਹੀ ਸੁਫਨੇ,
ਨਵੀਂ ਕੋਈ ਲਹਿਰ ਚਲਾਈਏ !
ਨਵੇਂ ਯੁੱਗ ਦੀ ਨਵੀਂ ਉਸਾਰੀ,
ਪਛੜੇ ਮੰਦਰ ਢਾਈਏ !

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ–

–ਵਕ਼ਫ਼ਾ–

–ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ 'ਫ਼ਲਸਫ਼ੀ' ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਉਹ ਇਕੋ ਸਮੇਂ 'ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ' ਅਤੇ 'ਦਰਸ਼ਕਾਂ' ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਦਾ ਹੈ :

ਫ਼ਲਸਫ਼ੀ

ਸਭ ਲਹਿਰਾਂ ਪਰਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ,
ਗੁੱਸੇ, ਬੇਬਸੀਆਂ ਦੇ ਕਿੱਸੇ !

–ਵਕ਼ਫ਼ਾ–

ਬੂੰਦ, ਬੂੰਦ ਕਰ ਜੁੜੇ ਜੇ ਪਾਣੀ,
ਸਾਗਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨੇੜੇ ਦਿੱਸੇ।

ਦੀਪ ਤੋਂ ਦੀਪ ਜਗੇ ਤਾਂ, ਤਾਂ ਹੀ,
ਚਾਨਣ ਆਉਂਦਾ ਸਭ ਦੇ ਹਿੱਸੇ।

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ–

–ਵਕ਼ਫ਼ਾ–

'ਨਕਸਲਬਾੜੀ', 'ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ',
ਹਿੰਸਕ ਲਹਿਰਾਂ, ਨਿਸਫਲ ਕਿੱਸੇ।
ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾ ਨਾ ਸਕੇ,
ਨਿਰੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਆਈ ਹਿੱਸੇ।

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ–

–ਵਕ਼ਫ਼ਾ–

ਸਿੱਖੋ ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕੋਲੋਂ,
ਲਵੋ ਨਾ ਝੂਠੇ, ਫੋਕੇ ਖ਼੍ਵਾਬ।
ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਤਾਂ, ਤਾਂ ਹੀ,
ਆ ਸਕਦਾ ਕੋਈ ਇਨਕਲਾਬ !!!

–ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ–

–ਵਕ਼ਫ਼ਾ–

'ਫ਼ਲਸਫ਼ੀ', 'ਇਨਕਲਾਬੀ–1' ਅਤੇ 'ਇਨਕਲਾਬੀ–2', ਇਕੱਠੇ, ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੋਲਦੇ ਹਨ :

ਸਿੱਖੋ ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕੋਲੋਂ,
ਲਵੋ ਨਾ ਝੂਠੇ, ਫੋਕੇ ਖ਼੍ਵਾਬ।
ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਤਾਂ, ਤਾਂ ਹੀ,
ਆ ਸਕਦਾ ਕੋਈ ਇਨਕਲਾਬ।

ਇਨਕਲਾਬੀ–1

ਇਨਕਲਾਬ

ਇਨਕਲਾਬੀ-2

ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ

ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ

ਇਨਕਲਾਬ, ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ !

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਵਕਫ਼ਾ-

-ਫੇਡ ਆਊਟ-

'ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ' ਤੇ 'ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ' ਦਾ 2018 ਵਿਚ ਮੰਚਨ

ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : "ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ" ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ	: ਜੁਲਾਈ 1, 2018
ਮੰਚਨ-ਸਥਾਨ	: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਰ	: ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	: ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
ਸੰਗੀਤ	: ਸੋਨੀ
ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਮੈਨੇਜਰ	: ਜਸਕੀਰਤ ਅਤੇ ਗਾਰਵਿਤ ਕਾਟਿਯਾਲ
ਮੰਚਨ-ਸੰਸਥਾ	: 'ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ
ਕਲਾਕਾਰ	: ਗੁਰਜੰਟ ਸਿੰਘ, ਅਨਮੋਲ ਸਿੰਘ, ਹਰਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਕਵਲਦੀਪ, ਅੰਕੁਸ਼ ਨਗਰ, ਨਿਖਲ, ਦਿਲਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਕਰਨ ਕੱਕੜ, ਸਾਹਿਲ, ਦੀਪਕ ਸ਼ਰਮਾਂ, ਅੰਕਿਤ ਦੋਕਾਨੀਆਂ, ਅਪੂਰਵ ਸਿੰਘ, ਸਚਿਨ ਸੈਣੀ, ਅਜੈ ਕੁਮਾਰ, ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਸੇਵਕ ਸਿੰਘ, ਅਕਸ਼ਿਤ ਆਇਰੀ, ਸੌਰਵ ਜੋਸ਼ੀ, ਜਸਕੀਰਤ ਸਿੰਘ, ਲਖਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਅਰਸ਼ ਕਾਲਰਾ, ਇਸ਼ਾ, ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਮਨਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੁਮਾਰ, ਵਿਜਯ ਕੁਮਾਰ, ਦਾਨਸ਼ ਅਰੋੜਾ, ਗਾਰਵਿਤ ਕਾਟਯਾਲ, ਅੰਕਿਤ ਸ਼ਰਮਾਂ, ਮਰਿਦੁਲ ਸ਼ਰਮਾਂ, ਬਲਜੀਤ ਸ਼ਰਮਾਂ, ਸ਼ਿਵਮ ਹਾਂਸ, ਸਾਹਿਲ ਕੁਮਾਰ, ਦਲਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਵਿਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਰਾਹੁਲ ਕੁਮਾਰ, ਰਿਧਮ, ਸਮੀਰ, ਰੀਯਾ ਸਿੰਘ ਖੁਰਾਨਾ, ਦੇਵਿਕਾ ਜੈਨ, ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਅਫਜ਼ਲ ਖਾਨ ਤੇ ਵਨਿਕਾ ਸ਼ਰਮਾਂ

ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : "ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ" ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ	: ਜੁਲਾਈ 1, 2018
ਮੰਚਨ-ਸਥਾਨ	: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਰ	: ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	: ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
ਸੰਗੀਤ	: ਸੋਨੀ
ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਮੈਨੇਜਰ	: ਜਸਕੀਰਤ ਅਤੇ ਗਾਰਵਿਤ ਕਾਟਿਯਾਲ
ਮੰਚਨ-ਸੰਸਥਾ	: 'ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ
ਕਲਾਕਾਰ	: ਗੁਰਜੰਟ ਸਿੰਘ, ਅਨਮੋਲ ਸਿੰਘ, ਹਰਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਕਵਲਦੀਪ, ਅੰਕੁਸ਼ ਨਗਰ, ਨਿਖਲ, ਦਿਲਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਕਰਨ ਕੱਕੜ, ਸਾਹਿਲ, ਦੀਪਕ ਸ਼ਰਮਾਂ, ਅੰਕਿਤ ਦੋਕਾਨੀਆਂ, ਅਪੂਰਵ ਸਿੰਘ, ਸਚਿਨ ਸੈਣੀ, ਅਜੈ ਕੁਮਾਰ, ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਸੇਵਕ ਸਿੰਘ, ਅਕਸ਼ਿਤ ਆਇਰੀ, ਸੌਰਵ ਜੋਸ਼ੀ, ਜਸਕੀਰਤ ਸਿੰਘ, ਲਖਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਅਰਸ਼ ਕਾਲਰਾ, ਇਸ਼ਾ, ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਮਨਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੁਮਾਰ, ਵਿਜਯ ਕੁਮਾਰ, ਦਾਨਸ਼ ਅਰੋੜਾ, ਗਾਰਵਿਤ ਕਾਟਯਾਲ, ਅੰਕਿਤ ਸ਼ਰਮਾਂ, ਮਰਿਦੁਲ ਸ਼ਰਮਾਂ, ਬਲਜੀਤ ਸ਼ਰਮਾਂ, ਸ਼ਿਵਮ ਹਾਂਸ, ਸਾਹਿਲ ਕੁਮਾਰ, ਦਲਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਵਿਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਰਾਹੁਲ ਕੁਮਾਰ, ਰਿਧਮ, ਸਮੀਰ, ਰੀਯਾ ਸਿੰਘ ਖੁਰਾਨਾ, ਦੇਵਿਕਾ ਜੈਨ, ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਅਫਜ਼ਲ ਖਾਨ ਤੇ ਵਨਿਕਾ ਸ਼ਰਮਾਂ

ਨੋਟ : ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ '12ਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ' ਵਿਚ ਖੇਡੇ ਗਏ।

Dar Deewaran **Written by : Ravinder Ravi**
ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ **Directed by : Kewal Dhaliwal**

Canadian Punjabi playwright Ravinder Ravi's "Dar Deewaran" (1981) is the most talked about and hotly debated verse-play (Kaav-Naatak), of the early 80's. It was a bold, off-beat and Avant-Garde experiment in theme, as well as in form, that added a new dimension to the Punjabi Theatre.

It depicts the decadence of the modern human society and its traditional values that have created a vacuum in human relationship. Alienation, incest, child-neglect, broken families, child prostitution, drug-addiction and crime alongwith sexual, mental, verbal and physical abuse have plagued our individual and social behaviour. Introspection and self-evaluation are the only tools that can get us out of this mess and show us the way to open all doors, in order to get out of the closed walls of isolation. "Dar Deewaran" is rich in poetry and dramatic action. The following words of the veteran playwrights : Kartar Singh Duggal and Dr. Roshan Lal Ahuja, about this play, need our attention :

"In his introdution to "Dar Deewaran|, the author talks about life in Canada, where man and a woman can live together without any formal marriage and also produce children under the common law. Not only this, he says that the institution of marriage is getting out of fashion. The penchant for personal freedom is so aggressive that bonds of matrimony and even parenthood have ceased to have any meaning. There are broken homes and single parent families galore. Drug addition is common and sex perverion, not excluding incest, is the order of the day.

With inflation rocketing skyhigh, both man and woman must work leaving children to fend for themselves. The young adults

take to evil ways and are lost for good. All doors of hope seem to have shut to the modern man. It is not only Western society that is sold to Mammon, the immigrants are also embroiled in it. "Dar Deewarana" purports to depict the plight of the new man. It is a grim picture, quite lurid at times, but one has, all the while, a happy awereness of the side on which the author's sympathies lie.

Kartar Singh Duggal-Excerpts from : "Two Outsider Insiderrs" publishced in "The Tribune", on June 19, 1982.

"Dar Deewaran" is a drama in 12 scenes and is rich in stage effects. It can be played sucessfully. Alternately the stage is well lighted, dim or dark. The spot light follows the actors or players and leaves them alone, concertrating on them the attention of the spectators, to the exclusion of accessories. The play of light and shade continues throughout the 12 scenes.

The players on the stage, exhibit striking postures like the poet alone or with monkey, hippy boys and girls, men and women, mothers and daughters with husbands or lover-like fathers, gangs of couples in compromising embraces, Cupid and Pyshche, a social reformer denouncing unabashed sexual demonstration, in see-through or picturesque costumes capped with drink and dance. Apart from light and shade effects, the play abounds in sound effects also. The echoes of a small drum and of what is said, rebound from the horizon and haunt our ears weirdly.

Dr. Roshan Lal Ahuja-Excerpts from the afticle published in the "Art of Living" (1982), Amritsar, India.

–ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ–"12ਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ" ਲਈ ਛਪੇ ਬਰੋਸ਼ਰ ਵਿਚੋਂ–

Siyasi Dand-Katha **Written by : Ravinder Ravi**
ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ–ਕਥਾ **Directed by : Kewal Dhaliwal**

A poetic play written by the Canadian Punjabi playwright Ravinder Ravi

"Siyasi Dand-Katha" is a historical play that covers the political activities in Punjab, from the "Operation Blue Star" to the Sikh Massacre in 1984, thereby giving it a creative twist by redefining the real "Revolution", that could be beneficial to the masses and the mankind.

Nehru family, its close associates and the political system under them have been ambrolled in lot of controvarsies. History written by the partisan writers is often tained and biased. It does not give us the true picture of its times.

"Siyasi Dand-Katha" focuses on the political gossip around the historical strand of the actual happenings of this period, thereby giving us the reaction of the ordinary Punjabis to such events. In this play the history and political gossip run parallel to each other, thereby giving us a multidimensional and wholesome picture of this troubled period. The people, often, create humour by satirsing the political personalities and events of their times.

In most cases, the political gossip provides us with a truer and better picture than the tained history written with the specific motive that rapes the reality in broad day-light. In this sense, "Siyasi Dand-Katha" is an attempt to provide us with an alternate source of the truth.

This play employs all technological and audio-visual gadgets, alongwith the light, shade and sound techniques of the modern stragecraft, to present a wholesome picutre, in its entirety, on an Epic Scale.

–ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ–"12ਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ" ਲਈ ਛਪੇ ਬਰੋਸ਼ਰ ਵਿਚੋਂ–

ਅਖ਼ਬਾਰੀ ਰੀਵੀਊ

"ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ" ਤੇ "ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ" : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ

Plays on politics, social issues draw attention

Tribune News Service
Amritsar, July 1, 2018

Two plays : Dar Deewaran and Siyasi Dand-Katha have been staged at Virsa Vihar, as part of the Punjab theatre festival. The plays have been written and directed by Ravinder Ravi and Kewal Dhaliwal, respectively.

Written by Canadian Punjabi playwright Ravinder Ravi, the poetic play Siyasi Dand-Katha, highlights the political activites in the state from the Operation Blue Star to the Sikh massacre of 1984. The play focuses on the political gossip around the historical strand of the actual happenings of this period. The play also highlights the reaction of the ordinary Punjabi towards political situations.

Director Kewal Dhaliwal said : "In the play, history and political gossip run parallel to each other, thereby giving us a mutidimensional and wholesome picture of this troubled period."

Another play, Dar Deewaran, depicts the dcecadence of the modern human society and vacuum in relationships in a Canadian scenario. The play focused on the element of alienation, child negelct, broken families, child prostitution and drug addiction among others in the society. It's rich in poetry and dramatic actions is a story about life in Canada of individuals. It also showcase the

passion for personal freedom where bonds of matrimony and even parenthood cease to have nay meaning.

Nowadays, there are many broken homes and single parent families. Drug addiction is common and sex perversion, not excluding incest, is the order of the day.

The Tribune, Amirtsar, India
July 2, 2018

"ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ" ਤੇ "ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ" : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ

ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ

ਪੱਤਰ ਪ੍ਰੇਰਕ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1 ਜੁਲਾਈ (2018)

ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਅੱਜ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਦੋ ਨਾਟਕ 'ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ' ਅਤੇ 'ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ' ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾਂ ਹੇਠ ਖੇਡੇ ਗਏ।

'ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ' ਨਾਟਕ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਟਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚਲੀਆਂ ਰਾਜਸੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਕਾ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਤੋਂ 1984 ਦੇ ਸਿੱਖ ਦੰਗਿਆਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਨਾਟਕ 'ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ' ਕਾਵਿਕ ਅਤੇ ਡਰਾਮਾ ਐਕਸ਼ਨ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ
ਜੁਲਾਈ 2, 2018

ukVd ^nj nhokjk* o ukVd ^fl;klh nar dFkk* dk foj lk fogkj e gqvk epu

अमृतसर, 1 जुलाई (अमन मैनी) : मंच–रंगमंच अमृतसर और विरसा विहार अमृतसर द्वारा शिरोमणि नाटककार केवल धालीवाल की अध्यक्षता में 30 जून से 4 जुलाई तक चलने वाले पांच दिवसीय पंजाबी रंगमंच उत्सव के दूसरे दिन 2 नाटकों का मंचन विरसा विहार के स.

करतार सिंह दुग्गल आडिटोरियम में किया गया। पहला नाटक डा. रविंदर रवि का लिखा और केवल धालीवार का निर्देशित किया 'दर दीवारां' पेश किया गया और दूसरा नाटक डा. रविंदर रवि का लिखा और केवल धालीवार का निर्देशित किया 'सियासी दंत कथा' पेश किया गया।

ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ

ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਮੰਚਨ : ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਹੁਣ ਤਕ, ਮੈਂ ਕੁਲ 16 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ 16 ਦੇ 16 ਹੀ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਵਲੋਂ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਖੇਡੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ :

1. ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ (The Sick Century - 1974)

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਸਰਬ-ਭਾਰਤੀ ਨਾਟ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦੌਰਾਨ, 1976 ਵਿਚ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ) ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, 1977 ਵਿਚ, ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਅਤੇ ਯਮੁਨਾ ਨਗਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਸ਼ੋ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ। 1986 ਵਿਚ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਨੇ ਹੀ ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਮੁੰਬਈ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ। ਐਸ. ਡੀ. ਕਾਲਜ, ਅੰਬਾਲਾ ਦੇ ਵਿੱਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ, ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੂੰ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਯੁਵਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਥਮ ਦਰਜਾ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ ਨੇ ਹੀ, ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ, ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, 'ਮਰਦ' ਪਾਤਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਹ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਿਆ।

1.1.1977 ਵਿਚ, 'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ', ਪ੍ਰੋ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, ਐਸ. ਡੀ. ਕਾਲਜ, ਅੰਬਾਲਾ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ, ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ 'ਯੂਥ ਫੈਸਟੀਵਲ' ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਇਨਾਮ ਜਿੱਤਿਆ। ਹਰਿਆਣਾ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ੋ ਵੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਪ੍ਰੋ. ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚ, 'ਔਰਤ' ਦੀ ਯਾਦਗਾਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕੀਤੀ।

2. ਚੌਕ ਨਾਟਕ (The Play at the Cross Roads-1984)

ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਨੇ 28 ਤੇ 29 ਮਈ, 1986 ਨੂੰ ਮੁੰਬਈ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਦੋ ਸ਼ੋ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੋਆ ਵਿਚ ਵੀ ਖੇਡਿਆ। 1987 ਵਿਚ, ਇਹ ਨਾਟਕ, ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਕਾਲਜ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ, ਯੁਵਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜੇਤੂ ਰਿਹਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਨੇ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ੋ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ। ਡਾ. ਕਮਲੇਸ਼ ਉੱਪਲ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀ ਅਨੁਸਾਰ 'ਚੌਕ ਨਾਟਕ', ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਸਟੇਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

3. ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ (The Soul of the Punjab - 1984)

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਆਪਣੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ' ਵਲੋਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ ਦੁਆਰਾ ਆਯੋਜਤ ਨਾਟਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ, ਇਹ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ 26 ਸਤੰਬਰ, 1987 ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਇਸ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ੋ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। 1988 ਵਿਚ, ਇਹ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, ਯੁਵਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜੇਤੂ ਰਿਹਾ। ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਨੇ ਹੀ ਇਸ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸ਼ੋ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ ਦੀ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ (ਪੰਜਾਬ) ਨੇ ਵੀਡੀਓ ਫਿਲਮ ਵੀ ਬਣਾਈ। ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ ਨੇ, 2 ਫਰਵਰੀ, 1995 ਨੂੰ, ਇਸ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ ਦਾ, 'ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ', ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਮੰਚ ਉੱਤੇ, ਇਕ ਹੋਰ ਸ਼ੋ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ।

4. ਸਿਫ਼ਰ ਨਾਟਕ (The Zero Play - 1987)

ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, 1987 ਤੇ 1988 ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੀ, ਡਾ. ਕਮਲੇਸ਼ ਉੱਪਲ ਦੀ ਟਿਪਣੀ ਅਨੁਸਾਰ 'ਸਿਫ਼ਰ ਨਾਟਕ', ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

5. ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ (The Spider Play - 1989)

ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ ਨੇ 12 ਨਵੰਬਰ, 1989 ਨੂੰ ਮਾਨਸਾ, 14 ਨਵੰਬਰ 1989 ਨੂੰ ਲੰਬੀ ਅਤੇ 15 ਨਵੰਬਰ, 1989 ਨੂੰ ਸਰਦੂਲ

ਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ। ਲੰਬੀ ਵਾਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ 6000 ਦੇ ਕਰੀਬ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, 1990 ਵਿਚ "ਤ੍ਰਿੰਨ ਨਾਟਕ" ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਛਪਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਸਕ੍ਰਿਪਟ (ਖਰੜੇ) ਤੋਂ, 1989 ਵਿਚ, ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। "ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ", ਮੰਚਨ-ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਮੰਚਨ-ਵੇਰਵੇ ਸਮੇਤ, "ਤ੍ਰਿੰਨ ਨਾਟਕ" ਦੇ 1990 ਵਿਚ ਛਪੇ ਪਹਿਲੇ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਛਪਿਆ।

6. ਪਛਾਣ ਨਾਟਕ (The Identity Play - 1990)

ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, 6 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1993 ਨੂੰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਵਿਚ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

7. ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ (The Mind Mates - 2005)

ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ (ਹੀਰ) ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ, ਹੁਣ ਤਕ, ਸੱਤ ਸ਼ੋ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। 3 ਦਸੰਬਰ, 2008 ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 30 ਜਨਵਰੀ, 2009 ਨੂੰ ਬਠਿੰਡਾ, 31 ਜਨਵਰੀ, 2009 ਨੂੰ ਮੁੱਲਾਂਪੁਰ (ਦਾਖਾ), 20 ਫਰਵਰੀ, 2009 ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਸੈਂਟਰ, ਦਿੱਲੀ, 4 ਮਾਰਚ, 2009 ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 9 ਅਕਤੂਬਰ, 2009 ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ 22 ਅਕਤੂਬਰ, 2009 ਨੂੰ ਫਿਰ ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

8. ਮਖੌਟੇ ਤੇ ਹਾਦਸੇ (The Masks and the Accidents - 2008)

ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੰਚਨ, 'ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਡਰਾਮਾ' (ਦਿੱਲੀ) ਅਤੇ 'ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, 1 ਜੁਲਾਈ, 2009 ਨੂੰ, 'ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

9. ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ (The Chakravyuh and the Pyramid - 2010)

ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, 'ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਡਰਾਮਾ' (ਦਿੱਲੀ) ਅਤੇ 'ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ 5 ਜੁਲਾਈ, 2012 ਨੂੰ 'ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

10. ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ (Noon at Midnight - 1983)

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ 'ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, 4 ਜੁਲਾਈ, 2013 ਨੂੰ, 'ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ' ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ।

11. ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ (The Frozen Realities - 1980)

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ 'ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, 4 ਜੁਲਾਈ, 2013 ਨੂੰ 'ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ।

12. ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ (The Sick Century - 1974)

ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀਂ ਕੀਰਤੀ ਕਿਰਪਾਲ ਨੇ, ਮੇਰੇ ਪਹਿਲੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : "ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ" ਦਾ, ਇਕ ਵਾਰੀ ਫਿਰ, 6 ਸਤੰਬਰ, 2015 ਨੂੰ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਭਾਰਤ) ਵਿਖੇ, ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮੰਚਨ ਕੀਤਾ।

ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ, ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ।

13. ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ (Being and Nothingness - 2016)

"ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ", 2 ਜੁਲਾਈ, 2016 ਨੂੰ 'ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ, ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, 'ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਭਾਰਤ) ਵਿਖੇ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

14. ਭਰਮ-ਜਲ (Illusion - 2017)

"ਭਰਮ-ਜਲ", ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰੰਗਕਰਮੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, 14ਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਥੀਏਟਰ ਫੈਸਟੀਵਲ ਵਿੱਚ, "ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)" ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ, 1 ਜੁਲਾਈ, 2017 ਨੂੰ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਭਾਰਤ) ਵਿਖੇ ਮੰਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

15. ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ (My River, My Existence - 2015)

"ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ", ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, 14ਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਥੀਏਟਰ ਫੈਸਟੀਵਲ ਵਿੱਚ, "ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)" ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ, 3 ਜੁਲਾਈ, 2017 ਨੂੰ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਭਾਰਤ) ਵਿਖੇ ਖੇਡਿਆ ਆ।

16.1 ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ

ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, "12ਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ" ਵਿਚ, 'ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ' ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ, ਜੁਲਾਈ 1, 2018 ਨੂੰ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਭਾਰਤ) ਵਿਖੇ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

16.2 ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ

ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, "12ਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ" ਵਿਚ, 'ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ' ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ, ਜੁਲਾਈ 1, 2018 ਨੂੰ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਭਾਰਤ) ਵਿਖੇ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

"ਆਖ ਦਮੋਦਰ ਮੈਂ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ" :
"ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ" ਦਾ ਵਿਲੱਖਣ ਮੰਚਨ

ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, 'ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ' ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ, ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ "ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ" ਦੀ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਤੇ ਸਫਲ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ, 3 ਜੁਲਾਈ, 2017 ਨੂੰ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੀ।

ਆਧੁਨਿਕ ਮੰਚਨ-ਵਿਧੀ, ਕਲਪਨਾਸ਼ੀਲ ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਅਰਥਪੂਰਨ ਮੰਚ-ਸੱਜਾ, ਯੋਗ ਵੇਸ਼ਭੂਸ਼ਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਗਾਇਕੀ ਇਸ ਵਿਲੱਖਣ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ ਸਨ। ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੰਝੀ ਹੋਈ ਅਦਾਕਾਰੀ, ਯੋਗ ਮੁੱਖ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਨੇ ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ ਲਜਵਾਬ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਅਸਤਿਤਵਵਾਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ, ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ, ਸਮਕਾਲੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ, ਬੜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿਰਜ ਕੇ, ਵਿਸ਼ਵ ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਵੈ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਉਸ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ :

ਪੱਤਾ, ਪੱਤਾ,
ਬਿਰਖ ਪਾਣੀਏਂ ਕਿਰੇ ਪਿਆ
ਹਰ ਪੱਤਰ ਦਾ
ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਹੈ ਦਰਿਆ

'ਸਮੇਂ ਦਾ ਦਰਿਆ ਨਿਰੰਤਰ ਵਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਹਿਣਾਂ ਵਿੱਚ, ਕੱਲੇ ਕੱਲੇ, ਪੱਤਰ ਤੈਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ

ਹਨ। ਨਿੱਕੇ ਜਾਂ ਵੱਡੇ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਆਕਾਰ ਹਨ, ਦਾਇਰੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੱਤਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਨਿਵੇਕਲੇ, ਅਲੱਗ ਥਲੱਗ ਅਤੇ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਵਹਿਣ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵਿੱਚ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਵੇਕਲੇ ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ।'

ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਿਕਾਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ, ਸਵੀਕਾਰਦੇ ਜਾਪਦੇ ਅਤੇ ਇੰਜ ਇਕ ਸਹਿ-ਹੋਂਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿ-ਹੋਂਦਵਾਦ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਹਾਸ-ਵਿਅੰਗ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੀ ਥੀਮਕ ਸੰਰਚਨਾ ਬੜੀ ਜਟਿਲ ਹੈ। ਉਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤੇ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਸਮਾਜਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਅੰਤਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗਹਿਰਾਈ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੇ ਰਾਜਸੀ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀਆਂ ਭ੍ਰਸ਼ਟਾਚਾਰੀ ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਪਾੜੇ, ਕਾਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਟੱਬਰੀਕਰਨ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਪਰਸਾਰ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ, ਤਸਕਰੀ ਅਤੇ ਬੁਢੇਪੇ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਖੌਟਾਧਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਇਹ ਨਾਟਕ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਟੁੱਟੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਵਿਥਿਆ,
ਸਾਲਮ ਚਿਹਰਾ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਵੇ।
ਇਕ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਕਈ ਮਖੌਟੇ,
ਕੋਈ ਵਿਖਾਵੇ, ਕੋਈ ਛੁਪਾਵੇ।
ਅੰਧਕਾਰ ਦੀ ਨ੍ਹੇਰੀ ਝੁੱਲੇ,
ਚਿੰਤਨ ਤੂੜੀ ਵਾਂਗ ਖਿੰਡਾਵੇ।

ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਨੂੰ, ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਨਾਲ, ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਮੰਚਨ ਲਈ ਬੜੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਰੌਸ਼ਨੀ ਤੇ ਧੁਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਬੜੀ ਪ੍ਰਬੀਨਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਤਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ।

ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਅਤੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-ਮੰਚਨ

ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਇਕ ਰਚਨਾਤਮਕ ਚੁਣੌਤੀ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਉਸਦੀ ਮੰਚਕੀ ਪੂਰਤੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗ ਹਨ।

-ਬੀਰ ਇੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਖੋਜਾਰਥੀ,
ਗ.ਨ.ਦ. ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ
4 ਜੁਲਾਈ, 2017 ਨੂੰ 'ਫੇਸ ਬੁੱਕ' ਉੱਤੇ ਪੋਸਟਡ

ਆਖ ਦਮੋਦਰ ਮੈਂ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ : "ਭਰਮ-ਜਲ" ਦੀ ਲਾਜਵਾਬ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ

'ਭਰਮ-ਜਲ' ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ 1 ਜੁਲਾਈ, 2017 ਨੂੰ, ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ 'ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ' ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ, 'ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ' ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿੱਚ ਮੰਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਇਕ ਲਾਜਵਾਬ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਮੰਚਨ-ਵਿਧੀਆਂ ਤੇ ਤਕਨੀਕ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਸ 5 ਰੋਜ਼ਾ "14ਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਥੀਏਟਰ ਫੈਸਟੀਵਲ" ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਿੱਚ ਏਨਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਖਚਾਖਚ ਭਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੁਰਸੀਆਂ ਲਾਉਣੀਆਂ ਪਈਆਂ।

'ਭਰਮ-ਜਲ' ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੁਆਰਾ ਅੱਜ ਦੇ ਭੱਜ ਦੌੜ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਜੱਟਿਲਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਖ਼ੂਬੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਤੇ ਮਰਦ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਸਾਰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਬੀਨਤਾ ਨਾਲ ਚਿਤਰੇ ਗਏ ਹਨ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਇਸ ਯੁੱਗ ਦੇ ਹਰ ਇਸਤਰੀ ਤੇ ਮਰਦ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ।

'ਭਰਮ-ਜਲ' ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੀ ਇਹ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਜਿੱਥੇ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਕਮਾਲ ਦੀ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਯੋਗ ਅਦਾਕਾਰੀ, ਵੇਸਭੂਸ਼ਾ, ਮੰਚ-ਸੱਜਾ, ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਲਾਈਟਿੰਗ, ਰੌਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕ ਆਦਿ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਨ।

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਵਾਰਤਾਲਾਪੀ ਤਕਰਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਮਨੋਗੁੰਝਲਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਨਾਟਕੀ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਹਰ

ਕੋਈ ਸੁਆਰਥ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਦੇ ਵੱਸ ਪਿਆ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੀ ਵਸਤੂ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਭ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤੇ ਝੂਠ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਦਾ ਸੁਰ ਹਾਵੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਨਵੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਆਪਣੀ ਪਿਛਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉੱਤੇ ਪਰਦਾ ਪਾ ਸਕੇ।

'ਭਰਮ-ਜਲ' ਇਕ ਐਸੀ ਔਰਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜੁ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਲੈ ਕੇ ਆਏ, 4-5 ਮਰਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ, ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਢੂੰਡਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਰਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਮਰਦ ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ ਔਰਤ ਦੇ ਮੇਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਭਰਮ-ਜਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਟਕਦੀ, ਉਹ ਇਕੱਲ-ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਘਿਰ ਗਈ ਹੈ। ਖਾਲੀ ਪਿਆਲਾ ਤੇ ਖਾਲੀ ਬੋਤਲ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਸਾਹਵੇਂ ਬੈਠੀ ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ :

ਚਿੜੀ ਵਾਂਗਰਾਂ, ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਉੱਤੇ,
ਹੁਣ ਮੈਂ ਠੂੰਗੇ ਮਾਰਾਂ
ਅਕਸ ਕਦੇ ਮਹਿਬੂਬ ਨਾ ਬਣਦੇ,
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵੀ ਦੀਵਾਰਾਂ

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਜਿੱਥੇ ਵਿਲੱਖਣ, ਗਹਿਰੀ ਤੇ ਉੱਚ ਪਾਏ ਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਇਸ ਵਿਚਲਾ ਨਾਟਕੀ ਕਾਰਜ ਵੀ ਭਖਵਾਂ, ਘਸਰਵਾਂ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਜੱਟਿਲ ਮਨੋਵੇਗਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਸੰਵਾਦ ਕਲਾ-ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਭਰਮ-ਜਲਾਂ ਦੀ ਭਟਕਣ ਬਣ ਗਈ,
ਜੀਕੂੰ ਸਾਡਾ ਸ਼ਰਾਪ।
ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਈਏ,
ਢੂੰਡੀਏ ਆਪਣਾ ਆਪ।
ਨਾ ਮਹਿਬੂਬ, ਨਾ ਮਿਲੀ ਸ਼ਾਂਤੀ,
ਉਲਝ ਗਏ ਰਾਹ ਸਾਰੇ।
ਆਪਣਾ ਪਿੰਜਰਾ, ਕੈਦ ਵੀ ਆਪਣੀ,
ਬੰਦ ਹਨ ਸਗਲ ਦੁਆਰੇ।
ਕੱਚੇ ਧਾਗੇ ਪੱਕੀਆਂ ਗੰਢਾਂ,
ਹੋਂਦ ਵੀ ਉਲਝੀ ਨਾਲੇ।
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਟੁੱਟ ਬਿਖਰ ਗਏ,
ਗੁੰਮ ਗਏ ਸਭ ਉਜਾਲੇ।

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ, ਬਿੰਬ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ, ਦ੍ਰਿਸ਼-ਵਰਨਣ ਅਤੇ ਕਾਵਿ-ਉਡਾਰੀ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹਨ :

ਤੂੰ ਅਚਾਨਕ ਮਿਲ ਗਿਆ,
ਹਵਾ 'ਚ ਫੁਲ ਖਿਲ ਗਿਆ,
ਮਹਿਕ ਦਾ ਦਰਿਆ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਤਰਫ-
ਵਜੂਦ ਮੇਰਾ,
ਡੁੱਬ ਗਿਆ ਤੇ ਭਿੱਜ ਗਿਆ।

ਚੇਤਨਾ ਨੇ ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਤੈਨੂੰ ਜਾਣਿਆਂ,
ਮਨ ਨੇ ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਹੈ ਪਹਿਚਾਣਿਆਂ,
ਜਾਪਦਾ ਹੈ,
ਤੇਰੀ ਮੇਰੀ ਵੇਵਲੈਂਗਥ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ।

ਮਨ ਦੇ ਹਾਣ,
ਤਨ ਦੇ ਹਾਣ।
ਤੇਰੀ ਸ਼ਾਇਰੀ,
ਮੈਂ ਪਹਿਚਾਣ।

ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਇਸ ਕਨਜ਼ਿਊਮਰ ਯੁੱਗ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਿਸ ਰਹੇ ਅਜੋਕੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀਆਂ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਦੀ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਜਿਊਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੀ ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲੋਂ ਤਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

-ਬੀਰ ਇੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਖੋਜਾਰਥੀ,
ਗ.ਨ.ਦ. ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ
(ਇਹ ਰਿਵੀਊ 2 ਜੁਲਾਈ, 2017 ਨੂੰ, 'ਫੇਸ ਬੁੱਕ' ਉੱਤੇ ਪੋਸਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ)

ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਮੰਚਨ ਬਾਰੇ ਟਿਪਣੀਆਂ ਤੇ ਹਵਾਲੇ

DR. SURJIT SINGH SETHI
Professor and Head
Department of Dramatic Art

Ph. : 3364, 3365 Ext. 52
Punjabi University,
Patiala-147002

ਨੰਬਰ 36/ਡੀ.ਏ.
ਮਿਤੀ 3.7.86

ਪਿਆਰੇ ਰਵੀ ਜੀ,

ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਟਕ "ਚੌਕ ਨਾਟਕ" ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਸਟੇਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ। ਇਥੇ ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਚ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਨਵੇਂ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਕਰਾਂਗੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਤਲਾਹ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਤੁਹਾਨੂੰ 1500 ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਸੀਦ ਭੇਜਣ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਪਰ ਹਾਲਾਂ ਤਕ ਰਸੀਦ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੀ। ਇਸ ਪੱਤਰ ਨਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਰਸੀਦ ਭੇਜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਛੇਤੀ ਭੇਜ ਦੇਣਾ।

ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਛੇ ਤਸਵੀਰਾਂ 8×10 ਦੀਆਂ ਨਾਲ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਹੋਰ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਮੇਰੇ ਯੋਗ ?

ਤੁਹਾਡਾ ਆਪਣਾ
(ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ)

ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ "ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ"

ਇਕ ਦਰਸ਼ਕ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ : *ਬੀਰ ਇੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਅੱਜ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : "ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ" ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵਿਖੇ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਲਿਰਿਕਸ, ਮਿਊਜ਼ਿਕ, ਐਕਟਿੰਗ, ਐਕਸ਼ਨ, ਲਾਈਟਿੰਗ ਆਦਿ ਬਖੂਬੀ ਨਿਭਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਗੂੰਜ ਰਹੀਆਂ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸੇਧ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਵਾਲੀ ਆਪਸੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਕਾਫੀ ਮਨੋਰੰਜਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਕਾਵਿਕ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦਮਦਾਰ ਹੈ :

ਇੱਕ

ਕਵੀ ਮਿੱਤਰ ਜੁ ਲਿਖੇ, ਮੈਂ ਜੀਵਾਂ ?
ਜਾਂ ਜੁ ਜੀਵਾਂ, ਕਾਵਿ ਬਣੇ ?

ਦੋ

ਦੋਂਹਾਂ ਸੂਰਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਜੀਵਨ,
ਕਵੀ ਬਣੇ ਤੇ ਕਾਵਿ ਜਣੇ।

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੰਵਾਦ ਨਾਲ ਦੁਰਗਾ ਦੇਵੀ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਵੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਸੀ :

ਵਿਸ਼ਵ-ਖ਼ੌਫ ਦੀ ਤੋੜੇਗੀ ਹੁਣ,
ਵਿਸ਼ਵ-ਕੋਲੀਸ਼ਨ ਹੀ ਸਰਦਾਰੀ।
ਰਕਤ-ਬੀਜ ਦੀ ਰੱਤ ਪੀਣ ਲਈ,
'ਦੁਰਗਾ' ਕੀਤੀ ਖ਼ੂਬ ਤਿਆਰੀ।

"ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ" ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ, ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਜੁ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਾਰੀਫ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ 'ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ' ਦੇ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ, ਇਹ ਇਕ ਲਾਜਵਾਬ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸੀ।

* ਬੀਰ ਇੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੇਖਕੇ, ਇਸ ਦੇ ਮੰਚਨ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, 'ਫੇਸ ਬੁੱਕ' ਉੱਤੇ, ਮੇਰੇ 'ਇਨ ਬਾਕਸ' ਵਿਚ, ਆਪਣਾ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਭੇਜਿਆ ਹੈ।

'ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ' ਅਤੇ 'ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ' ਦਾ ਮੰਚਨ

ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ ਦੇ ਦੋ 'ਫੇਸ ਬੁੱਕ' ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਰ ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਦੀ ਇਕ ਈ-ਟਿਪਣੀ

1

ਪਿਆਰੇ ਰਵੀ ਜੀ !
ਸਲਾਮ !

ਅੱਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਮੰਚਨ ਕਰਕੇ ਕਮਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਟੈਕਸਟ (Text) ਤਾਂ ਪਾਵਰਫੁਲ (Powerful) ਸੀ ਹੀ, ਅੱਜ ਦੇ ਗਲੋਬਲ ਬੰਦੇ ਦੀ agony ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ—ਨਾਲ ਹੀ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਤੇ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਵੀ, ਸੱਚਮੁਚ ਬਹੁਤ ਯਾਦ ਆਇਆ। ਸਲਾਮ !

-ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ
ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਅਨ ਸਕੂਲ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)
Posted on "Face Book", on July 14, 2013

2

Congratulations for your historical and valuable contribution, I am happy that Punjabi reader and audience is responding to complex texture of your plays, To write meaningful and artistic poetic drama is not everybody's cup of tea. It is rather equally difficult to present this type of ambigiuous & complex text on the stage. Congratulations, once again.

-Dr. Harbhajan Singh Bhatia
School of Punjabi Studies,
Guru Nanak Dev University, Amirtsar, Punjab (India)
Posted on "Face Book", on July 8, 2013

'ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ' ਤੇ 'ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ' ਦੇ ਮੰਚਨ ਬਾਰੇ ਸ਼ਾਇਰ ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਦੀ ਇਕ ਈ-ਟਿੱਪਣੀ

"... ... well directed, well acted and performed plays. Kewal Dhaliwal did a wonderful job."

-ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ

ਜੁਲਾਈ 10, 2013 ਦੀ ਈ-ਮੇਲ ਵਿੱਚੋਂ

ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਤੇ ਹਵਾਲੇ

1. Ravinder Ravi's "Beemar Sadi" and "Chowk Naatak" are rich in theme and have been presented by the Drama Department of the Punjabi University (Patiala), with theatrical excellence.

-Dr. Kamlesh Uppal

An excerpt from an article : 'Punjabi Theater',
published in the inaugural issue (February-March, 1989) of the
'Punjabi Scene'

2. ਪਟਿਆਲਾ ਜ਼ੋਨ ਦਾ ਨਾਟਕ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ 'ਚੌਕ ਨਾਟਕ' ਸੀ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਕਾਇਨਾਤੀ ਵਿਸਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਸ਼ੌਕੀਆ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਤਿਤਵਵਾਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਗੁਆਚ ਜਾਣ ਦੇ ਚਾਨਸਿਜ਼ ਵੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੰਗਮੰਚੀ ਨਿਕਸੁਕ ਵਿੱਚੋਂ ਜੁ ਪੱਲੇ ਪਿਆ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ : ਹਿਟਲਰ ਤੋਂ ਹੋ ਚੀ ਮਿੰਨ੍ਹ, ਵਲਾਇਤ ਤੋਂ ਵੀਅਤਨਾਮ, ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਇਕ ਜੰਗਲੀ ਚੌਰਾਹਾ, ਅਸੀਂ ਸਭ ਜਿਊਣ ਦਾ ਭਰਮ ਭੋਗ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਜਾਣਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ? ਇਸ ਚੌਕ ਤੋਂ ਉਸ ਚੌਕ ਤਕ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਮੌਤ ... ਆਦਿ। ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਤਮਾਮ ਥੀਏਟਰਬਾਜ਼ੀ ਸੀ।

-ਡਾ. ਕਮਲੇਸ਼ ਉੱਪਲ

'ਅਕਸ', ਅਪ੍ਰੈਲ 1987

3. 'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ', 'ਚੌਕ ਨਾਟਕ' ਤੇ 'ਸਿਫ਼ਰ ਨਾਟਕ' ਦੇ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੁਆਰਾ ਮੰਚਨ ਬਾਰੇ ਇਕ ਟਿੱਪਣੀ

"'ਸਪਾਰਟੇਕਸ', 'ਸੰਡੇ ਵੀਕ', **'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ', 'ਚੌਕ ਨਾਟਕ', 'ਸਿਫ਼ਰ ਨਾਟਕ'**, 'ਟਾਈਪਿਸਟਸ', 'ਕੰਜੂਸ', 'ਨੱਥੇ ਦੀ ਮਾਸੀ', 'ਇਸ ਚੌਕ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦਿਸਦਾ ਹੈ', 'ਕਾਲ ਚੱਕ੍ਰ', 'ਚੜ੍ਹਦਾ ਰੂਪ ਸਵਾਇਆ', 'ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ਦੋਸਤੋ' ਆਦਿ ਕੁਝ ਕੁ ਬਿਹਤਰੀਨ ਨਾਟਕ ਸਨ, ਜੋ ਪੁਰੀ ਨੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਖੇਡੇ। ਸੱਤ ਸਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਉਸ ਦੇ ਖਿਡਵਾਏ ਨਾਟਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਯੁਵਕ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਗੋਲਡ ਮੈਡਲ ਜਿੱਤਦੇ ਰਹੇ।"

–ਡਾ. ਕਮਲੇਸ਼ ਉੱਪਲ

'ਕਲਾ ਦੀ ਆਭਾ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਥਣ', ਵਿੱਚੋਂ,
'ਅਕਸ', ਜੂਨ-ਜੁਲਾਈ, 2006 (ਪੰਨੇ 50 ਤੋਂ 52)

4. "ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ', 'ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ', 'ਚੌਕ ਨਾਟਕ', 'ਸੂਰਜ ਨਾਟਕ', 'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ' ਆਦਿ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਤੇ ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ ਨੇ ਖੇਡ ਕੇ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਮੂਲਧਾਰਾ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ।"

–ਡਾ. ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਧਾਲੀਵਾਲ

ਪੁਸਤਕ : "ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ" (ਪੰਨੇ 9 ਤੋਂ 10)
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਅਲਕਾ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਚੌਕ ਮੰਨਾਂ ਸਿੰਘ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ - 2006

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : ਤਿੰਨ ਰਾਵਾਂ

1.

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਧ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਵਾਂਗ 1974 ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ "ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ" ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਰਵੀ ਨੇ ਦਰਜਨ ਦੇ ਲਗਭਗ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ ਤੇ ਛਪਵਾਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵੀ ਮੰਚਤ ਹੋਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਧ ਕੁ ਤੋਂ ਵਿਗਸਣ ਤੇ ਮੌਲਣ ਵਾਲੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਵਿਧਾ ਨੂੰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਧਰੋਹਰ ਵਾਗ ਪਾਲਿਆ ਹੈ। ਰਵੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਯਤਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ, ਪੜਚੋਲ, ਉਲੇਖ, ਟਿਪਣੀ ਆਦਿ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਭ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ, ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਖਿਡਵਾਇਆ ਹੈ। ਰਵੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਮੀਖਿਅਕਾਂ ਨੇ ਗਲੋਬਲੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡੀ ਵਿਸਥਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਟਕਕਾਰ ਗਰਦਾਨਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਥੀਮ, ਤਕਨੀਕ, ਸ਼ਿਲਪ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾ ਆਦਿ ਤਮਾਮ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲੋਂ ਅੱਗੇ ਲੰਘਣ ਵਾਲੇ ਨਾਟਕ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰੂਪ ਅਜੋਕੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਯੁੱਗ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਤਕਨੀਕ ਪੱਖੋਂ ਅਤੇ ਮੰਚਣ ਵਿਧੀ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਵਿਲੱਖਣ ਹਨ।

–ਡਾ. ਕਮਲੇਸ਼ ਉੱਪਲ

ਲੇਖ : ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ : ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਅਤੀਤ ਦੀ ਸੰਵਾਦਕਤਾ ਵਿੱਚੋਂ
ਪੁਸਤਕ : **ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ : ਸਰੂਪ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ**, ਪੰਨਾ 22
ਸੰਪਾਦਕ : ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ, ਡਾ.
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਸਕੂਲ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ, ਛਪਣ ਸਾਲ : 2015

2.

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਅਜੋਕੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁੱਗ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੱਗੇ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਭਿੰਨ, ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਉਸ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਵਿਸ਼ੇ, ਰੂਪ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਪੱਖੋਂ ਸਫਲ ਕਿਰਤਾਂ ਹਨ।

-ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਪੁਸਤਕ : **ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਿਪੇਖ**, ਪੰਨਾ 190
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 143002,
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਾਲ : 2015

"BEEMAR SADI" :
A very powerful theme and a very good performance

-Dr. Harbhajan Singh Bhatia

Staged by "Natyam" (The Theatre Group, Registered),
under the direction of Kirti Kirpal,
On : September 6, 2015, at Virsa Vihar, Amirtsar, India

Today, 'Beemar Sadi' (Ravinder Ravi) was presented by the Bathinda based 'Natyam' group.

The theme of the drama is very powerful. It presents not only the tensions of the modern world but also the basic predicaments of human life.

Without doubt, to present a poetic drama on the stage is not everybody's cup of tea. From this angle, team deserves all praise. New techniques were used to present quality theatre. Even then, it is my observation that something more was expected from the director.

So. it was very good but certainly not excellent performance.

Congratulations for writing this powerful, meaningful and very relevant drama.

I have gone through this play many times. Even today, I feel it is very very relevant. It is very suggestive and has many layers.

-Dr. Harbhajan Singh Bhatia

(Guru Nanak Dev University, Amirtsar, India)
From the Face Book In-box Message for Ravinder Ravi
September 6, 2015

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਮੰਚਨ : ਟਿੱਪਣੀ ਤੇ ਵੇਰਵਾ

ਰਵੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੰਗ-ਮੰਚ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਨ ਪਰ ਕੁਝ ਆਲੋਚਕ ਉਸ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਾਮੁਕ ਮਾਹੌਲ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੰਚੀਕਰਣ 'ਤੇ ਕਿੰਤੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਕਾਮੁਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲੇਖਕ ਅਤਿਵਾਦੀ ਉਲਾਰੂ ਕਾਮ-ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੌੜਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਲੇਖਕ ਦਾ ਮਕਸਦ ਪਾਠਕ/ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬੀਮਾਰ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪਰ ਰਵੀ ਅਜਿਹੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਫੀ ਸੁਚੇਤ ਹੈ। ਉਹ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਮੰਚ ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਲਹਿਜੇ ਵਿਚ ਚਿਤਰਨ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਆਧੁਨਿਕਤਮ ਤਕਨੀਕੀ ਤੇ ਮੰਚਨ-ਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖੂਬੀ ਹੀ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਸਤ ਤਕਨੀਕੀ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਢੁਕਵੇਂ ਮੰਚ-ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਮੰਚਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਸੰਕੇਤ/ ਸੁਝਾਅ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ; ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਸਿਨਮੈਟਿਕ, ਵੀਡੀਓ, ਟੀ. ਵੀ. ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਦਰਭ, ਤਸਵੀਰਾਂ, ਮੂਰਤੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਜ਼ ਅਤੇ ਰੋਟੇਟਿੰਗ ਚਿਤਰਪੱਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸੰਕੇਤਾਂ/ਸੁਝਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਅਧੀਨ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਪੰਜਾਬ/ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਖੇਡੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ' ਦਾ ਮੰਚਨ 1976 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਤੇ 1976 ਵਿਚ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ 'ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਹਿੰਦੀ ਸੈਮੀਨਾਰ' ਸਮੇਂ

ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ 'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ' ਖੇਡਿਆ ਜਾਣਾ, ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਅਤੇ ਸੁਲਝੇ ਹੋਏ ਰੰਗਕਰਮੀ ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਹੋਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ (1977) ਤੇ ਯਮੁਨਾ ਨਗਰ (1977), ਬੰਬਈ 1986) ਵਿਚ ਵੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ, ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਵਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। 'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ' ਐਸ. ਡੀ. ਕਾਲਜ ਅੰਬਾਲਾ ਵਲੋਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਯੁਵਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜੇਤੂ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 1987 ਵਿਚ 'ਚੌਕ ਨਾਟਕ' ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਲੋਂ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਯੁਵਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਕਾਲਜ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਲੋਂ ਇਤਨੀ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਮੰਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਭਰਵਾਂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। 1988 ਵਿਚ ਵੀ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ 'ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ' ('ਆਖਰ ਕਬ ਤਕ') ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਯੁਵਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜੇਤੂ ਰਿਹਾ। 'ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ' ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਵਲੋਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਖੇਡਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਰਵੀ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਤੇ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਲਾ-ਸਮਰੱਥਾ ਲਈ 'ਚੁਣੌਤੀ' ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੀ ਵੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ ਕਿ ਰਵੀ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਨਾਟਕ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਪੂਰੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਖੇਡ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਕੇਵਲ ਪਾਠਗਤ ਲਿਖਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਫਲ ਮੰਚੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਨਾਟਕ-ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਮੰਚ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣਾ ਹੈ।

-ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ

"ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ-ਪੰਨਾ 112-113)

ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਧੀਰ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਐਮ. ਫਿਲ. (ਪੰਜਾਬੀ) ਡਿਗਰੀ ਲਈ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਖੋਜ-ਨਿਬੰਧ (1986-87) ਵਿੱਚੋਂ।

ਪੁਸਤਕ : 'ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ' ਵਿਚੋਂ,

ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ, ਸੰਸਕਰਣ : 2003

ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਮੰਚਨ ਦੇ ਵੇਰਵੇ

'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ' ਦਾ ਮੰਚਨ

'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ' ਕਾਵਿ-ਨਾਟ, 26 ਸਤੰਬਰ 1976 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਸਰਬ ਭਾਰਤੀ ਨਾਟਕ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਸੱਤ-ਰੋਜ਼ਾ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਸਮੇਂ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਕ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਜੋਂ ਇਸ ਦੀ ਸਟੂਡੈਂਟ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ, ਮਈ 1976 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਤੀਜੀ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ, 1978 ਵਿਚ, ਸਟੂਡੈਂਟ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ : ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ
ਵੇਸ਼-ਭੂਸ਼ਾ, ਮੰਚ-ਸੱਜਾ,
ਰੌਸ਼ਨੀ ਤੇ ਡੀਜ਼ਾਇਨਰ : ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ
ਸੰਗੀਤ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ : ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ
ਲਾਈਟ ਓਪਰੇਟਰ : ਸੁਖਬੀਰ ਕੰਗ
ਸਹਾਇਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ : ਹਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ (ਪਿੰਕੀ)

ਪਾਤਰ

ਚਿੱਟਾ ਮਖੌਟਾ : ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ
ਕਾਲਾ ਮਖੌਟਾ : ਅਸ਼ੋਕ ਹੰਸ
ਮਸਖ਼ਰਾ : ਰਾਜਿੰਦਰ ਬਿਲਾਸ
ਮਰਦ : ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ
ਔਰਤ : ਹਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ (ਪਿੰਕੀ)
ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਕੰਟਰੋਲ ਤੇ
ਸੁਪਵਰਾਈਜ਼ਰ : ਸੁਖਬੀਰ ਕੰਗ

-ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ

'ਚੌਕ ਨਾਟਕ' ਦਾ ਮੰਚਨ

*'ਚੌਕ ਨਾਟਕ' ਦਾ ਮੰਚਨ ਪੰਜਾਬੀ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾ ਹੈ। 'ਚੌਕ ਨਾਟਕ' ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮਹਾਂ-ਨਾਟ (Epic Play) ਹੈ, ਜੋ ਰੂਪ, ਵਿਧਾ, ਮੰਚ-ਜੁਗਤਾਂ, ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਥੀਮ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਹੀ ਜਟਿਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਮੰਚਨ ਲਈ ਅਦਾਕਾਰ ਤੇ ਹੋਰ ਤਕਨੀਸ਼ਨ ਵੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਨ। ਏਡੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਮੰਚ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇੰਜ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। 'ਚੌਕ ਨਾਟਕ' ਦੇ ਮੰਚਨ ਨੂੰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ, ਜੇ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੱਲ ਗੈਰ-ਪੇਸ਼ਾਵਰ (Amature) ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਹੋਇਆ ਪਹਿਲਾ ਯਤਨ ਕਹਿ ਲਈਏ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਤਿ-ਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। 'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ' ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਚੌਕ ਨਾਟਕ' ਦੇ ਮੰਚਨ ਨਾਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ, ਪ੍ਰੌਢ ਬਾਲਗਾਂ ਦੇ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਇਕ ਹਕੀਕਤ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਨਾਟਕ-ਕਲਾ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਮਈ, 1986 ਵਿਚ ਮੁੰਬਈ ਵਿਖੇ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ ਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, ਏਸ ਅਤਿ ਜੱਟਿਲ ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਪੱਖੋਂ ਕਠਨ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕਤਮ ਜੁਗਤੀਆਂ ਨਾਲ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਸਮਰੱਥ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਵਰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਅਵਾਂ-ਗਾਰਦ ਨਾਟਕ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਚੁਣੌਤੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ, ਪਰ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ।

-ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	:	ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ
ਲਾਈਟਿੰਗ	:	ਪੀ. ਐਨ. ਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਗੌਤਮ
ਪੋਸ਼ਾਕਾਂ ਤੇ ਡੀਜ਼ਾਇਨ	:	ਸ੍ਵਰਗਵਾਸੀ ਡਾ. ਮਨੋਹਰ ਸੇਠੀ
ਸੈਟ-ਡੀਜ਼ਾਇਨ	:	ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ
ਸੰਗੀਤ	:	ਧਰਮਵੀਰ ਨਾਗਰਾ ਤੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ
ਪਬਲੀਸਿਟੀ	:	ਮਿਸਿਜ਼ ਕਮਲੇਸ਼ ਉੱਪਲ
ਮੇਕ-ਅੱਪ	:	ਰਨਬੀਰ ਕਿੰਗਰਾ ਤੇ ਸੁਨੀਤਾ ਧੀਰ
ਕਾਸਟ	:	ਨਾਟਕ-ਕਲਾ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ
ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ	:	28 ਮਈ, 1986
ਸਥਾਨ	:	ਬੰਗਾਲੀ ਸਕੂਲ, ਦਾਦਰ, ਬੰਬਈ
ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ	:	29 ਮਈ, 1986
ਸਥਾਨ	:	ਕੋਲੀਵਾੜਾ, ਬੰਬਈ

-ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ

'ਸਿਫ਼ਰ ਨਾਟਕ' ਦਾ ਮੰਚਨ

'ਸਿਫ਼ਰ ਨਾਟਕ' ਨੂੰ 1987 ਤੇ 1988 ਵਿਚ ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਨੇ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵੇਰਵਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ। ਡਾ. ਕਮਲੇਸ਼ ਉੱਪਲ ਦੀ ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੀ ਟਿਪਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

'ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ' ਦਾ ਮੰਚਨ ਤੇ ਫ਼ਿਲਮੀਕਰਨ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ ਵਲੋਂ ਆਯੋਜਿਤ ਨਾਟਕ-ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਵਲੋਂ 'ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ' (ਗੀਤ-ਨਾਟਕ) ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰੰਗਕਰਮੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ 26 ਸਤੰਬਰ, 1987 ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਮੰਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ੋ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਇਸ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ ਦੀ ਇਕ ਵੀਡੀਓ ਫ਼ਿਲਮ ਵੀ ਬਣਾਈ ਗਈ।

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	:	ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ
ਕੈਮਰਾ	:	ਚਰਨਜੀਤ ਚੰਨੀ
ਸੰਗੀਤ	:	ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪਵਨਦੀਪ
ਕਲਾਕਾਰ	:	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਸੁਖਦੇਵ ਪ੍ਰੀਤ, (ਸ੍ਰੀਮਤੀ) ਰੇਣੂੰ ਸਿੰਘ, ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਹ. ਸ. ਰੰਧਾਵਾ, ਜਸਵੰਤ ਸ. ਜੱਸ।

'ਮੱਕੜੀ' ਨਾਟਕ ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਲੋਕ ਕਲਾ ਮੰਚ, ਮਾਨਸਾ ਵੱਲੋਂ 'ਮੱਕੜੀ' ਨਾਟਕ ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ 12 ਨਵੰਬਰ, 1989 ਨੂੰ, ਲੋਕ ਕਲਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰੰਗ-ਮੰਚ, ਮਾਨਸਾ ਵਿਖੇ 50 ਕੁ ਚੋਣਵੇਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

ਇਸ ਉਪਰੰਤ 14 ਨਵੰਬਰ 1989 ਨੂੰ ਛੇ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਟਕ ਲੰਬੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਵਿਖੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

ਕਲਾਕਾਰ

ਪ੍ਰੀਤਮ ਰੁਪਾਲ	: ਸੁਨਹਿਰੀ
ਰਵੀ ਨੰਦਨ	: ਚਿੱਟਾ
ਜਗਤਾਰ ਔਲਖ	: ਮਜ਼ਦੂਰ
ਇੰਦਰਜੀਤ ਦਿਓਗਣ	: ਕਾਮਰੇਡ
ਮਨਜੀਤ ਚਾਹਿਲ	: ਗਭਰੂ
ਬਲਵੰਤ ਰੁਪਾਲ	: ਫ਼ਲਸਫ਼ੀ
ਲੱਖਾ ਲਹਿਰੀ	: ਕਾਲਾ
ਜਸਬੀਰ ਜੱਸ	: ਕਿਸਾਨ
ਸੁਪਨਦੀਪ ਚਾਹਿਲ	: ਮੁਟਿਆਰ

(ਸਾਮੂਹਿਕ ਝਾਕੀਆਂ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਤੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ)

ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤ	: ਮਨਜੀਤ ਔਲਖ
ਸਿੱਖ ਔਰਤ	: ਸੁਪਨਦੀਪ ਚਾਹਿਲ
ਹਿੰਦੂ ਔਰਤ	: ਬਿਮਲਜੀਤ ਕੌਰ
ਮੁਸਲਮਾਨ/ਬੁੱਢਾ	: ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਮਾਨ
ਬੁੱਢੀ	: ਸੁਜਾਨ ਕੌਰ
ਹਿੰਦੂ ਜਨੂੰਨੀ	: ਜਸਬੀਰ ਜੱਸਾ
ਸਿੱਖ ਜਨੂੰਨੀ	: ਬਲਜੀਤ ਚਾਹਿਲ
ਸਾਧਾਰਨ ਹਿੰਦੂ/ਮਜ਼ਦੂਰ	: ਮਨਜੀਤ ਚਾਹਿਲ
ਹਿੰਦੂ ਬੱਚਾ	: ਨਵਦੀਪ (ਨਵ)
ਮੁਸਲਮਾਨ ਬੱਚਾ	: ਅਜਮੀਤ (ਲੀਜ਼ਾ)
ਸਿੱਖ ਬੱਚਾ	: ਅਣੂ
ਈਸਾਈ ਬੱਚਾ	: ਸੁਹਜਦੀਪ (ਜੋਤੀ)
ਈਸਾਈ	: ਨਵੀਨ ਸ਼ਰਮਾਂ
ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਨੂੰਨੀ	: ਸੁਖਜੀਤ ਗੋਗਾ
ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ	: ਅਮਰਜੀਤ ਦਿੱਲੀ
ਗੀਤ ਗਾਇਕ	: ਰਵੀ ਨੰਦਨ
ਸੰਗੀਤ	: ਰਵੀ ਨੰਦਨ ਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ
ਮੇਕ ਅੱਪ	: ਪ੍ਰੀਤਮ ਰੁਪਾਲ
ਕਾਸਟਿਊਮਜ਼	: ਪ੍ਰੀਤਮ ਰੁਪਾਲ ਤੇ ਅਮਰਜੀਤ ਦਿੱਲੀ
ਸਟੇਜ-ਸੈਟਿੰਗ	: ਪ੍ਰੀਤਮ ਰੁਪਾਲ, ਜਸਬੀਰ ਜੱਸਾ ਤੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਦਿਓਗਣ
ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਮੈਨੇਜਰ	: ਮਨਜੀਤ ਔਲਖ
ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ	: ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਮਾਨਸਾ
ਪ੍ਰੋਡਿਊਸਰ	: ਲੋਕ ਕਲਾ ਮੰਚ, ਮਾਨਸਾ
ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ	: ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ

-ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ

ਨੋਟ : ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਪਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ 'ਪਛਾਣ ਨਾਟਕ' ਦਾ ਮੰਚਨ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ 'ਪਛਾਣ ਨਾਟਕ' ਨਵ-ਨਾਟ ਮੰਚ (ਰਜਿ.) ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਮੰਚਨ ਸੰਬੰਧੀ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	:	ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ
ਕਲਾਕਾਰ-ਪਾਤਰ	:	ਔਰਤ : ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਭਾਟੀਆ (ਐਮ. ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ)
ਕਾਮਦੇਵ	:	ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਭੱਟੀ (ਐਮ. ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ)
ਮਸਖ਼ਰਾ	:	ਰਾਜਿੰਦਰ ਰਾਹੁਲ (ਐਮ. ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ)
ਕਵੀ	:	ਅਸ਼ੋਕ ਭਾਰਤੀ (ਐਮ. ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ)
ਦੂਜੀ ਔਰਤ	:	ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ (ਐਮ. ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ)
ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ	:	6 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1993
ਮੰਚਨ-ਸਥਾਨ	:	ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਟਾਫ਼ ਕਾਲਜ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਸੰਗੀਤ	:	ਸ. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ
ਆਵਾਜ਼	:	ਰਾਜਿੰਦਰ ਰਾਹੁਲ, ਅਸ਼ੋਕ ਭਾਰਤੀ
ਸਹਾਇਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	:	ਰਵਿੰਦਰ ਸ਼ਰਮਾ
ਸਹਾਇਕ	:	ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਵੀਡੀਓ ਰੀਕਾਡਿੰਗ	:	ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਗਿੱਲ
ਮੁੱਖ ਵਕਤਾ	:	ਅਮਰਜੀਤ ਗਰੇਵਾਲ
ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ	:	ਡਾ. ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ, ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

-ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ : 'ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ' ਦਾ ਮੰਚਨ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ 'ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ' ਨਵ-ਨਾਟ ਮੰਚ (ਰਜਿ.) ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਕਲਾ ਪਰਿਸ਼ਦ (ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ) ਦੇ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	: ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ
ਸਹਾਇਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	: ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ (ਲੈਕਚਰਰ, ਬੇਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜ, ਬਟਾਲਾ)
ਮੰਚਨ-ਸਥਾਨ	: ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ	: 2 ਫਰਵਰੀ, 1995
ਕਲਾਕਾਰ	: 1. ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਜਗਜੀਤ ਕੌਰ, ਲੈਕਚਰਰ, ਬੀ. ਬੀ. ਕੇ. ਡੀ. ਏ. ਵੀ. ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—ਇਸਤਰੀ ਪਾਤਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਤੇ ਹੋਰ ਨਿੱਕੀਆਂ, ਨਿੱਕੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ) 2. ਵਿਜੇ ਸ਼ਰਮਾ (ਟੀ. ਵੀ. ਆਰਟਿਸਟ) ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਰੋਲ। 3. ਨਰਿੰਦਰ ਜੱਟੂ (ਟੀ. ਵੀ. ਆਰਟਿਸਟ) ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੋਰ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ। 4. ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਨਾਨ-ਟੀਚਿੰਗ ਵਰਕਰ)-ਮਸਖ਼ਰਾ ਪਾਤਰ

5. ਵਿਪਨ ਧਵਨ (ਸਟੇਜ ਕਲਾਕਾਰ)
6. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਜੌਲੀ
7. ਪਰਮਜੀਤ ਰਾਹੀ-ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ।
8. ਸੁਚਰਿਤਾ, ਕੰਵਲਜੀਤ ਤੇ ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ (ਕ੍ਰਮਵਾਰ) ਬੀ.ਬੀ.ਕੇ.ਡੀ. ਏ. ਵੀ. ਕਾਲਜ ਤੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਵਿਮਨ ਦੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਹਨ)
9. ਹਰਮੀਤ ਸਿੰਘ-ਸਿੱਖ ਮੁੰਡਾ ਪਾਤਰ

ਗਾਇਨ (ਪਿਛੋਕੜ ਚੋਂ) : ਜੋਤੀ ਜੱਟੂ
ਗਾਇਨ (ਪਾਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ) : ਹਰਮੀਤ ਸਿੰਘ
ਮੁੱਖ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਤੇ ਗਾਇਕ : ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਢੋਲਕੀ ਵਾਦਨ : ਸੁਰਜੀਤ ਗਿੱਲ
ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਉਂਤ ਤੇ
ਸਹਾਇਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ : ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਸਚਦੇਵਾ (ਟੀ. ਵੀ. ਆਰਟਿਸਟ, ਟੀ. ਵੀ. ਸਕਰਿਪਟ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ)

-ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ

"ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ" ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

1. ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 3 ਦਸੰਬਰ, 2008
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ, ਸੈਕਟਰ-46-ਬੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
2. ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 30 ਜਨਵਰੀ, 2009
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਬਠਿੰਡਾ ਟੀਚਰਜ਼ ਹੋਮ, ਬਠਿੰਡਾ, ਭਾਰਤ
3. ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 31 ਜਨਵਰੀ, 2009
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਕਲਾ ਭਵਨ, ਮੁੱਲਾਂਪੁਰ (ਦਾਖਾ) ਭਾਰਤ
*4. ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 20 ਫਰਵਰੀ, 2009
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਸੈਂਟਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ
*5. ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 4 ਮਾਰਚ, 2009
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਟੈਗੋਰ ਥੀਏਟਰ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
6. ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 9 ਅਕਤੂਬਰ, 2009
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਪੰਜਾਬ ਨਾਟ-ਸ਼ਾਲਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
*7. ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 22 ਅਕਤੂਬਰ, 2009
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੋਟੋਰੀਅਮ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਮੰਚਨ ਸੰਸਥਾ : ਅਦਾਕਾਰ ਮੰਚ (ਰਜਿ.), ਮੁਹਾਲੀ
ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ : ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

ਅਦਾਕਾਰ ਪਤਨੀ : ਅਨਮੋਲ ਭਾਰਤ
ਮਰਦ : ਹਰਮਨਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਪਤੀ : ਮਨੀਸ਼ ਕਪੂਰ
*ਕੋਰਸ : ਗੁਰਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਕਰਨ ਚਾਹਲ, ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ, ਹਰਜਾਪ ਕੌਰ
ਸੰਗੀਤ : ਜਤਿੰਦਰ ਸ਼ਾਹ

ਗਾਇਕ	:	ਤਰੰਨੁਮ ਤੇ ਜਤਿੰਦਰ ਸ਼ਾਹ
ਵੇਸ਼ ਭੂਸ਼ਾ	:	ਰਜਿੰਦਰ ਰੋਜ਼ੀ
ਰੂਪ ਸੱਜਾ	:	ਲੱਖਾ ਲਹਿਰੀ
ਮੰਚ ਸੱਜਾ	:	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
ਰੋਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ	:	ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਕੋਰੀਓਗਰਾਫ਼ੀ	:	ਸ਼ਵੇਤਾ ਸੂਦ
ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਬੰਧ	:	ਵਿਨੋਦ ਕੁਮਾਰ
ਮੰਚ ਸਾਮਗਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ	:	ਹਰਪਿੰਦਰ ਰਾਜਪੂਤ
ਵਿਓਂਤਕਾਰੀ	:	ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

ਨੋਟ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚ 'ਇੱਕ', 'ਦੋ' ਤੇ 'ਮਸਖਰਾ' ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਰਸ/ ਨ੍ਰਿਤ-ਨਾਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਵਲੋਂ **–ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ**

*"ਮਖੌਟੇ ਤੇ ਹਾਦਸੇ" ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

"ਮਖੌਟੇ ਤੇ ਹਾਦਸੇ" ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ 1 ਜੁਲਾਈ, 2009 ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ 7 ਵਜੇ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਹੇਠ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਕਲਾਕਾਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ :

1. ਔਰਤ (ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ)	:	ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
2. ਔਰਤ-2	:	ਵੀਰਪਾਲ ਕੌਰ
3. ਮਸਖਰਾ (ਨਟ)	:	ਗੁਰਜੋਤ ਗੁੱਗੂ
4. ਮਸਖਰੀ (ਨਟੀ)	:	ਵੀਰਪਾਲ ਕੌਰ
5. ਦੱਲਾ	:	ਕੁਲਦੀਪ ਬੱਲ
6. ਤਸਕਰ	:	ਬਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
7. ਅਤੰਕ	:	ਗੁਰਤੇਜ ਸਿੰਘ
8. ਕਵੀ	:	ਅਮਿਤ ਅਨੇਜਾ

ਕੋਰਸ-1 : ਰਜੀਵ ਜਿੰਦਲ, ਰਾਹੀ ਬਤਰਾ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਜੱਜ, ਰਾਹੁਲ ਅਹੂਜਾ, ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਮਾਹੀ ਸ਼ਰਮਾ, ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਵਿਕਾਸ ਜੋਸ਼ੀ, ਜਸਵਿੰਦਰ ਸੋਢੀ, ਰਾਜਬੀਰ ਮਕਨਾ

ਕੋਰਸ-2 : ਰਕੇਸ਼ ਲੂਥਰਾ, ਜਗਜੀਵਨ ਸਿੰਘ, ਰੋਬਿਨ ਚੀਮਾ, ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਕਰਨ ਸਭਰਵਾਲ, ਮਨਦੀਪ ਜੋਸ਼ੀ, ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਤੇਜ ਖਾਨ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਸੰਗੀਤ : ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ

ਮੁੱਖ ਗਾਇਕ	:	ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ
ਢੋਲਕ	:	ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ
ਪੇਂਟਿੰਗ	:	ਡਾਲੀ ਤੇ ਪਿਕਾਸੋ
ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ	:	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
*ਨਾਟ ਗਰੁੱਪ	:	ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

-ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ

* ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਡਰਾਮਾ (ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ) ਅਤੇ 'ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, Young Theater Worker's Theatre Workshop ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : "ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ" : ਮੰਚਨ ਅੰਕੜੇ

ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ	:	5 ਜੁਲਾਈ, 2012
ਮੰਚਨ-ਸਥਾਨ	:	ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)

ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਮੰਚ-ਪਰਵੇਸ਼ (Actors on Stage)

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਗੀਤ

ਅਮਨਦੀਪ ਕੁਮਾਰ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਹੈਰੀ, ਸੁਖਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਜੇ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਸੀਨ ਪਹਿਲਾ

ਐਕਟਰ ਇਕ	-	ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ
ਐਕਟਰ ਦੋ	-	ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ	-	ਮੁਹੰਮਦ ਕੈਸਰ, ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ, ਜਗਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਸੀਨ ਦੂਜਾ

ਇਕ	-	ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਦੋ	-	ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਧਾਲੀਵਾਲ
ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ	-	ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਜਗਜੋਤ, ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਚਿਨ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਵਰਿਆਮ, ਦਿਨੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ

ਸੀਨ ਤੀਜਾ

ਇਕ - ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਹੈਰੀ
ਦੋ - ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ - ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੱਸੀ, ਪੁਨੀਤ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਸੰਜੋਗ ਸਿੰਘ, ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਜਗਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਅਭਿਸ਼ੇਕ

ਸੀਨ ਚੌਥਾ

ਮੁੰਡਾ - ਪਰਨਦੀਪ ਕੈਂਥ
ਕੁੜੀ - ਪਾਇਲ ਕਾਲੜਾ
ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ - ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਅਮਨਦੀਪ ਕੁਮਾਰ, ਸਚਿਨ, ਮੁਹੰਮਦ ਕੈਸਰ, ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ

ਸੀਨ ਪੰਜਵਾਂ

ਸੂਤਰਧਾਰ-1 - ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਸੂਤਰਧਾਰ-2 - ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਭੰਗੂ
ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ - ਨਵਜੋਤ, ਸਿਮਰਨਜੀਤ, ਮੁਹੰਮਦ ਕੈਸਰ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਵਰਿਆਮ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ

ਸੀਨ ਛੇਵਾਂ

ਇਕ - ਅਮਨਦੀਪ ਕੁਮਾਰ
ਦੋ - ਸੁਖਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ - ਜਗਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਜੋਗ ਸਿੰਘ, ਪਾਇਲ ਕਾਲੜਾ, ਮੁਹੰਮਦ ਕੈਸਰ, ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਸੀਨ ਸੱਤਵਾਂ

ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੱਸੀ, ਜਤਿੰਦਰ ਸੋਨੂੰ, ਪੁਨੀਤ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਹੈਰੀ, ਜਗਜੋਤ, ਪਰਨਦੀਪ, ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ, ਨਵਜੋਤ, ਸਿਮਰਨਦੀਪ, ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਸੁਖਜੀਤ, ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਵਰਿਆਮ, ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ, ਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਪਾਇਲ ਕਾਲੜਾ

ਸੀਨ ਅੱਠਵਾਂ

ਫਲਸਫੀ - ਮੁਹੰਮਦ ਕੈਸਰ
ਮੁੰਡਾ - ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਕੁੜੀ - ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੱਸੀ
ਨਸ਼ੜੀ ਤੇ ਹੋਰ - ਸਿਮਰਨਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਦਿਨੇਸ਼, ਨਵਜੋਤ, ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ, ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ

ਸੀਨ ਨੌਵਾਂ

ਮਰਦ - ਅਸ਼ੋਕ ਕੁਮਾਰ
ਔਰਤ - ਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ - ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਜੋਗ ਸਿੰਘ, ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਨਵਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਵਰਿਆਮ

ਸੀਨ ਦਸਵਾਂ

ਕਲਾਕਾਰ-1 - ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਨੂੰ
ਕਲਾਕਾਰ-2 - ਪੁਨੀਤ ਧਾਲੀਵਾਲ
ਰੌਕ-ਨ-ਰੋਲ ਕੋਰਸ- ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਹੈਰੀ, ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਸਿਮਰਨਜੀਤ, ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਨਵਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੱਸੀ, ਅਮਨਦੀਪ

ਸੀਨ ਗਿਆਰ੍ਹਵਾਂ

ਕੋਡਾ - ਜਸਵਿੰਦਰ ਜੱਸੀ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਹੈਰੀ, ਜਤਿੰਦਰ ਸੋਨੂੰ, ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਸਿਮਰਨਜੀਤ, ਪਵਨਦੀਪ, ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਆਖਰੀ ਗੀਤ ਵੇਲੇ

ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਲਾਕਾਰ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਬੋਲਦੇ ਨੇ।

ਸਟੇਜ ਪਿੱਛੇ

ਸੰਗੀਤ - ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ
ਮੇਕਅਪ - ਸਰਬਜੀਤ ਲਾਡਾ
ਢੋਲਕ - ਸੋਨੀ
ਪ੍ਰਾਪਰਟੀ ਇੰਚਾਰਜ- ਸੰਜੋਗ ਸਿੰਘ

ਵੇਸ਼ਭੂਸ਼ਾ ਇੰਚਾਰਜ	–	ਜਤਿੰਦਰ ਸੋਨੂੰ
ਵੇਸ਼ਭੂਸ਼ਾ, ਲਾਈਟ, ਡੀਜ਼ਾਇਨ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ	–	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : "ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ', 5 ਜੁਲਾਈ, 2012 ਨੂੰ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ 'ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ' ਵਲੋਂ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਡਰਾਮਾ (ਦਿੱਲੀ) ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ, ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

"ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ" ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਮੰਚਨ ਸੰਸਥਾ : 'ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)
ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੰਸਥਾ : 'ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ' ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)
ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 4 ਜੁਲਾਈ, 2013
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : 'ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)

Cast : ਕਲਾਕਾਰ ਤੇ ਰੋਲ

ਆਵਾਜ਼-1	:	ਆਕਾਸ਼ ਅਰੋੜਾ
ਆਵਾਜ਼-2	:	ਸੰਤੋਸ਼ ਕੁਮਾਰ
ਦੀਪਕ	:	ਨਰਿੰਦਰ ਸੇਠੀ
ਰੌਸ਼ਨੀ	:	ਜੋਤਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਕੋਰਸ	:	ਤਰੁਨ ਸ਼ਰਮਾ
		ਲਵਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ
		ਪਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
		ਵਿਲਸਨਪ੍ਰੀਤ
		ਪੰਕਜ ਸ਼ਰਮਾ
		ਸੰਤੋਸ਼ ਕੁਮਾਰ
		ਨਵਦੀਪ ਅਰੋੜਾ
		ਅਭਿਸ਼ੇਕ
		ਮਨਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਸੰਗੀਤ	:	ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ
ਡੀਜ਼ਾਇਨ ਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ	:	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ

"ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ" ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਮੰਚਨ ਸੰਸਥਾ : 'ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)
ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੰਸਥਾ : 'ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ' ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)
ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 4 ਜੁਲਾਈ, 2013
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : 'ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)

Cast : ਕਲਾਕਾਰ ਤੇ ਰੋਲ

ਰੇਡੀਓ ਆਵਾਜ਼	:	ਮਨਜਿੰਦਰ ਅਨਜਾਨ
ਨੌਜਵਾਨ ਕਵੀ	:	ਜੇ.ਟੀ. ਜਤਿੰਦਰ
ਆਵਾਜ਼ ਪਾਤਰ	:	ਅਭਿਸ਼ੇਕ
ਆਵਾਜ਼ ਪਾਤਰ	:	ਸੁਖਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਭਗਵਾਨ	:	ਗੁਰਬਾਜ ਸਿੰਘ
ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇਵ	:	ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ
ਅਸਤਰ	:	ਨੀਰਜ ਸ਼ਰਮਾ
ਆਤੰਕਵਾਦੀ	:	ਦਿਲਪ੍ਰੀਤ
ਸਿੱਧਾ	:	ਸੁਰਜਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਪੁੱਠਾ	:	ਨਵਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀ	:	ਤਨੂਪ੍ਰੀਤ
ਔਰਤ	:	ਜੱਸੀ ਜਸਵਿੰਦਰ
ਸੂਤਰਧਾਰ	:	ਕੁਲਦੀਪ
ਨਟ	:	ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ
ਨਟੀ	:	ਦਿਲਪ੍ਰੀਤ
ਜਨ ਸਾਧਾਰਣ-1	:	ਜੇ.ਟੀ. ਜਤਿੰਦਰ

ਜਨ ਸਾਧਾਰਣ-2	:	ਤਰੁਨ ਸ਼ਰਮਾ
ਜਨ ਸਾਧਾਰਣ-3	:	ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ
ਜਨ ਸਾਧਾਰਣ-4	:	ਦਿਲਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ
ਜਨ ਸਾਧਾਰਣ-5	:	ਨਵਦੀਪ
ਕੋਰਸ	:	ਸੁਖਚੈਨ ਸਿੰਘ, ਮਨਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਕਜ ਸ਼ਰਮਾ, ਵਿਲਸਨਪ੍ਰੀਤ, ਲਵਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਤੋਸ਼ ਕੁਮਾਰ
ਸੰਗੀਤ	:	ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ
ਡੀਜ਼ਾਇਨ ਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ	:	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ

"ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ" ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : ਸਤੰਬਰ 6, 2015
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)
ਮੰਚਨ ਸੰਸਥਾ : ਨਾਟਯਮ ('ਦਾ ਥੀਏਟਰ ਗਰੁੱਪ' ਰਜਿ.)
ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ : ਕੀਰਤੀ ਕਿਰਪਾਲ

ਕਲਾਕਾਰ

ਮਰਦ	:	ਜਗਦੀਪ ਸੰਧੂ
ਔਰਤ	:	ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਜੌਹਲ
ਮਸਖਰਾ	:	ਗਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਚਿੱਟਾ ਮਖੌਟਾ	:	ਪਲਵਿੰਦਰ ਬਾਸੀ
ਕਾਲਾ ਮਖੌਟਾ	:	ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਸੰਗੀਤ	:	ਹਰਜੋਤ ਨਟਰਾਜ
ਲਾਈਟਿੰਗ	:	ਜਸਦੀਪ ਬਰਾੜ 'ਜਸ'
ਮੇਕ-ਅੱਪ	:	ਗਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਡੀਜ਼ਾਈਨਿੰਗ	:	ਕੀਰਤੀ ਕਿਰਪਾਲ
ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਮੈਨੇਜਰ	:	ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ 'ਰਿੰਪੀ' ਅਤੇ ਗੁਰਨੂਰ ਸਿੰਘ 'ਨੂਰ'

-ਜਗਦੀਪ ਸੰਧੂ

"ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ" ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ : ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਗਾਇਕ : ਲੋਪੋਕੇ ਬ੍ਰਦਰਜ਼-ਲਖਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਮੰਚਨ-ਸੰਸਥਾ : 'ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ)
ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ : 2 ਜੁਲਾਈ, 2016
ਮੰਚਨ-ਸਥਾਨ : ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਔਰੀਅਮ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ

ਕਲਾਕਾਰ

ਕੋਰਸ : ਨਵਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਗੌਤਮ, ਨਦੀਮ ਅਬਾਸ, ਇਮਰਾਮ ਖ਼ਾਨ, ਰੋਹਿਤ ਕੁਮਾਰ, ਗੌਤਮ, ਅਭੀਸ਼ੇਕ, ਕਵਲਜੀਤ, ਅਨਿਲ ਕੁਮਾਰ, ਰਮਨ ਨਾਗੀ, ਜਗਰੂਪ।

ਕਵੀ	:	ਗੁਰਪਿਆਰ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੋ
ਇਕ	:	ਅਸ਼ੀਸ਼	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤਿੰਨ
ਦੋ	:	ਮੁਨੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤਿੰਨ
ਔਰਤ	:	ਸਾਫ਼ੀ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤਿੰਨ
ਕਵਿਤਰੀ	:	ਰਾਵੀ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਚਾਰ
ਇਕ	:	ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੰਜ
ਦੋ	:	ਜੋਹੇਬ ਹੈਦਰ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੰਜ
ਔਰਤ	:	ਅਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੰਜ
ਕਵੀ	:	ਨਵਜੋਤ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਛੇ
ਮਸਖਰਾ	:	ਅਰਪਨਜੀਤ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਛੇ
ਕਵਿਤਰੀ	:	ਕਵਲਜੀਤ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਛੇ

ਔਰਤ	:	ਸਤਪਾਲ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸੱਤ
ਇਕ	:	ਅਨਿਲ ਕੁਮਾਰ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸੱਤ
ਦੋ	:	ਤੇਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸੱਤ
ਆਈਸਿਸ ਕਮਾਂਡਰ	:	ਰਮਨ ਨਾਗੀ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅੱਠ
ਆਈਸਿਸ ਸੈਨਿਕ-1	:	ਸਕਸ਼ਮਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅੱਠ
ਆਈਸਿਸ ਸੈਨਿਕ-2	:	ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅੱਠ
ਕਵੀ	:	ਅਨਿਲ ਕੁਮਾਰ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੌਵਾਂ
ਇਕ	:	ਜਗਰੂਪ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੌਵਾਂ
ਦੋ	:	ਰੋਹਿਤ ਕੁਮਾਰ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੌਵਾਂ
ਔਰਤ	:	ਸਾਫ਼ੀ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੌਵਾਂ
ਮਸਖਰਾ	:	ਨਰੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੱਸਵਾਂ
ਮਸਖਰੀ	:	ਅਮਨਪ੍ਰੀਤ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੱਸਵਾਂ
ਕਵੀ	:	ਸੁਖਵੀਰ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਗਿਆਰਵਾਂ
ਕਵਿਤਰੀ	:	ਨਵਦੀਪ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਗਿਆਰਵਾਂ
ਇਕ	:	ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਾਹਰਵਾਂ
ਦੋ	:	ਹਰਦੀਪ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਾਹਰਵਾਂ
ਔਰਤ	:	ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਾਹਰਵਾਂ
ਕੋਡਾ ਟੋਲੀ-1	:	ਸੁਖਵੀਰ ਸਿੰਘ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੇਰਵਾਂ
ਟੋਲੀ-2	:	ਰਵਨੀਤ	ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੇਰਵਾਂ

(ਸਾਰੇ ਕਲਾਕਾਰ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸਮੂਹਿਕ ਗੀਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ)

-ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ

ਨੋਟ : ਇਹ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਤਸਵੀਰਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ।

"ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ" ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ : ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ

ਸੰਗੀਤ : ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ

ਮੰਚਨ-ਸੰਸਥਾ : 'ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ

ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੰਸਥਾ : ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ

ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ : 3 ਜੁਲਾਈ, 2017

ਮੰਚਨ-ਸਥਾਨ : 'ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ

ਕਲਾਕਾਰ

ਮੰਚ ਉੱਤੇ : ਬਲਜਿੰਦਰ, ਗਗਨਦੀਪ, ਨੀਤਨ, ਪਲਵਿੰਦਰ ਰਾਜ, ਰਾਜਤ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਕਮਲਜੀਤ, ਸੰਦੀਪ ਕੌਰ, ਪਾਰਸ, ਸ਼ੈਂਬਰ, ਅਰੁਣ, ਮਨਪ੍ਰੀਤ, ਹਰਮਨ, ਨਵਦੀਪ ਕੌਰ, ਰਿਸ਼ੀ, ਗੁਰਸੇਵਕ, ਅੰਕਿਤ, ਈਮੈਨੁਅਲ, ਰਾਵੀ ਸਿੰਘ, ਅਪਿੰਦਰ, ਗੁਰਵਿੰਦਰ, ਰਾਜਵਿੰਦਰ

ਕੋਰਸ : ਬਲਜਿੰਦਰ, ਭੁਪਿੰਦਰ, ਬਚਨਪਾਲ, ਅਭੈ, ਅਰਸ਼ਵੀਰ, ਵਿਕਾਸ, ਮਸੀਹ, ਸੰਦੀਪ, ਰਾਵੀ ਸਿੰਘ, ਗਾਰਵਿਲ, ਪ੍ਰਭ

ਲਾਈਟਿੰਗ : ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ

ਸਟੇਜ ਮੈਨੇਜਰ : ਕਮਲ ਆਨੰਦ

ਪ੍ਰਾਪਰਟੀ ਇੰਚਾਰਜ : ਸਤੀਸ਼

('ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ' ਦੇ ਬਰੋਸ਼ਰ ਵਿੱਚੋਂ)

"ਭਰਮ-ਜਲ" ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	: ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
ਸੰਗੀਤ	: ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ
ਮੰਚਨ-ਸੰਸਥਾ	: 'ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ
ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੰਸਥਾ	: ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ
ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ	: 1 ਜੁਲਾਈ, 2017
ਮੰਚਨ-ਸਥਾਨ	: 'ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ

ਕਲਾਕਾਰ

ਮੰਚ ਉੱਤੇ	: ਗੁਨਰਾਜ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਰਾਵੀ ਸਿੰਘ, ਗੌਤਮ ਸ਼ਰਮਾ, ਨਵਦੀਪ ਕੌਰ, ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਲਵਲੀਨ ਕੌਰ, ਵਿਸ਼ਾਲ
ਕੋਰਸ/ਗਰੁੱਪ 1	: ਬਲਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਕੰਵਲਜੀਤ, ਈਮੈਨੁਅਲ, ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਅਭੀਰਾਜ ਮਹਿਰਾ, ਨਰੇਸ਼ ਗਿੱਲ, ਬਲਰਾਜ, ਅੰਗਦ ਸਿੰਘ, ਮਾਨਿਕ ਰਾਜਪੂਤ
ਕੋਰਸ/ਗਰੁੱਪ 2	: ਸੰਦੀਪ, ਮਨੀ, ਅਰਸ਼ਵੀਰ, ਗੁਰਵਿੰਦਰ, ਭੂਪਿੰਦਰ, ਬਚਨਪਾਲ, ਸਾਰਥਕ, ਹਰਮਨ, ਅਨੁਰਾਗ, ਗੁਰਪ੍ਰੇਮ
ਲਾਈਟਿੰਗ	: ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ
ਸਟੇਜ ਮੈਨੇਜਰ	: ਕਮਲ ਆਨੰਦ
ਪ੍ਰਾਪਰਟੀ ਇੰਚਾਰਜ	: ਸਤੀਸ਼

('ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ' ਦੇ ਬਰੋਸ਼ਰ ਵਿੱਚੋਂ)

ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਮੰਚਨ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰੀ ਰੀਵੀਊ

6000 ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ 'ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ' ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ

ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ (ਕੈਨੇਡਾ) ਦੇ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ ਕੀਤੇ 'ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ' ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਵੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਪ੍ਰੋ. ਔਲਖ ਦੇ ਘਰ ਬਣੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਰੰਗਮੰਚ ਵਿਚ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਫਰੀਦਕੋਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਕਸਬੇ ਲੰਬੀ ਦੇ ਇਕ ਉੱਚੇ ਤੇ ਲੰਬੇ-ਚੌੜੇ ਥੜ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ (6000) ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਈ।

ਪੱਛਮ ਦੀ ਵਿਕਸਿਤ ਰੰਗ-ਮੰਚ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਲਿਖੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋ. ਔਲਖ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਰੰਗ-ਮੰਚ ਦੇ ਤੱਤ ਵਰਤ ਕੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬੌਧਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਇਹ ਨਾਟਕ, ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ, ਸਧਾਰਨ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਤਰ-ਮੁਗਧ ਕਰਦਾ ਤੁਰਦਾ ਗਿਆ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਾਹਰਾ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਸੰਤਾਪ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਸਮੁੱਚੀ ਬੁਣਤ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ, ਵਿਆਪਕ ਉਥੱਲ ਪੁੱਥਲ, ਬੇਚੈਨੀ ਤੇ ਖ਼ੂਨ ਖਰਾਬੇ ਵੱਲ ਕਲਾਤਮਿਕ ਰਮਜ਼ਾਂ ਸੁੱਟਦਾ, ਭੰਬਲ-ਭੂਸਿਆਂ ਵਿਚ ਪਈ ਸਮੁੱਚੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਦਾ ਇਕ ਵਿਰਾਟ ਰੂਪਕ (ਮੈਟਾਫਰ) ਬਣ ਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਅਤਿ ਬੌਧਕ ਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਔਲਖ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਸਤੂ ਆਮ ਪੇਂਡੂ ਦੇ ਦਿਲ-ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਵੀ ਹਲੂਣ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ।

'ਸੁਨਹਿਰੀ', 'ਚਿੱਟੇ' ਤੇ 'ਕਾਲੇ' ਨੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਸੁਨਹਿਰੀ, ਚਿੱਟੇ ਤੇ ਕਾਲੇ ਮੱਕੜੀ ਦੇ ਜਾਲੇ ਵਾਲੇ ਚੋਲੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। 'ਕਾਮਰੇਡ' ਦੇ ਚੋਲੇ ਉੱਤੇ ਤਰੇੜਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀਆਂ/ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੇ ਨਾਂ, ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੀ ਫੁੱਟ ਤੇ ਬਿਖਰਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦੇ ਹਨ।

ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਿਰਦਾਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖ਼ੂਬੀ ਨਾਲ ਨਿਭਾਏ ਹਨ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਰੁਪਾਲ ਨੇ 'ਸੁਨਹਿਰੀ', ਰਵੀ ਨੰਦਨ ਨੇ 'ਚਿੱਟੇ', ਲੱਖੇ ਲਹਿਰੀ ਨੇ

'ਕਾਲੇ', ਬਲਵੰਤ ਰੁਪਾਲ ਨੇ 'ਫ਼ਲਸਫ਼ੀ', ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ 'ਕਾਮਰੇਡ' ਦੇ ਰੋਲ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਕਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਕਮਾਲ ਧੂੜੀ ਰਖਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲਗਾਤਾਰ ਔਲਖ (ਮਜ਼ਦੂਰ), ਜਸਬੀਰ ਜੱਸਾ (ਕਿਸਾਨ), ਅਮਰਜੀਤ ਦਿੱਲੀ (ਮਜ਼ਦੂਰ), ਮਨਜੀਤ ਚਾਹਲ, ਸੁਪਨਦੀਪ ਚਾਹਲ, ਬਿਮਲਜੀਤ, ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਲ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਜੋਤੀ, ਅਣੂੰ, ਲੀਜ਼ਾ ਤੇ ਨਵੂ ਨੇ ਵੀ ਫਸਾਦੀ ਝਾਕੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਕਮਾਲਤਾ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਭਾਰੀ ਭਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਰਵੀ ਨੰਦਨ ਦੇ ਗੀਤ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਨੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਗੂੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ। ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਇਕ ਸਫਲ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਔਲਖ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ 'ਲੋਕ ਕਲਾ ਮੰਚ, ਮਾਨਸਾ' ਦੇ ਹੰਢੇ ਹੋਏ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

-ਅਵਤਾਰ

'ਅਜੀਤ' (ਜਲੰਧਰ)-29 ਨਵੰਬਰ, 1989

ਇਕੱਲੇਪਣ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਨਾਟਕ "ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ" ਪੇਸ਼

(ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 3 ਦਸੰਬਰ : ਅਦਾਕਾਰ ਮੰਚ ਮੁਹਾਲੀ ਵੱਲੋਂ ਉਘੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ ਅਤੇ ਕਵੀ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ "ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ" ਦਾ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮੀਂ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ, ਸੈਕਟਰ-46 ਦੇ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿਚ ਮੰਚਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਡੇਢ ਘੰਟੇ ਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਅਮਿੱਟ ਛਾਪ ਛੱਡੀ। ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਟੁੱਟਦੇ ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਾਵਿ ਵਿਧੀ ਵਿਚ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਮੌਕੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਡਾ. ਕੇ. ਐੱਸ. ਸਲੂਜਾ ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਈ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਗਵਾਚਦੀਆਂ ਅਤੇ ਟੁੱਟਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਉੱਤੇ ਤਿੱਖੇ ਕਾਵਿਕ ਸੰਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ਕਰਾਰੀ ਚੋਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਇਕ ਅਮੀਰ ਪਤੀ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਔਰਤ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਰਦ ਪੈਸੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰੇਕ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦਾ ਅਸਫਲ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਰ ਜਵਾਨ ਅਤੇ ਇਕਲਾਪੇ ਦੀ ਮਾਰੀ ਇਸ ਔਰਤ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਕ ਕੈਦ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਾਣੀ ਗਵਾਚ ਗਏ ਹੋਣ, ਮੁਹੱਬਤ ਮਰ ਗਈ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਜ਼ੰਗ ਲੱਗ ਗਈ ਹੋਵੇ।

ਨਾਟਕ ਦੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੰਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਤਿੱਖੇ ਕਾਵਿ ਰੂਪਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾਟ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਤੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਮਨੀਸ਼ ਕਪੂਰ ਨੇ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਕੁਮਾਰੀ ਅਨਮੋਲ ਭਾਰਤ ਨੇ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਕਰਨ ਚਹਿਲ, ਕੁਮਾਰੀ ਹਰਜਾਪ ਕੌਰ ਨੇ ਵੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਿਆ।

"ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ",

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ ਦਸੰਬਰ 4, 2008

Punjabi Play "Mann De Haani" Staged

(Our Correspondent) Chandigarh, December 3 : The Adakar Manch, Mohali, staged a Punjabi play "Mann De Haani" (soul mate) in the auditorium of Government College, Sector-46, here today. The play with altogether new theatrical perception was a treat to watch for its dialogues in verse and actors competence to render these with the emotional feel bringing out the intent of the script. The poineering musical play written in verse form with dialogues in poetry was sculpted by Ravinder Ravi and directed by Dr. Sahib Singh with an excellent comprehension of the complexities of human relationships.

Engrossed in the transport business and other money generating pursuits the protagonist ignores his loving wife, who failing to compromise and having no option finds a sympathetic partner in her life.The lighting effects by Jaspal Singh and musical score by Jatinder Shah augmented the production level.

Versatile actress Anmol Bharat and Harman Pal led the cast with Manish Kapoor, Gurbir, Manjit Kaur, Karan and Harjot Kaur. Former editor Punjabi Tribune Gulzar Singh Sandhu welcomed the chief guest Principal Dr. K. S. Saluja.

"Hindustan Times", Chandigarh, India, Dec. 4, 2008

कविता के साथ संवाद ने रंग भर दिया

चंडीगढ़ : किस तरह मन की खुशी के लिए इन्सान तड़पता है वह खुशी पाने के लिए अपने सामाजिक रिश्तों और प्यार को भूलकर किस तरह गलत राह चल पड़ता है। कुछ इसी तरह की कहानी ''मन दे हाणी'' नामक पंजाबी नाटक की है। नाटक का मंचन सैक्टर-46 के सरकारी कालेज में हुआ। अदाकार मंच मोहाली की ओर से प्रस्तुत किए गए नाटक की थीम ऐक्सट्रा मेरीटिल अफेयर्स थी। इसे कविता संवाद के साथ प्रस्तुत किया गया।

नाटक की कहानी पति पत्नी और प्रेमी के इर्द-गिर्द घूमती है, कोरस में सभी डायलाग पंजाबी कविता के जरिए बोले गए हैं। नाटक की कहानी रविन्द्र रवि ने लिखी और बैक ग्राउंड म्यूजिक जतिन्द्र ने दिया है। ''मन दे हाणी'' नाटक में तीनों पात्र अपनी आत्मा और मन की शांति के लिए हर वह काम करते हैं जो समाज की नजरों में गलत है। प्ले को देखने के लिए काफी संख्या में दर्शक उपस्थित हुए। प्ले को शहर के मशहूर थियेटर कलाकार डा. साहिब सिंह ने निर्देशित किया। प्ले में सभी कलाकारों ने बेहतरीन अदाकारी को प्रदर्शन किया। (ब्यूरो)

''ਅਮਰ ਉਜਾਲਾ', ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
ਦਸੰਬਰ 4, 2008

अकेलेपन व व्यस्तताओं की दास्तां ''मन दे हाणी''

चंडीगढ़ 3 दिसंबर (हेमा) : पति अक्सर काम की व्यस्तताओं में खोया रहे तो पत्नी को भावनात्मक अकेलेपन का अहसास होने लगता है। वह मन की बातें अपने जीवन साथी से सांझा करना चाहती है। किन्तु पति के पास वक्त ना होने के कारण वह किसी दूसरी की तरफ आकर्षित हो जाती है। अंदरूनी कश्मकश के अंत में जिस्म के रिश्ते से जीत जाता है मन का रिश्ता।

सैक्टर-46 के राजकीय कालेज के सभागार में आज सायं डा. साहिब सिंह द्वारा निर्देशित पंजाबी नाटक ''मन दे हाणी'' मंचित किया गया। नाटक में पत्नी, जो कि अपने जीवन साथी के साथ बादलों के पंखों पर उड़ना चाहती है, जो हवा के संग-संग जीवन के गीत गुनगुनाना चाहती है, जो पति की छूअन में भी किसी कविता की पंक्तियों का स्पर्श चाहती है। किन्तु पति अपनी पत्नी और परिवार को सुविधाएं देना चाहता है। सो उसका ध्यान हर समय अपनी ट्रांसपोर्ट कंपनी के बढ़ाने में ही लगा रहा है। दोनें की अपनी मजबूरियां हैं, अपनी कश्मकश है और अपने ही तर्क हैं। किन्तु कोई एक-दूसरे के अनुरूप ढलना नहीं चाहता।

एक दिन पत्नी को अपने मन का हाणी मिल जाता है, जो उसकी भावनाओं को समझता है तथा दोनों में मन का रिश्ता कायम हो जाता है। एक रिश्ता, जो तन के रिश्ते से ऊपर है। एक दिन पति पत्नी को उसके प्रेमी के साथ देख लेता है तथा यह कह कर लौट जाता है कि शायद वह गलत जगह पर आ गया है। मंच की पृष्ठभूमि में नीला आसमान और उस पर जाल पड जाता है तो मन का परिंदा किस तरह से फड़फड़ाता है आजाद होने को। नाटक के संवाद काव्यात्मक शैली में लिखे होने के कारण उसे एक अलग पहचान प्रदान करते हैं। यही नहीं, इसमें गीत व कोरियोग्राफी को भी शामिल किया गया था। पत्नी की भूमिका अनमोल भारत ने निभाई। आक्रोश एवं मोहब्बत के पलों को उन्होंने मंच पर बाखूबी दर्शया। इसके इलावा पति की भूमिका मनीष कपूर ने तथा प्रेमी की हरमनपाल सिंह ने निभाई। नाटक की कहानी रविन्द्र रवि ने लिखी तथा संगीत जतिन्द्र शाह ने दिया।

''ਪੰਜਾਬ ਕੇਸਰੀ'', ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ,
ਦਸੰਬਰ 4, 2008

पैसे ने किया रिश्ते को दरकिनार

नीतू लतांत, चंडीगढ़ः आज के भौतिकवादी युग में हर इन्सान पैसे की चाह में भाग रहा है, ताकि वह सुविधाएं जुटा सके। पैसे के चक्कर में ही इन्सान अपने हर रिश्ते को दरकिनार कर देता है। उसके लिए किसी की भावनाओं का भी कोई महत्व नहीं रह जाता है। इसी थीम पर आधारित था पंजाबी नाटक ''मन दे हाणी''। अदाकार मंच मोहाली की ओर से इस नाटक

का मंचन बुधवार को सैक्टर-46 स्थित गवर्नमैंट कालेज में किया गया। नाटक में हर संवाद काव्य शैली में बोला गया, जो दर्शकों के लिए एक अलग अनुभव था। नाटक में एक स्त्री के अंर्तमन के संघर्ष को दर्शया गया है। रविन्द्र रवि के लिखे और डा. साहिब सिंह ने निर्देशन में मंचित इस नाटक में एक दंपती की कहानी है। इसमें पैसे के चक्कर में पति अपनी पत्नी को समय नहीं दे पाता है। पति की नजर में स्त्री केवल पुरुष के मनोरंजन का सामान है और उसका कर्तव्य अपने पति और बच्चों का ख्याल रखना है। पति के रूखेपन की वजह से पत्नी का प्रेम संबंध किसी अन्य पुरुष के साथ बन जाता है।

पत्नी कई बार अपने पति को पैसे कमाने के अलावा उसके अन्य कर्तव्यों की ओर भी ध्यान दिलाना चाहती है, लेकिन वह असफल रहती है। ऐसे में वह अंत में अपने पति को दूसरी व्यक्ति कें साथ प्रेम संबंध के बारे में भी बता देती है। नाटक में कसे संवाद और पात्रों द्वारा अपनी भूमिका के साथ किए न्याय की वजह से यह दर्शकों पर अमिट छाप छोड़ने में कामयाब रहा। नाटक में मुख्य भूमिका अनमोल भारत, मनीष कपूर, हरमनपाल सिंह, गुरबीर, अरुण चहल और मनजीत कौर ने निभाई है।

"ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-ਭਾਸਕਰ", ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
ਦਸੰਬਰ 4, 2008

Theatre Lovers get a Masked Treat

Neeraj Bagga (Tribune News Service, Amritsar, July 3) Ravinder Ravi's poetic play "Makhote Te Hadse" was staged on the first day of the theatre festival being held at Virsa Vihar here yesterday, unlike plays unfolding sequenced narrative displaying development of characters, especially, protagonists, the play was an artistic attempt to explore and comment on defining the changing role of women over the time. Artists wearing masks of various shapes and sizes, covered with apparels of different hues, articulated the fate of women in the past and present. Receptive audience gathered in the hall lapped up the concept conveyed with the help of movement of hands and dance.

The play does not talk about oppression on women confined to a particular geograpical region, class or country in this way. It has universalised its appeal by addressing the problems of entire womanhood. It conveyed that religious despotic rulers, politicians and societies have contributed to the woes of women in the way on the past.

The play colminated with the advance of the advice that an attempt should be made to re analyse the past by being above petty religious and political beliefs.

Kewal Dhaliwal directed the play while Harinder Sohal was the musician. The cast included Jaswinder Kaur, Kuldeep Bal, Amit Aneja, Gurtej Singh, Virpal Kaur, Gurjot Singh and Barinder.

"The Tribune", July 4, 2009

"मुखौटे ते हादसे" ने बयां की नारी व्यथा

वरिष्ठ संवाददाता, अमृतसर : बुधबार को विरसा विहार में खेला गया नाटक "मखौटे ते हादसे" ने नारी की व्यथा बयां कर दी। यह नाटक एन.आर. आई. लेखक रविंदर रवि निवासी कनाडा द्वारा लिखा गया था। नाटक एक कोठे पर वेश्वा (नाचने वाली) की व्यथा पर फोकस था। किस तरह नारी कोठे से बचकर समाज के बीच रहने का प्रयत्न करती है, लेकिन लोग उसे जीने नहीं देते। नाटक के अंत में नारी जब बगावत में उतर आती है तो समाज को उसके सिद्धांत के आगे सिर झुकाना ही पड़ता है। इसके पहले विरसा विहार में शिरोमणी नाटकार केवल धालीवाल के नाटकों को पांच दिवसीय मेला शुरू हुआ। यह नाटक मंच रंगमंच नाट्य संस्था की ओर से एक महीना के वर्कशाप के दौरान तैयार किए गए हैं। बुधवार को उद्घाटन रस्म डी.सी. काहन सिंह पन्नू ने अदा की। समारोह की अध्यक्षता पाकिस्तान से आए रमेश लाल मोतवानी कैबिनेट सचिव गवर्नमेंट आफ पाकिस्तान ने की।

इसमें कुल पांच नाटक खेले जाने हैं। मेले का पहला नाटक रविन्द्र रवि द्वारा लिखित "मुखौटे ते हादसे" पेश किया गया, जो कि एक कलात्मक पेशकारी बन गई। इस काव्य नाटक में महिला की अथाह शक्ति को प्रतीकात्मक रूम में अग्र भूमि में रख कर समूची इंसानियत तथा मानव जाति को आतंक, जुर्म, तस्करी व ऐसी और

शक्तियों के विरूद्ध महायुद्ध में शामिल होने के लिए आह्‌वान किया गया है।

इस नाटक का संगीत हरिंदर सोहल ने तैयार किया व नाटक में मुख्य भूमिका जसविंदर कौर, कुलदीप बल्ल, अमित अनेजा, गुरतेज सिंह, वीरपाल कौर, गुरुजोत सिंह व बरिन्दर ने निभाई।

केवल धालीवाल के निर्देशन में पेश हुए इस कलात्मक नाटक के दर्शकों को सीट पर बिठाए रखा। इस अवसर पर जतिन्द्र बराड़, टी.एस. राजा, भुपिन्द्र संधु, जसवंत जस्स, डा. मनमोहन, जगदीश सचदेवा, प्रितपाल, पाली, रमेश यादव, सुखविन्द्र विरक, सर्वजीत लाडा, कुलजीत डोनी, परमिन्द्रजीत, डा. साहिब सिंह, डा. आतमजीत सिंह आदि मौजूद थे।

"ਦੈਨਿਕ ਜਾਗਰਣ",
2 ਜੁਲਾਈ, 2009

चेहरे छुपे हैं मुखौटों के पीछे

"मुखौटे ते हादसे" विरसा विहार में नाटक के जरिए कलाकारों ने दिखाया आइना

सिटी रिपोर्टर, अमृतसर : 'हर चेहरे पर चढ़ा मुखौटा खो गई है पहचान सखे, आज अंधेरे की चौखट पर खड़ा विवश दिनमान सखे' सचमुच चेहरों के ऊपर मुखौटें है। किस मुखौटे के पीछे कौन सा चेहरा छुपा है, कयास लगाना मुश्किल है। अंधेरा इतना भयावह है कि सूरज भी उसके सामने आने से खौफ खाता है, वह बेबस है, लाचार है। अब तो इन मुखौटों से सावधानी ही बचाव है।

इसी थीम पर आधारित नाटक "मुखौटे ते हादसे" का मंचन बुधवार की शाम विरसा विहार में हुआ। शिरोमणी नाटककार केवल धालीवाल के नाटकों के पंच-दिवसीय मेले के पहले दिन मंचित इस नाटक का आधार आज के समाज के हालात हैं। आतंकवाद, भ्रष्टाचार, नशाखोरी, नारी उत्पीड़न, कन्या भ्रूण हत्या, गरीबी, भुखमरी आदि मुद्दों को इसमें स्थान दिया गया है। रविन्द्र रवि की पोयटरी पर आधारित इस नाटक का डायरेक्शन केवल धालीवाल ने किया है, जबकि संगीत हरिन्द्र सिंह सोहल का है। नाटक में नारी को मां, धरती, विरसा आदि के रूप में संबोधित किया गया है। इसके जरिए कलाकारों ने कुंठा, दहशत, धार्मिक उन्माद, विश्वासघात, सियासी तिकड़म सभी पर

फोकस किया गया है। नाटक में जसविन्द्र कौर, कुलदीप बल्ल, अमित अनेजा, गुरतेज सिंह, वीरपाल कौर, बरिन्द्र आदि ने सराहनीय भूमिका उदा की। इस मौके पर डी.सी. काहन सिंह पन्नू के अलावा पाक सरकार के कैबिनेट सचिव रमेश लाल, जतिन्द्र बराड़, डा. परमिन्द्रजीत, टी.एस. राजा, भुपिन्द्र संधू, जसवंत जस, डा. मनमोहन, जगदीश सचदेवा, प्रितपाल पाली, रमेश यादव, सुखविन्द्र विर्क, सर्वजीत लाडा, कुलजीत डोनी, डा. साहिब सिंह और डा. आतमजीत आदि उपस्थित हुए।

"ਦੈਨਿਕ ਭਾਸਕਰ",
2 ਜੁਲਾਈ, 2009

विरसा विहार में 5 दिवसीय नाटक मेला शुरू

अमृतसर, 1 जुलाई (रणजीत) : मंच रंगमंच नाट संस्था द्वारा एक महीने के वर्कशाप के दौरान तैयार किए गए नाटकों का 5 दिवसीय मेला आज विरसा विहार में शुरू हुआ। इसका उद्‌घाटन डी.सी. काहन सिंह पन्नू ने किया जबकि इसकी अध्यक्षता गवर्नमैंट आफ पाकिस्तान के कैबेनिट सचिव रमेश लाल (सिंघ) ने की। मेले का पहला नाटक रविन्द्र रवि द्वारा लिखे "मुखौटे ते हादसे" पेश किया। इस काव्य नाटक में नारी की अथाह शक्ति को प्रतीकात्मक रूप में सम्पूर्ण इंसानियत व मानव जाति को आतंक, जुर्म, तस्करी और ऐसी ही अनेक न-वाचक शक्तियों के विरूद्ध महायुद्ध में शामिल होने के लिए ललकारा गया है।

नाटक का संगीत हरिन्द्र सोहल ने तैयार किया और नाटक में मुख्य भूमिकाएं जसविन्द्र कौर, कुलदीप बल्ल, अमित अनेजा, गुरतेज सिंह, वीरपाल कौर, गुरजोत सिंह और बरिन्द्र ने निभाईं। केवल धालीवाल ने इस नाटक का निर्देशन किया।

इस मौके पर जतिन्द्र बराड़, टी.एस. राजा, भुपिन्द्र संधू, जसवंत जस्स, डा. मनमोहन, जगदीश सचदेवा, प्रितपाल पाली, रमेश यादव, सुखविन्द्र विर्क, सर्वजीत लाडा, कुलजीत डोनी, परमिन्द्रजीत, डा. साहिब सिंह, डा. आतमजीत सिंह आदि उपस्थित थे।

"ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ",
2 ਜੁਲਾਈ, 2009

'ਚੱਕਰਵਿਊ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ' ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨਾਲ 30 ਰੋਜ਼ਾ ਰੰਗਮੰਚ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਸਮਾਪਤ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਿਆ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਦਾ ਜਾਦੂ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 6 ਜੁਲਾਈ (ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੱਸ, ਸੁਖਵਿੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਹੋੜੂ)- ਕੈਨੇਡਾ ਵੱਸਦੇ ਸ਼ਾਇਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ 'ਚੱਕਰਵਿਊ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ' ਦੀ ਭਾਵ ਪੂਰਤ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਥਾਨਿਕ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਵਿਖੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਡਰਾਮਾ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਲੋਂ ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਲਗਾਈ ਗਈ 12ਵੀਂ 30 ਰੋਜ਼ਾ ਰੰਗਮੰਚ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦੇ ਸੰਯੋਜਕ ਸ੍ਰੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਦਲਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਕਾਰਨ ਕਾਮ, ਲੋਭ, ਪਦਾਰਥਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਤੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਚੱਕਰਵਿਊ ਵਿਚ ਫਸੀ ਹੋਈ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਗਾਥਾ ਦਾ ਬਾਖੂਬੀ ਵਰਨਣ ਕਰਦਿਆਂ ਅਜੋਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਵਰਤਾਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀਆਂ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕੀ ਜੁਗਤਾਂ ਤੇ ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਜਾਦੂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਕੇ ਬੋਲਿਆ। ਵੇਸ਼ ਭੂਸ਼ਾ ਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਸਰਾਹੁਣ ਯੋਗ ਰਹੇ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਐਨ.ਐਸ. ਡੀ. ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਪ੍ਰੋ. ਰੋਬਿਨ ਦਾਸ ਤੇ ਅਮਨਦੀਪ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਡਾ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਡਾ. ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹਿਮਾਨ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਸਰਾਹਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾਟਕ ਦੇ ਰੰਗਮੰਚ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ। ਜਦਕਿ ਪ੍ਰੋ. ਰੋਬਿਨ ਦਾਸ ਨੂੰ ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਤੇ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਚਦੇਵਾ ਵਲੋਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਤੋਂ ਆਏ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੱਸੀ, ਗੁਰਜੀਤ ਚੰਨੀ, ਦਿਨੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ, ਜਤਿੰਦਰ ਸੋਨੂੰ, ਮੁਹੰਮਦ ਕੈਸਰ, ਪਾਇਲ ਕਾਲੜਾ, ਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਹੈਰੀ, ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਕੈਂਥ, ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਅਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਵਿੱਕੀ, ਅਮਨਦੀਪ ਕੁਮਾਰ, ਅਸ਼ੋਕ ਕੁਮਾਰ, ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਸਚਿਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ, ਸੰਯੋਗ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਤੇ ਜਗਜੋਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ।

'ਅਜੀਤ', ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ,
7 ਜੁਲਾਈ, 2012

ज्वलंत मुद्दों पर कविताओं से कटाक्ष

वरिष्ठ संवाददाता, अमृतसर : विरसा विहार में पिछले एक महीने से चल रही अंतरराष्ट्रीय रंगमंच आर्टिस्ट वर्कशाप का वीरवार को समापन हो गया। समापन के पहले इस वर्कशाप में हिस्सा लेने वाले भारत-पाकिस्तान के कलाकारों ने एक मंच पर नाटक चक्रव्यूह ते पिरामिड का मंचन किया। यह नाटक केवल कविताओं पर आधारित था। नाटक चक्रव्यूह ते पिरामिड के साथ ही कलाकारों ने एक-दूसरे से विदा लिया।

नाटक में कलाकारों ने सभी ज्वलंत मुद्दों पर कविताओं के जरिए कटाक्ष किया। नशे के बढ़ते दलदल को लेकर कहा कि :

'गैंग युद्ध विच्च बदल गए ने
नशेया ते जिस्मां दे व्यापार
धन दा मायाजाल जिवें
इक अनार सौ बीमार'

आज के दौर में प्यार की बदलती परिभाषा पर कटाक्ष कुछ यूं किया :

'किथ्थे तुर गए हीर रांझे
किथ्थे तुर गए ने मिर्जा साहिबा
किथ्थे हुस्न इश्क दे किस्से
सच्चा सुच्चा दिल दा प्यार'

आज के दौर में लचर गीतों पर कलाकारों ने कुछ यूं कविता के जरिए टिप्पणी की :

'इस गीत विच्च कोई अर्थ नहीं है
ऊल जुलूल है रौला रप्पा
जिस मुद्रा विच्च दिल न छलके
निरा फिजूल है अड्डी-टप्पा'

आखिर में जल संरक्षण को लेकर कलाकारों ने कहा कि :

'तेरा शब्द मैं तेरा अर्थ
मिटे न आप न हो बेअर्थ

तुरदी रहे यह सदा कहानी
पानी विच्च तुरदा जिऊं पानी
नूर बीज विच नूरी पानी'

इस वर्कशाप में हिस्सा लेने वाले मेरठ के गुरजीत सिंह, नवांपिंड के जतिंदर पाल सिंह, संगरूर के सिमरन धालीवाल, अमनदीप कुमार, गुरप्रीत भंगू, बंगा के सुनील कुमार, अबोहर के नवजोत सिंह सिद्धु, बठिंडा के पवनदीप सिंह, हैरी संधू, फाजिल्का के अशोक, फरीदकोट के बलविंदर वरियाम, पटिआला के सुखजीत सिंह व प्ररणदीप सिंह, लुधियाना के अभिषेक, राजिंदर सैनी, बटाला की जसविंदर कौर जस्सी और मलेरकोटला के गुरजीत सिंह चन्नी, लाहौर के मोहम्मद कैसर अली के अतिरिक्त दिल्ली की पुनीत धालीवाल, पायल, राजिंदर सैनी, जसविंदर कौर जस्सी, पुनीत धालीवाल, गुरदेव सिंह, सचिन प्रसाद ने कहा कि हम सभी को इस वर्कशाप में हिस्सा लेकर बहुत कुछ सीखने को मिला। विरसा विहार सोसायटी के प्रधान व शिरोमणी नाटककार केवल धालीवाल ने कहा कि ऐसी वर्कशाप आयोजिक करके कला को बढ़ावा देना ही हमारा प्रयास है, इसमें नेशनल स्कूल आफ ड्रामा (एनएसडी) का हमें भारी सहयोग मिला।

'ਜਾਗਰਣ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
6 ਜੁਲਾਈ, 2012

चक्रव्यूह में उलझा तानाबाना

विरसा विहार में आयोजित 12वीं वार्षिक थियेटर वर्कशाप में नाटक मंचित

भास्कर नयूज, अमृतसर

विरसा विहार में वीरवार की शाम भारतीय और पाकिस्तानी कलाकारों ने चक्रव्यूह और पिरामिड नाटक को मंचन किया। करतार सिंह दुग्गल आडिटोरियम में खेले गए इस नाटक का कला प्रेमियों ने आनंद उठाया। नेशनल स्कूल आफ ड्रामा, रंग-मंच और विरसा विहार सोसायटी की तरफ से आयोजित 12वीं वार्षिक मासिक वर्कशाप में कलाकारों ने कला के गुर सीखे।

रविंदर रवि लिखित और शिरोमणी नाटककार केवल धालीवाल द्वारा निर्देशित नाटक में पिरामिड तकनीक और स्टेज क्राफट का अनोखा और नया प्रयोग देखने को मिला।

दस दिशाओं और एक आरंभिक थीम गीत पर आधारित मंचित इस नाटक को 10 मिनी या लघू नाटक भी कहा जाता है। नाटक में संगीत हरिंदर सोहल की तरफ से दिया गया। इस नाटक में गुरजीत चन्नी, दिनेश कुमार, जतिंदर सोनू, मुहम्मद कैसर, पायल कालरा, राजिंदर कौर, जसविंदर जस्सी, हरप्रीत हैरी, स्टालिनजीत सिंह, सिमरनजीत सिंह, परनदीप सिंह कैंथ, गुरजीत सिंह, सुखजीत सिंह, हरजीत सिंह, अमनदीप सिंह, गुरजीत सिंह, बलविंदर विक्की, अमनदीप कुमार, अशोक कुमार, जतिंदरपाल सिंह, पवनदीप, अभिषेक, सचिन प्रसाद, संयोग सिंह, गुरदेव सिंह आदि ने अपनी कला दिखाई। इस अवसर पर अमनदीप अस्पताल की डायरेक्टर डा. अमनदीप कौर, आर्थो सर्जन अवतार सिंह तथा जतिंदर बराड़ मौजूद थे।

'ਭਾਸਕਰ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਭਾਰਤ)
6 ਜੁਲਾਈ, 2012

ਨਾਟਕ 'ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ' ਤੇ 'ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ' ਦਾ ਮੰਚਨ

ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 4 ਜੁਲਾਈ

ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ ਦੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਅੱਜ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਹੇਠ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਦੋ ਨਾਟਕ 'ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ' ਅਤੇ 'ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ' ਦਾ ਮੰਚਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਨਾਟਕ 'ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ' ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੀ ਹੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੇਠ ਜਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕਰਨਾ ਕੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਲੋਕੀਂ ਤੁਰ ਤਾਂ ਰਹੇ ਨੇ ਪਰ ਪਹੁੰਚਦੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਮਨੁੱਖ ਜੁ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਉਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਕੱਲਤਾ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ 'ਚ ਗ੍ਰਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਮੇਤ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ

ਬੀਮਾਰ ਹੈ। ਧਰਮ, ਕਰਮ, ਨੈਤਿਕਤਾ, ਸਭ ਕੁਝ ਇਕ ਚੌਰਾਹੇ ਵਿਚ ਰੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅੰਦਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਤਕ ਦਾ ਸਫਰ ਚੌਰਾਹੇ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਸਾਰਾ ਸੱਚ ਥੰਮ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਸਮਾਜਕ, ਰਾਜਸੀ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪੇ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਫ਼ਲ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਜੀਣ ਯੋਗ ਬਣਾ ਲਈਏ, ਚੰਨ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਨਰਿੰਦਰ ਸੇਠੀ, ਜੋਤਪ੍ਰੀਤ, ਆਕਾਸ਼ ਅਰੋੜਾ, ਸੰਤੋਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ ਹਨ।

ਦੂਜੇ ਨਾਟਕ 'ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ' ਵਿਚ ਅੱਜ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਮ ਦਰਸ਼ਕ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਉਪਰ ਸੀ। ਇਹ ਆਸ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਗਈ ਕਿ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰਾ ਹੋਵੇ, ਹੋਵੇ ਨਵਾਂ ਸਵੇਰਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਨੇ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਜੇ.ਟੀ. ਜਤਿੰਦਰ, ਤਨੂਪ੍ਰੀਤ, ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ, ਸੂਰਜਪਾਲ, ਨੀਰਜ ਸ਼ਰਮਾ, ਪੰਕਜ ਸ਼ਰਮਾ, ਨਵਦੀਪ ਅਰੋੜਾ, ਦਿਲਪ੍ਰੀਤ, ਕੁਲਦੀਪ, ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਤਰੁਣ ਸ਼ਰਮਾ, ਪਰਵਿੰਦਰ ਤੇ ਗੁਰਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ।

ਇਸ ਮੌਕੇ ਡਾ. ਜਗਦੀਸ਼ ਸਚਦੇਵਾ, ਵਿਜੇ ਸ਼ਰਮਾ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਹਿਲਾਂਵਾਲਾ, ਨਾਟਕਕਾਰ ਜਸਪਾਲ ਸੇਠੀ, ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੱਸ, ਪਵੇਲ ਸੰਧੂ, ਦਲਜੀਤ ਅਰੋੜਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆ। ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ ਤੇ 5 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਨਾਟਕ 'ਵਕਤ ਹੈ ਬਰੇਕ ਦਾ' ਦਾ ਮੰਚਨ ਸ਼ਾਮੀਂ ਸਾਢੇ 6 ਵਜੇ ਹੋਵੇਗਾ।

'ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ', ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
5 ਜੁਲਾਈ, 2013

...और छेड़ दी संविधान पर बहस

भास्कर न्यूज । अमृतसर

मंच रंगमंच थिएटर ग्रुप की तरफ से शुरू की गई सातवें 'पंजाबी रंगमंच उत्सव' की श्रृंखला के तहत वीरवार को विरसा विहार के मंच से दो नाटकों का मंचन किया गया। 2 जुलाई से शुरू इस उत्सव में पेश नाटक 'रुके हुए यथार्थ' और 'आधी रात दोपहर' रविंदर रवि द्वारा लिखित हैं। इनका निर्देशन ग्रुप के डायरेक्टर तथा उत्सव आयोजक केवल धालीवाल ने किया है।

इंसाफ की गुंजाइश कम : नाटक रुके हुए यथार्थ वर्तमान की युवा पीढ़ी को लेकर तैयार किया गया है। विकास और तरक्की की दौड़ में सभी शामिल हैं। लोग भाग रहे हैं। उनकी दिशा तो है, मगर लक्ष्य अथवा मंजिल का पता नहीं, बस मची हुई है भागमभाग। नाटक संविधान पर भी बहस छेड़ता है, क्योंकि इसमें आम आदमी के लिए इंसाफ की गुंजाइश कम है। बहस का निचोड़ निकलता है कि संविधान बनाने वाले नुकीली कील पर बैठ कर इसकी रचना करें। इस नाटक में नरिंदर सेठी, जोत प्रीत, आकाश अरोड़ा ने दमदार अभिनय किया है।

परफयूम नहीं पसीना चाहिए : दूसरे नाटक 'आधी रात दोपहर' की थीम संघर्ष के इर्द-गिर्द बुनी गई है। इसमें लेखक ने उन सोए हुए लोगों को जगाने की कोशिश की है जो बंजर में भी दरिया बहा देते हैं। नाटक सवाल करता है कि पसीने से सोना उगाने का मादा रखने वाले कहां चले गए। हमारी युवा पीढ़ी पसीने की बजाए परफयूम बहाने में लगी हुई है। इन दोनों ही नाटकों में संगीत दिया हरिंदर सोहल ने और निर्देशित किया केवल धालीवाल ने।

'ਦੈਨਿਕ ਭਾਸਕਰ',
5 ਜੁਲਾਈ, 2013

कलाकारों ने अपनी कला से किया दर्शकों को मंत्रमुग्ध नाटक 'रुके हुए यथार्थ' और 'आधी रात दोपहर' का मंचन

अमृतसर, 4 जुलाई (रामबनी) : मंच रंगमंच व विरसा विहार अमृतसर की ओर से 13वीं थियेटर वर्कशाप के दौरान नाटक 'रुके हुए यथार्थ' व 'आधी रात दोपहर' का मंचन किया गया। दोनों नाटकों के कलाकारों गुरतेज मान, अमनप्रीत बल, विशु शर्मा, तरुण शर्मा, गुरकीरत संधू, स्टालिनजीत व अभिषेक के अपनी कला से दर्शकों को मंत्रमुग्ध कर दिया। लेखक रविंदर रवि के नाटकों का निर्देशन शिरोमणी नाटककार केवल धालीवाल ने किया। इस मौके पर जगदीश सचदेवा, गुरजिंदर सिंह माहल, भूपिंदर सिंह, गुरदेव सिंह, डा.

परमिंदर सिंह, डा. सतिंदर औलख, डा. अरविंदर कौर, सतिंदरपाल सिंह विशेष रूप से मौजूद थे।

'ਦੈਨਿਕ ਸਵੇਰਾ', ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)
5 ਜੁਲਾਈ, 2013

करतार सिंह दुग्गल ऑडिटोरयिम में नाटक पेश

अमृतसर, 4 जुलाई (भील) : मंच-रंगमंच की ओर से विरसा विहार के सहयोग से चल रहे 7वें पंजाबी रंगमंच उत्सव आज के तीसरे पड़ाव पर, शिरोमणी नाटककार केवल धालीवाल के निर्देशन तले 2 नाटक विरसा विहार के करतार सिंह दुग्गल ऑडिटोरियम में पेश किए गए। कैनेडियन पंजाबी नाटककार रविंदर रवि का लिखा नाटक 'रुके हुए यथार्थ' आज के युग के इंसान की कहानी है, जो अपनी ही रोशनी के तले जलता जा रहा है, वह जानता है कि उसने करना क्या है, लेकिन कैसे करना है, यह उसकी समझ से बाहर है, लोग चल तो रहे हैं, लेकिन पहुंचते कहीं भी नहीं। इस नाटक में नरिंदर सेठी, ज्योतिप्रीत, आकाश अरोड़ा, संतोष कुमार ने खूबसूरत भूमिकाएं निभाई। दूसरा नाटक 'अधी रात दोपहर' भी रविंदर रवि का लिखा कावि-नाटक पेश किया गया।

इन दोनों नाटकों का संगीत हरिंदर सोहल ने दिया, जिसमें आज के मनुष्य को बढिया जिंदगी के लिए संघर्ष करने की प्रेरणा दी गई। इस नाटक में जे.टी. जतिंदर, तनुप्रीत, स्टालिनजीत, सूरजपाल, नीरज शर्मा, नवदीप अरोड़ा, दिलप्रीत, कुलदीप, अभिषेक, तरुण शर्मा, जसविंद्र जस्सी, परविंद्र, पंकज शर्मा और गुरबाज सिंह ने प्रमुख भूमिका निभाई।

इस मौके पर विरसा विहार के महासचिव जगदीश सचदेवा, विजय शर्मा, गुरदेव सिंह महिलांवाला, पवनदीप, तलविंद्र सिंह, भुपिंद्र सिंह संधू, जसवंत सिंह जस और गुरजिंद्र सिंह माहल आदि उपस्थित थे।

5 जुलाई को नाटक 'वक्त है ब्रेक का' मंचन शाम 6.30 बजे विरसा विहार के करतार सिंह दुग्गल ऑडिटोरियम में होगा। इस नाटक के डायरैक्टर शिरोमणी नाटककार केवल धालीवाल हैं।

'ਪੰਜਾਬ ਕੇਸਰੀ',
5 ਜੁਲਾਈ, 2013

Punjabi Theatre Fest presents innovative storytelling technique

Tribune News Service
Amirtsar, July 4

The two plays staged at the seventh Punjabi Theatre Festival being held at Virsa Vihar, celebrated poetry. The plays 'Ruke Hoye Yatharth' and 'Adhi Raat Dupehar', based on Punjabi poet Ravinder Ravi's poetry and directed by Kewal Dhaliwal, were a compilation of Ravi's poetry in social context. The plays were appreciated for bringing out the emotions in the verse.

Both the plays used physical and musical theatre as well as stage as a prop for their presentation. The four-day festival. which is dedicated to the Punjabi theatre, will bring together different theatre groups and techniques weaved with story-lines that will entertain and educated the audience in Amirtsar. The festival organised by Manch Rang-manch at Virsa Vihar, is an attempt by noted theatre personality Kewal Dhaliwal, to present innovative techniques of storytelling on stage. As may as five stage production will be presented in four days in the theatre fest by young theatre artistes from the region. "The plays have different styles of production from physical theatre to musicals and are based on classic adaptations." said Kewal.

'Amritsar Times' , Amirtsar,
July, 2013

7ਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ 2013 'ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ' ਤੇ 'ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ' ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 4 ਜੁਲਾਈ (ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੱਸ)—ਨਾਟਕ ਸੰਸਥਾ ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ ਵਲੋਂ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਸ੍ਰ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿਖੇ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਸੱਤਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ ਦੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਕੈਨੇਡਾ ਵੱਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰ ਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ 'ਚ

ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ 13ਵੀਂ ਨੈਸ਼ਨਲ ਰੰਗਮੰਚ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦੌਰਾਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦੌਰਾਨ ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕ 'ਕਰਟਨ ਰੇਜ਼ਰ' ਵਜੋਂ 'ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ' ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਦੂਸਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ 'ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ' ਵੀ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਗੀਤ ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਵਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਚਦੇਵਾ, ਨਾਟਕਕਾਰ ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ, ਪਾਵੇਲ ਸੰਧੂ, ਨਿਸ਼ਾਨ ਚੀਮਾ, ਸ੍ਰੀ ਵਿਜੇ ਸ਼ਰਮਾ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ।

ਅੱਜ ਦਾ ਨਾਟਕ : 'ਵਕਤ ਹੈ ਬਰੇਕ ਦਾ' ਇਸ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ 5 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਮੀਡੀਆ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ 'ਵਕਤ ਹੈ ਬਰੇਕ ਦਾ' ਦਾ ਮੰਚਨ ਸ਼ਾਮ 6.30 ਵਜੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਹਨ।

'ਅਜੀਤ', ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ
5 ਜੁਲਾਈ, 2013

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ "ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ" ਦੇ ਮੰਚਨ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰੈੱਸ ਰੀਵੀਊ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : "ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ" ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, 'ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ) ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ, 2 ਜੁਲਾਈ, 2016 ਨੂੰ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

'The Tribune', 'ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ' ਅਤੇ 'ਅਜੀਤ' ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਮੰਚਨ ਸੰਬੰਧੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ, 3 ਜੁਲਾਈ, 2016 ਦੇ ਅੰਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ :

1. The Tribune, Chandigarh, India - Published in July 3, 2016 issue
written by the "Tribune News Service", Amirtsar, on July 2

Three different plays by noted playwrights were staged on the second day of the "Theatre Festival" at Virsa Vihar here today.

The first play : "Hond Nihond" by playwright Ravinder Ravi, was a critical analysis on person's existence and metaphors of life. Dramatist Ravinder Ravi is an experimentalist Canadian Punjabi playwright, whose stories are inspired from real life experiences and based on themes of terrorism, violence, abuse, wars, ethnic hatred, besides social injustices.

Convenor of the festival, Kewal Dhaliwal, said the plays staged during the festival touched chords of social issues relevant today.

"All three plays staged today showcase issues that we face every day as individuals, family or as professionals. The emotions we deal with while dealing with such issues are depicted beautifully through these stories. All the playwrights have been credited for their dramas. We want to continue with quality Punjabi theatre on the remaining three days of the festival." said Dhaliwal.

2. ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ - ਜੁਲਾਈ 3, 2016 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2 ਜੁਲਾਈ

'ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ' ਵਲੋਂ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਥੀਏਟਰ ਉਤਸਵ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਨਾਟਕ ... "ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ" (ਲੇਖਕ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ) ਦਾ ਮੰਚਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। "ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ" ਨਾਟਕ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੋਂਦ, ਹੋਣ ਅਤੇ ਨਿਹੋਂਦ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵਵਾਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨਾਲ, ਸੁਚੇਤ ਅਚੇਤ, ਜੂਝਦੇ ਹੋਏ, ਅਸੀਂ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੀ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਲੱਭ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਗੀਤ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹੋਏ, ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਪਾਠਕਾਂ ਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤੀ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਤੇਜ ਮਾਨ, ਪਵਨ ਸੰਧੂ, ਭੋਲੀ ਸੰਡਲ, ਜਤਿੰਦਰ ਸੋਨੂੰ, ਤੇਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਗੌਤਮ, ਮੁਲਕ ਸ਼ਰਮਾਂ, ਅਰਪਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਨਵਜੋਤ, ਸੁਖਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਅਮਨਪ੍ਰੀਤ ਆਦਿ ਨੇ ਅਦਾਕਾਰੀ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ।

3. ਅਜੀਤ, ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ – ਜੁਲਾਈ 3, 2016 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ
ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੱਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ – ਜੁਲਾਈ 2

ਇੱਥੇ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਵਿਖੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਪੰਜ ਦਿਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ, ਤਿੰਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਲਘੂ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। 'ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵਲੋਂ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਲਗਾਈ ਗਈ 30 ਦਿਨਾਂ 16ਵੀਂ ਰੰਗਮੰਚ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦੌਰਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਾਟਕਾਂ 'ਚੋਂ ਅੱਜ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ... ਕਾਵਿ/ਗੀਤ ਨਾਟਕ "ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ" (ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ), ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਯਾਦਗਾਰੀ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ 'ਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। "ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ" 'ਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਹੋਂਦ, ਹੋਣ ਅਤੇ ਨਿਹੋਂਦ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵਵਾਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨਾਲ ਸੁਚੇਤ/ਅਚੇਤ, ਜੂਝਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੀ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲਤਾ 'ਚੋਂ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਲੱਭ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ, ਜਗਦੀਸ਼ ਸਚਦੇਵਾ, ਡਾ. ਇਕਬਾਲ ਕੌਰ ਸੌਂਧ, ਦੀਪ ਦਵਿੰਦਰ, ਦੇਵ ਦਰਦ, ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ ਸਮੇਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆ।

"Aapo Apne Darya" : Concept of Existentialism in Current Context
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ "ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ"

Tribune News Service - Amirtsar - July 3, 2017: "Aapo Apne Darya", a story of existentialism in the current and contemporary context, was staged at Virsa Vihar today. Playwright Ravinder Ravi's take on the individual existential realities, opposed to each other, and having learnt to live in coexistence was a complex weave of storytelling and some thought-provoking narrative. They eccept each other's existence but at the same time reject it. They also accommodate their right to coexist along with them.

The play was rich in symbolic, satirical and intellectual poetry and used new dramatic techniques of presentation on the stage.

"Aapo Apne Darya" is a critique on our outdated and corrupt political system, uneven economic conditions, polluted justice system as well as on the deteriorating individual and social values, it also reflects on generation gap, coexistence of the old and new values, drug culture, smuggling, disintegration of our family system, new equations of the man and the woman relationships, and other realities of our life", said Kewal Dhaliwal, adding that ongoing Punjabi theatre festival is a perfect stage to bring out such realities throught the medium. The play was directed by Kewal Dhaliwal.

Ravinder Ravi is a well-known Canadian Punjabi playwright who has written and published 16 verse-plays/Kaav Naatak to date. Fourteen of his plays have been successfully staged by the prominent theatre personalities, from 1976 to 2017.

The Tribune
Chandigarh, India - July 4, 2017

"ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ" : ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ

ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਨਿਊਜ਼ ਸਰਵਿਸ – ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ – 3 ਜੁਲਾਈ, 2017 : 14ਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਅੱਜ ਦੋ ਨਾਟਕ ਖੇਡੇ ਗਏ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਸ੍ਰ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿੱਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ "ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ" ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਹੇਠ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

'ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ' ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਚਿੰਤਨ, ਦਰਸ਼ਨ, ਨੀਤੀ, ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਤਣਾਓ ਤੇ ਸਹਿਹੋਂਦ, ਪੀੜ੍ਹੀ-ਪਾੜਾ ਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਅੰਤਰ ਕਿਰਿਆ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ, ਤਸਕਰੀ, ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਖ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਮੀਕਰਨ ਆਦਿ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਬਲਜਿੰਦਰ, ਗਗਨਦੀਨ, ਨਿਤਿਨ, ਪਲਵਿੰਦਰ ਰਾਜ, ਰਜਤ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਦੀਪ ਕੌਰ, ਪਾਰਸ, ਲੈਂਬਰ, ਅਰੁਣ, ਮਨਪ੍ਰੀਤ, ਹਰਮਨ, ਨਵਦੀਪ ਕੌਰ, ਰਿਸ਼ੀ, ਗੁਰਸੇਵਕ, ਅੰਕਿਤ, ਇਮੈਨੁਅਲ, ਰਾਵੀ ਸਿੰਘ, ਅਪਿੰਦਰ, ਗੁਰਵਿੰਦਰ, ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਤੇ ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਆਦਿ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਵਧੀਆ ਅਦਾਕਾਰੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ – 4 ਜੁਲਾਈ, 2017

'आपो आपणे दरिया' नाटक ने वर्तमान सामाजिक व्यवस्था पर की चोट

अमृतसर, 3 जुलाई (नीर) : समय का बहाव निरंतर बहता रहता है। इस बहाव से जीवन यात्रा का हर पल एक पत्ते की तरह तैर रहा है। समय के साथ हर व्यक्ति अपने अपने दृष्टिकोण के साथ बहाव में बह रहा है। छोटा हो या बड़ा हर व्यक्ति अपना अपना आकार व अपने दायरे के साथ जीवन को जी रहा है। दुनिया में रहने वाला हर व्यक्ति दूसरे से भिन्न है। यह विभिन्नता कहीं जुड़ी हुई और कहीं टूटी हुई प्रतीत होने के बावजूद भी समय के साथ ऐसे सांझ बनाकर रहते हैं कि जीवन भर एक दूसरे के साथ जुड़े रहते हैं।

विरसा विहार में चौदवें पंजाबी रंगमंच उत्सव के तीसरे दिन 'आपे आपणे दरिया' नाटक ने विभिन्नता में एकता का संदेश देते हुए जीवन यात्रा में एक दूसरे के साथ सांझ बनाए रखने का संदेश दिया। लेखक रविंदर रवि द्वारा लिखित नाटक व राष्ट्रपति पुरस्कार से सम्मानित निर्देशक केवल धालीवाल द्वारा निर्देशित आपो आपणे दरिया नाटक ने उपस्थित दर्शकों की भावनाओं व संवेदनाओं को झकझोरा। आपो आपणे दरिया के माध्यम से पत्तों को मानवीय सरोकारों के साथ जोड़ कर एक अलग पेशकारी प्रस्तुत की गई। इस काव्य नाटक का नाम पातरों के अनुरूप था। वर्तमान समय के समाज में पैदा हो रही असमानता, असंवेदनशीलता को कैसे समाज से तोड़कर उसे एक इकाई बनाया जाए। इस पर

इस नाटक ने कई बार उपस्थित दर्शकों को स्तब्ध कर दिया। इस काव्य नाटक का अंतिम दृश्य 'कोडा' इस नाटक को पूरी तरह अपने में समेट लेता है। नाटक के दौरान चिंतन, दर्शन नीति, पुराने वे नए संकल्प के बीच तनाव का अस्तित्व, पीढी-दरार व विकास के साथ उसकी अंतर प्रक्रिया, सियासत का काला बाजार, भ्रष्टाचार, परिवार वाद, नशों का प्रसार व तस्करी, शादी की पवित्र संस्था का तिथि मुक्त होने की तरफ बढ़ रहा झुकाव, परिवार में विभाजन व आजाद रहने की बढ़ रही ललक के बीच रिश्तों के बीच आ रही कड़वाहट, स्त्री पुरुषों के संबंधों के नए समीकरण, देह व्यापार, मानवीय रिश्तों की नई परिभाषा, मौत का हक, अपराध व अनसुलझे उठे सवाल वर्तमान समय की सबसे बड़ी चुनौती के रूप में उभर रहे हैं। इस नाटक में इस सभी मुद्दों पर आवाज उठाई।

इस नाटक में बलजिंदर, गगनदीप, नितिन, पलविंदर राज, रजत, प्रशांत, अमृत, कर्मजीत सिंह, संदीप कौर, पारस, शैबर, अरुणा, मनप्रीत, हरमन, नवदीप कौर, रिशी, गुरसेवक, इमैनुअल, रावी सिंह, अपिंदर गुरविंदर, मनप्रीत, बलजिंदर, राजविंदर ने शानदार अदाकारी पेश की।

'ਦੈਨਿਕ ਸਵੇਰਾ', ਜਲੰਧਰ, (ਭਾਰਤ)
4 ਜੁਲਾਈ, 2017

Ravinder Ravi's verse-play/KaavNaatak "Aapo Aapne Darya"
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ "ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ"

"Aapo Aapne Darya" focuses on the evolution of the concept of Existentialism, in the current and contemporary context. The Individual existential realities, opposed to each other, have learnt to live in coexistence. They accept each other's existence but at the same time reject it. They also accommodate their right to coexist alongwith them. This is Coexistentialism

that presents the contemporary realities, in a hard to swallow pill, to the modern readers and theatre-goers.

Quiet flows the river of time. Lonely leaves, detached from each other, are floating in this river, like the human beings of this age, imprisoned in the circles of their own individual meanings and beings. They have accepted yet rejected each other. They stretch the concept of Coexistentialism to its extremes :

ਪੱਤਾ ਪੱਤਾ ਬਿਰਖ
ਪਾਣੀਏਂ ਕਿਰੇ ਪਿਆ
ਹਰ ਪੱਤਰ ਦਾ
ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਹੈ ਦਰਿਆ

This play is rich in symbolic, satirical and intelletual poetry and uses new dramatic techniques of presentation on the stage.

"Aapo Aapne Darya" is a critique on our outdated and corrupt political system, uneven economic conditions, polluted justice system as well as on the deteriorating individual and social values, it also reflects on generation gap, coexistence of the old and new values, blackmarket of our political environment, drug culture, smuggling, outdated institution of marriage, disintegration of our family system, new equations of the man and woman relationships, prostitution, new definitions of human relationships, guilt complexes, psychological problems, sadistic and masochistic human behaviour, gang rape, old age homes and other realities of our life.

Ravinder Ravi is a well known Canadian Punjabi playwright who has written and published 16 verse-plays/KaavNaatak todate, 14 of his plays have been successfully staged by the prominent theatre personalities, from 1976 to 2017.

14ਵੇਂ ਥੀਏਟਰ ਫੈਸਟੀਵਲ (ਜੁਲਾਈ 1 ਤੋਂ 5, 2017) ਸਮੇਂ, ਛਾਪੇ ਗਏ ਬਰੋਸ਼ਰ ਵਿੱਚੋਂ, ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ ਵਲੋਂ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਖੇਡੇ ਗਏ, ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਬਾਰੇ ਇਕ ਟਿਪਣੀ।

14ਵਾਂ ਪੰਜ ਰੋਜ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ, ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਾ ਅੰਤਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ 'ਕੋਡਾ' ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪਾਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ 'ਚ ਸਮੇਟ ਲੈਂਦਾ 'ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ' ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੰਚਨ

ਰਮੇਸ਼ ਰਾਮਪੁਰਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ : ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ 'ਪੰਜ ਰੋਜ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ' ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਐਵਾਰਡ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕ-ਕਾਰ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾਂ ਹੇਠ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਰਹੇ 14ਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ 3 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਦੋ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ 'ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ' ਤੇ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾਂ ਹੇਠ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤਪਾਲ ਰੁਪਾਨਾ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ 'ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦੀ ਖੇਡ' ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ 'ਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

'ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ' : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦਾ ਦਰਿਆ ਨਿਰੰਤਰ ਵਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਹਿਣਾਂ 'ਚ, ਕੱਲੇ ਕੱਲੇ, ਪੱਤਰ ਤੈਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ ਹਨ। ਨਿੱਕੇ ਜਾਂ ਵੱਡੇ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਆਕਾਰ ਹਨ, ਦਾਇਰੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੱਤਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਨਿਵੇਕਲੇ, ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਤੇ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਵਹਿਣ ਦੀ ਸਾਂਝ 'ਚ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ।

'ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ' ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਵੇਕਲੇ ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਹੀ, ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਾ ਨਾਮ ਜਾਂ ਸ਼ੀਰਸ਼ਕ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਹੈ, ਜੋ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਹਿਣਾਂ 'ਚ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤਰਾਂ ਦੀ ਨਿਵੇਕਲਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕਾਈ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਪਕੜਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਾ ਅੰਤਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ 'ਕੋਡਾ' ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪਾਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ 'ਚ ਸਮੇਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ 'ਚ ਬਲਜਿੰਦਰ, ਗਗਨਦੀਪ, ਨਿਤੀਨ, ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਦੀਪ ਕੌਰ, ਪਾਰਸ, ਸ਼ੈਬਰ, ਅਰੁਣ, ਮਨਪ੍ਰੀਤ, ਹਰਮਨ, ਨਵਦੀਪ ਕੌਰ, ਰਿਸ਼ੀ, ਗੁਰਸੇਵਕ, ਅੰਕਿਤ, ਇਮੈਨੂਅਲ, ਰਾਵੀ ਸਿੰਘ, ਮਨਪ੍ਰੀਤ, ਗੁਰਵਿੰਦਰ, ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਆਦਿ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਮਦਾਰ ਅਦਾਕਾਰੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ।

'ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਗਰਣ', ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ
ਜੁਲਾਈ 4, 2017

14वें पंजाबी रंगमंच उत्सव के तीसरे दिन नाटक देख दर्शकों ने कलाकारों की खूब सराहना

तीसरे दिन नाटक भुलेखियां की खेड व आपो-आपणे दरिया हुए पेश

जागरण संवाददाता, अमृतसर : मंच-रंगमंच अमृतसर की तरफ से 14वें पंजाबी रंगमंच उत्सव के तीसरे दिन दो नाटक पेश किए गए। इनमें रविंदर रवि द्वारा लिखित पंजाबी नाटक आपो-आपणे दरिया और शेक्सपीयर द्वारा लिखित और प्रीतपाल रुपाना के निर्देशन में नाटक भुलेखियां दी खेड, विरसा विहार स्थित करतार सिंह दुग्गल आडीटोरियम में पेश किए गए। कलाकारों द्वारा पेश किए गए नाटक देखकर दर्शकों ने खूब सराहा और कहा कि सभी कलाकारों ने नाटकों में दमदार भूमिका निभाई है। कलाकारों का अभिनय देख दर्शकों ने खूब तारीफ की। उन्होंने कहा कि तुसी अभिनय देखना ही है तो रंगमंच पर देखना चाहिए, जहां वास्तविक ड्रामा देखने को मिलता है।

आपो आपणे दरिया

नाटक आपो आपणे दरिया एक नया नाटक है, जिसमें बताया गया है कि समय का दरिया निरंतर बह रहा है। इसके वहाव में कल-कल पत्र तैर रहे हैं और उन पत्रें में अपने-अपने दरिया हैं। दरिया छोटे-बड़े और अपने-अपने आकार के हैं। यह पत्र एक दूसरे से विलक्षण होने के बावजूद वर्तमान समय के बहाव में एक दूसरे से बंधे हुए हैं। नाटक सरोकारों की एक नई पेशकारी है, जिसमें वर्तमान समय की गति को पेश किया गया है, जो समय-समय पर उठने वाले विभिन्न सामाजिक मुद्दों पर कटाक्ष पेश करते हैं।

नाटक में इन्होंने निभाई भूमिका

नाटक आपो आपणे दरिया में बलजिंदर, गगनदीप, नितिन, पलविंदर राज, रज्जत, प्रशांत, अमित, कर्मजीत सिंह, संदीप कौर, पारस, शैबर, अरुण, मनप्रीत, हरप्रीत, नवप्रीत कौर, रिशी, गुरसेवक, अंकित, इनामुएल, रावी सिंह, अरपिंदर, गुरविंदर, राजविंदर आदि मुख्य हैं।

'ਦੈਨਿਕ ਜਾਗਰਣ', ਜਲੰਧਰ (ਭਾਰਤ)
4 ਜੁਲਾਈ, 2017

पंजाबी रंगमंच उत्सव : तीसरे दिन 'आपो अपने दरिया' और 'भुलेखिया' नाटक पेश

भास्कर न्यूज, अमृतसर : मंच रंगमंच की तरफ से विरसा विहार के सहयोग से राष्ट्रपति अवार्डी नाटककार केवल धालीवाल की पहल पर चल रहे पांच दिवसीय 14वें पंजाबी रंगमंच उत्सव के तीसरे दिन विरसा विहार में रविंदर रवि लिखित और केवल धालीवाल निर्देशित नाटक 'आपो अपने दरिया' तथा शेक्सपीयर लिखित और प्रीतपाल रुपाणा निर्देशित नाटक 'भुलेखिया' पेश किए गए।

नाटक 'आपो अपने दरिया' में बताया गया है कि समय का दरिया लगातार बह रहा है और इसके बहने के साथ ही पात्र उसमें तैर रहे हैं। नाटक चिंतन और दर्शन को दर्शाता है। इसमें स्त्री-पुरुष के नए संबंधों को भी पिरोया गया है।

दोनों नाटकों में बलजिंदर, गगनदीप, नितिन, पलविंदर राज, रजत, प्रशांत, अमित, कर्मजीत सिंह, संदीप कौर, पारस, शेखर, मनप्रीत, अरुण, हरमन, नवदीप कौर, रिशी, गुरसेवक, अंकित, इमैनुअल, रावी सिंह, सुनील कुमार आदि ने दमदार किरदार निभाया, जिसकी श्रोताओं ने सराहना की।

'ਦੈਨਿਕ ਭਾਸਕਰ', ਭਾਰਤ
4 ਜੁਲਾਈ, 2017

'आपो आपणे दरिया' नाटक ने वर्तमान सामाजिक व्यवस्थ पर की चोट

अमृतसर, 3 जुलाई (नीर) : समय का बहाव निरंतर बहता रहता है। इस बहाव में जीवन यात्रा का हर पल एक पत्ते की तरह तैर रहा है। समय के साथ हर व्यक्ति अपने अपने दृष्टिकोण के साथ बहाव में बह रहा है। छोटा हो या बड़ा हर व्यक्ति अपना अपना आकार व अपने दायरे के साथ जीवन को जी रहा है। दुनिया में रहने वाला हर व्यक्ति दूसरे से भिन्न है। यह विभिन्नता कहीं जुड़ी हुई और कहीं टूटी हुई प्रतीत

होने के बावजूद भी समय के साथ ऐसे सांझ बनाकर रहते हैं कि जीवन भर एक दूसरे के साथ जुड़े रहते हैं।

विरसा विहार में चौदवें पंजाबी रंगमंच उत्सव के तीसरे दिन 'आपो आपणे दरिया' नाटक ने विभिन्नता में एकता का संदेश देते हुए जीवन यात्र में एक दूसरे के साथ सांझ बनाए रखने का संदेश दिया। लेखक रविंदर रवि द्वारा लिखित नाटक व राष्ट्रपति पुरस्कार से सम्मानित निर्देशक केवल धालीवाल द्वारा निर्देशित आपो आपणे दरिया नाटक ने उपस्थित दर्शकों की भावनाओं व संवेदनाओं को झकझोरा। आपे आपणे दरिया के माध्यम से पत्तों को मानवीय सरोकारों के साथ जोड़ कर एक अलग पेशकारी प्रस्तुत की गई। इस काव्य नाटक का नाम पातरों के अनुरुप था। वर्तमान समय के समाज में पैदा हो रही असमानता, असंवेदनशीलता को कैसे समाज से तोड़कर उसे एक इकाई बनाया जाए। इस पर इस नाटक ने कई बार उपस्थित दर्शकों को स्तब्ध कर दिया। इस काव्य नाटक का अंतिम दृश्य 'कोडा' इस नाटक को पूरी तरह अपने में समेट लेता है। नाटक के दौरान चिंतन, दर्शन नीति, पुराने व नए संकल्प के बीच तनाव का अस्तित्व, पीढी-दरार व विकास के साथ उसकी अंतर प्रक्रिया, सियासत का काला बाजार, भ्रष्टाचार, परिवार वाद, नशों का प्रसार व तस्करी, शादी की पवित्र संस्था का तिथि मुक्त होने की तरफ बढ़ रहा झुकाव, परिवार में विभाजन व आजाद रहने की बढ़ रही ललक के बीच रिश्तों के बीच आ रही कड़वाहट, स्त्री पुरुषों के संबंधों के नए समीकरण, देह व्यापार, मानवीय रिश्तों की नई परिभाषा, मौत का हक, अपराध व अनसुलझे उठे सवाल वर्तमान समय की सबसे बड़ी चुनौती के रूप में उभर रहे हैं। इस नाटक में इन सभी मुद्दों पर आवाज उठाई।

इस नाटक में बलजिंदर, गगनदीप, नितिन, पलविंदर राज, रजत, प्रशांत, अमृत, कर्मजीत सिंह, संदीप कौर, पारस, शैबर, अरुण, मनप्रीत, हरमन, नवदीप कौर, रिशी, गुरसेवक, इमैनुअल, रावी सिंह, अपिंदर, गुरविंदर, मनप्रीत, बलजिंदर, राजविंदन ने शानदार अदाकारी पेश की।

'ਦੈਨਿਕ ਸਵੇਰਾ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਭਾਰਤ)
4 ਜੁਲਾਈ, 2017

'आपो आपणे दरिया' नाटक ने वर्तमान सामाजिक व्यवस्था पर की चोट

अमृतसर, 3 जुलाई (नीर) : समय का बहाव निरंतर बहता रहता है। इस बहाव से जीवन यात्रा का हर पल एक पत्ते की तरह तैर रहा है। समय के साथ हर व्यक्ति अपने अपने दृष्टिकोण के साथ बहाव में बह रहा है। छोटा हो या बड़ा हर व्यक्ति अपना अपना आकार व अपने दायरे के साथ जीवन को जी रहा है। दुनिया में रहने वाला हर व्यक्ति दूसरे से भिन्न है। यह विभिन्नता कहीं जुड़ी हुई और कहीं टूटी हुई प्रतीत होने के बावजूद भी समय के साथ ऐसे सांझ बनाकर रहते हैं कि जीवन भर एक दूसरे के साथ जुड़े रहते हैं।

विरसा विहार में चौदवें पंजाबी रंगमंच उत्सव के तीसरे दिन 'आपे आपणे दरिया' नाटक ने विभिन्नता में एकता का संदेश देते हुए जीवन यात्रा में एक दूसरे के साथ सांझ बनाए रखने का संदेश दिया। लेखक रविंदर रवि द्वारा लिखित नाटक व राष्ट्रपति पुरस्कार से सम्मानित निर्देशक केवल धालीवाल द्वारा निर्देशित आपो आपणे दरिया नाटक ने उपस्थित दर्शकों की भावनाओं व संवेदनाओं को झकझोरा। आपो आपणे दरिया के माध्यम से पत्तों को मानवीय सरोकारों के साथ जोड़ कर एक अलग पेशकारी प्रस्तुत की गई। इस काव्य नाटक का नाम पातरों के अनुरूप था। वर्तमान समय के समाज में पैदा हो रही असमानता, असंवेदनशीलता को कैसे समाज से तोड़कर उसे एक इकाई बनाया जाए। इस पर इस नाटक ने कई बार उपस्थित दर्शकों को स्तब्ध कर दिया। इस काव्य नाटक का अंतिम दृश्य 'कोडा' इस नाटक को पूरी तरह अपने में समेट लेता है। नाटक के दौरान चिंतन, दर्शन नीति, पुराने वे नए संकल्प के बीच तनाव का अस्तित्व, पीढी-दरार व विकास के साथ उसकी अंतर प्रक्रिया, सियासत का काला बाजार, भ्रष्टाचार, परिवार वाद, नशों का प्रसार व तस्करी, शादी की पवित्र संस्था का तिथि मुक्त होने की तरफ बढ़ रहा झुकाव, परिवार में विभाजन व आजाद रहने की बढ़ रही ललक के बीच रिश्तों के बीच आ रही कड़वाहट, स्त्री पुरुषों के संबंधों के नए समीकरण, देह व्यापार, मानवीय रिश्तों की नई परिभाषा, मौत का हक, अपराध व

अनसुलझे उठे सवाल वर्तमान समय की सबसे बड़ी चुनौती के रूप में उभर रहे हैं। इस नाटक में इस सभी मुद्दों पर आवाज उठाई।

इस नाटक में बलजिंदर, गगनदीप, नितिन, पलविंदर राज, रजत, प्रशांत, अमृत, कर्मजीत सिंह, संदीप कौर, पारस, शैबर, अरुणा, मनप्रीत, हरमन, नवदीप कौर, रिशी, गुरसेवक, इमैनुअल, रावी सिंह, अपिंदर गुरविंदर, मनप्रीत, बलजिंदर, राजविंदर ने शानदार अदाकारी पेश की।

'ਭਾਸਕਰ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਭਾਰਤ)
6 ਜੁਲਾਈ, 2012

"ਭਰਮ-ਜਲ" : ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਤੁਰ ਰਹੀ ਔਰਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ

ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਲਾਂਭਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1 ਜੁਲਾਈ, 2017 : 'ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, ਪੰਜ ਰੋਜ਼ਾ 'ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ' ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਹਿਤ, ਅੱਜ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਡਾ. ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਦੀਪਤੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ 'ਸਵਾਲ ਦਰ ਸਵਾਲ' ਅਤੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ 'ਭਰਮ-ਜਲ' ਨਾਟਕ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਖੇਡੇ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

'ਭਰਮ-ਜਲ' ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਔਰਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ 4-5 ਮਰਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਰਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਢੂੰਡਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਮੇਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੁਹੱਬਤ ਉਸ ਲਈ ਇਕ 'ਭਰਮ-ਜਲ' ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਬਲਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਕੰਵਲਜੀਤ, ਇਮੈਨਿਊਲ, ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਅਭੀਰਾਜ, ਨਰੇਸ਼ ਗਿੱਲ, ਬਲਰਾਜ, ਅੰਗਦ ਸਿੰਘ, ਮਾਨਿਕ ਰਾਜੂਪਤ, ਸੰਦੀਪ, ਮਨੀ, ਅਰਸ਼ਵੀਰ, ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭੂਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਬਚਨ ਪਾਲ, ਸਾਰਥਕ, ਹਰਮਨ, ਅਨੁਰਾਗ ਅਤੇ ਗੁਰਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੀ ਛਾਪ ਛੱਡੀ ਹੈ।

'ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ', ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ (ਭਾਰਤ)
ਜੁਲਾਈ 2, 2017

'ਭਰਮ-ਜਲ' : ਇਕੱਲੇਪਨ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਘਿਰੀ ਔਰਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਜੁਲਾਈ 1, 2017 – ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : 'ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਦਾ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, ਪੰਜ ਰੋਜ਼ਾ 'ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ', ਅੱਜ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਹਾਲ ਵਿਖੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਐਵਾਰਡ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਹੇਠ ਡਾ. ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਦੀਪਤੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ 'ਸਵਾਲ-ਦਰ-ਸਵਾਲ' ਅਤੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ 'ਭਰਮ-ਜਲ' ਨਾਟਕ ਖੇਡੇ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਮੇਲੇ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਦਰਸ਼ਕਾਂ 'ਚ ਇਸ ਕਦਰ ਭਾਰੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਲਗਾ ਕੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਨਾਟਕ ਮੇਲੇ ਦਾ ਆਰੰਭ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਲੋਂ ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਜਿਸ ਉਪਰੰਤ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨਾਟਕ 'ਭਰਮ-ਜਲ' ਦਾ ਮੰਚਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਇਕ ਐਸੀ ਔਰਤ ਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਲੈ ਕੇ, ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਕਰਕੇ, 4 ਮਰਦ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਰਦਾਂ 'ਚੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਲੱਭਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੁਹੱਬਤ ਉਸ ਲਈ ਇਕ ਭਰਮ-ਜਲ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ। ਇਕ ਖਾਲੀ ਪਿਆਲਾ ਬਣੀ, ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚਲੀ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਘੂਰਦੀ ਹੋਈ, ਉਹ ਇਕੱਲੇ ਪਨ ਦੀ 'ਕੈਦ' ਵਿੱਚ ਘਿਰ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਬਲਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਕੰਵਲਜੀਤ, ਇਮੈਨਿਊਲ, ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਅਭੀਰਾਜ, ਨਰੇਸ਼ ਗਿੱਲ, ਬਲਰਾਜ, ਅੰਗਦ ਸਿੰਘ। ਮਾਨਿਕ ਰਾਜਪੂਤ, ਸੰਦੀਪ, ਮਨੀ, ਅਰਸ਼ਵੀਰ, ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭੂਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਬਚਨ ਪਾਲ, ਸਾਰਥਕ, ਹਰਮਨ, ਅਨੁਰਾਗ ਅਤੇ ਗੁਰਪ੍ਰੇਮ ਆਦਿ ਨੇ ਦਮਦਾਰ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

'ਅਜੀਤ', ਜਲੰਧਰ (ਭਾਰਤ)
ਜੁਲਾਈ 2, 2017

Ravinder Ravi's Verse-play/KaavNaatak : Bharam-Jal (Illusion)

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ "ਭਰਮ-ਜਲ"

This play deals with the individual identity and its realization. It is a search, for the real meaning, of our existence, it stretches the human existence in to the realm of personal experiences that leave with us the taste of bitter-sweet realities of this mortal life.

"Bharam-Jal" is a story of a Woman who comes in contact with 4-5 Men in her life. One by one, these Men walk into her life, with their own meanings, motives, points of view and philosophies. Her relationships with these Men, one after the other, always bring her at the crossroads of hard choices. She lives uncertainties and becomes an embodiment of dilemma, tearing apart the meanings and motives of her own existence.

She finds, to her dismay, that none of these Men have the meanings of life and esixtence, that she has been looking for. She feels poles apart from these Men and realizes that she had been living Illusions, with her relationship, with them.

She finds herself in the solitary confinement of her own self that leads nowhere.

ਚਿੜੀ ਵਾਂਗਰਾਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਉੱਤੇ
ਹੁਦ ਮੈਂ ਠੂੰਗੇ ਮਾਰਾਂ
ਅਕਸ ਕਦੇ ਮਹਿਬੂਬ ਨਾ ਬਣਦੇ
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵੀ ਦੀਵਾਰਾਂ

This play is rich in intellectual and sensitive poetry. The folk song MAHIA (ਮਾਹੀਆ) written in the modern idiom and sensibility reverberates in our ears. BHARAM-JAL is a feast of human ecstacy, imagination, requieted love, suffering and

disappointments, presented as integral part of human existence.

Ravinder Ravi is a well known Canadian Punjabi Playwright who has written and published 16 verse-plays/KaavNaatak todate. 14 of his plays have been successfully staged by the prominent theatre personalities, from 1976 to 2017.

(14ਵੇਂ ਥੀਏਟਰ ਫੈਸਟੀਵਲ (ਜੁਲਾਈ 1 ਤੋਂ 5, 2017) ਸਮੇਂ, ਛਾਪੇ ਗਏ ਬਰੋਸ਼ਰ ਵਿੱਚੋਂ, ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ ਵਲੋਂ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਖੇਡੇ ਗਏ, ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਬਾਰੇ ਇਕ ਟਿਪਣੀ।)

'ਭਰਮ-ਜਲ' ਦਾ ਮੰਚਨ

ਰਮੇਸ਼ ਰਾਮਪੁਰਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ : ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ 'ਪੰਜ ਰੋਜ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ' ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਐਵਾਰਡ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾਂ ਹੇਠ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ '14ਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ' ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਪਹਿਲੀ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਡਾ. ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਦੀਪਤੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ 'ਸਵਾਲ ਦਰ ਸਵਾਲ' ਤੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ 'ਭਰਮ-ਜਲ' ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾਂ ਹੇਠ ਦੋ ਨਾਟਕ ਖੇਡੇ ਗਏ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਲੋਕ ਗਾਇਕਾ ਗੁਰਮੀਤ ਬਾਵਾ, ਜਗਦੀਸ਼ ਸਚਦੇਵਾ, ਵਿਜੇ ਸ਼ਰਮਾ, ਰਮੇਸ਼ ਯਾਦਵ, ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਡਾ. ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਦੀਪਤੀ, ਟੀ.ਐੱਸ. ਰਾਜਾ, ਜਸਵੰਤ ਜੱਸ, ਅਰਤਿੰਦਰ ਸੰਧੂ, ਗੁਰਤੇਜ ਮਾਨ, ਦੀਵ ਮਨਦੀਪ ਆਦਿ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਨਾਟ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਕ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ।

ਨਾਟਕ ਭਰਮ-ਜਲ : 'ਭਰਮ-ਜਲ' ਇਕ ਐਸੀ ਔਰਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਲੈ ਕੇ, ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ 4-5 ਮਰਦ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਰਦਾਂ 'ਚੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਲੱਭਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਅਰਥ ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ ਔਰਤ ਦੇ ਮੇਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੁਹੱਬਤ, ਉਸ ਲਈ ਇਕ 'ਭਰਮ-ਜਲ' ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ। ਇਕ 'ਖ਼ਾਲੀ ਪਿਆਲਾ' ਬਣੀ, ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚਲੇ ਚਿੜੀ ਦੇ

ਅਕਸ ਨੂੰ ਘੂਰਦੀ ਹੋਈ, ਉਹ ਇਕੱਲ-ਕੈਦ 'ਚ ਘਿਰ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ 'ਚ ਬਲਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਕਵਲਜੀਤ, ਇਮੈਨਿਊਲ, ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਭੀਰਾਜ, ਨਰੇਸ਼ ਗਿੱਲ, ਬਲਰਾਜ, ਅੰਗਦ ਸਿੰਘ, ਮਾਨਿਕ ਰਾਜਪੂਤ, ਸੰਦੀਪ, ਮੰਨੀ, ਅਰਸ਼ਵੀਰ, ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਬਚਨ ਪਾਲ, ਸਾਰਥਕ, ਹਰਮਨ, ਅਨੁਰਾਗ, ਗੁਰਪ੍ਰੇਮ ਆਦਿ ਨੇ ਦਮਦਾਰ ਅਦਾਕਾਰੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ।

'ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਗਰਣ', ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ
ਜੁਲਾਈ 2, 2017

ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ ਸ਼ੁਰੂ
ਨਾਟਕ 'ਸਵਾਲ ਦਰ ਸਵਾਲ' ਤੇ 'ਭਰਮ-ਜਲ' ਨੇ ਸਰੋਤੇ ਕੀਲੇ

ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਲਾਂਭਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1 ਜੁਲਾਈ : ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ 'ਪੰਜ ਰੋਜ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ' ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਅੱਜ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਡਾ. ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਦੀਪਤੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ 'ਸਵਾਲ ਦਰ ਸਵਾਲ' ਅਤੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ 'ਭਰਮ-ਜਲ' ਨਾਟਕ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾਂ ਹੇਠ ਖੇਡੇ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

'ਭਰਮ-ਜਲ' ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਔਰਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ 4-5 ਮਰਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਰਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਢੂੰਡਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਮੇਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੁਹੱਬਤ ਉਸ ਲਈ ਇਕ 'ਭਰਮ-ਜਲ' ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਬਲਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਕਵਲਜੀਤ ਇਮੈਨਿਊਲ, ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਭੀਰਾਜ, ਨਰੇਸ਼ ਗਿੱਲ, ਬਲਰਾਜ, ਅੰਗਦ ਸਿੰਘ, ਮਾਨਿਕ ਰਾਜਪੂਤ, ਸੰਦੀਪ, ਮੰਨੀ, ਅਰਸ਼ਵੀਰ, ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਬਚਨ ਪਾਲ, ਸਾਰਥਕ, ਹਰਮਨ, ਅਨੁਰਾਗ, ਗੁਰਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੀ ਛਾਪ ਛੱਡੀ।

'ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ', ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
ਜੁਲਾਈ 2, 2017

मर्दों के झुंड में पहचान ढूंढ रही महिला की पीड़ा बयां कर गया 'भ्रम जल'
हालातों से जूझ रही महिला बनी 'खाली प्याला'

अमृतसर, 1, जुलाई (नीर) : मर्दों के झुंड में पहचान ढूंढ रही महिला की मानसिक व व्यवहारिक व्यवस्था को बयां कर गया नाटक 'भ्रम जल'। नाटक में एक ऐसी महिला की कहानी का मंचन किया गया जिसके जीवन में अपने-अपने उद्देश्यों की पूर्ति के लिए आए पांच मर्द उसका कैसे शोषण करते हैं कि उसके सारे भ्रम टूट जाते हैं। जिन सपनों को लेकर वह इन मर्दों के संपर्क में आई थी, उनका मानसिक स्तर उसे शोषण करना था। जब इस महिला को अहसास हुआ कि इन मर्दों की व्यवहारिकता का कोई भी अर्थ उसकी भीतरी औरत के साथ तालमेल नहीं बिठाता तब उसके जीवन में आए उथल-पुथल को एक रास्ता दिखाने वाला कोई नहीं था। उसका जीवन जिंदगी व मुहब्बत के मंझधार में फंस गया। मर्दों का झुंड उसके लिए एक भ्रम जाल बन गया। हालात के थपेड़ों को सहते हुए एक 'खाली प्याला' बनी औरत कैसे दर्पण के सामने खड़ी होकर स्वयं को ही एक प्रश्न पूछती है जैसे एक चिड़िया शीशे पर अपनी चोंच मार कर भ्रम के बीच फंस जाती है। उसी तरह औरत मर्दों के झुंड से निकल कर कैद में घिर जाती है।

नाटक के अंत में एक कविता की पंक्तियां:

चिड़ी वांगरां, शीशे उत्ते, हुण मैं ठुंगे मारां।
अवस कदे महबूब न बणदे, शीशे वी दीवारां।

इस नाटक की शुरुआत में एक छोटी से कहानी का भी प्रयोग किया गया जिस का उद्देश्य नाटक के केन्द्रीय ख्याल के प्रभाव को दर्शकों के साथ परिचय करवाना था। लोकगीत माहिया की धुन पर शुरू हुए इस काव्य नाटक का प्रस्तुतिकरण बहुत ही शानदार था। पंजाब रंगमंच विरसा विहार द्वारा शुरू किए गए पांच दिवसीय पंजाबी रंगमंच उत्सव का

आयोजन किया गया। यह नाटक रविंदर रवि द्वारा लिखा गया था। राष्ट्रपति पुरस्कार से सम्मानित केवल धालीवाल ने इस नाटक का निर्देशन किया। नाटक में कलाकार बलजिंदर सिंह, कंवलजीत एमेनुयल, सुखदेव सिंह, राजविंदर सिंह, नरेश गिल, बलराज, अंगद सिंह, मानिक राजपूत, संदीप, मनी, अर्शबीर, गुरविंदर सिंह, भूपिंदर सिंह, बचन पाल, सार्थक, हरमन, अनुराग व गुरू प्रेम ने दमदार अदाकारी कर उपस्थित दर्शकों का दिल मोह लिया।

इस अवसर पर पंजाब की लोक गायिका गुरमीत बावा, जगदीश सचदेवा, विजय शर्मा, रमेश यादव, अरविंदर कौर धालीवाल, डा. श्याम सुंदर दीप्ति, टीएस राजा, जसवंत जस, अरविंदर संधू, गुरतेज मान, दीप मंदीप आदि उपस्थित थे।

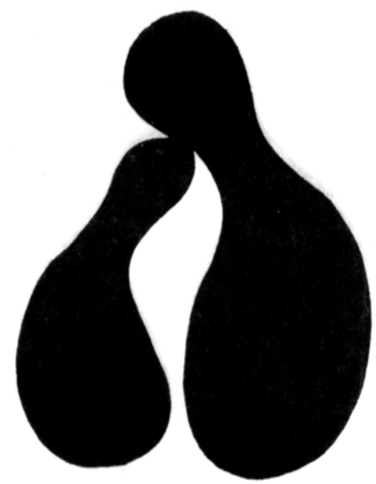
'ਦੈਨਿਕ ਸਵੇਰਾ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਭਾਰਤ)
2 ਜੁਲਾਈ, 2017

विरसा विहार में नाटक 'भरम जल' का मंचन, कलाकारों ने अपने अभिनय का लोहा मनवाया

औरत सृष्टि की रचना करती है। मां, बहन, बेटी, पत्नी, प्रेमिका और ना जाने कौन-कौन से रिश्तों का आधार होती है, औरत। पूरा समाज उसके इर्द-गिर्द घूमता है। वह इस बुने हुए रिश्तों के जाल में हर बार छली जाती है, लेकिन फिर भी वह बेहतर भविष्य की उम्मीद में जिए जाती है। जिस तरीके से दूर से देखने पर, कोई तालाब या पोखर पानी से लबालब भरा नजर आता है लेकिन पास जाने पर वह खाली नजर आता है उसी तरह से है औरत की जिंदगी भी। वह जब इन रिश्तों के तालाब में झांकती है तो उसे ऐसा ही अहसास होता है। इसी ताने-बाने को लेकर बुने नाटक 'भरम जल' को विरसा विहार में कलाकारों ने बड़ी खूबसूरती से पेश किया।

'ਦੈਨਿਕ ਭਾਸਕਰ', ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)
2 ਜੁਲਾਈ, 2017

ਅੰਤਿਕਾ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

1. ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਡੂੰਘੇ—ਧਨਪਤ ਰਾਏ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1961
2. ਬੁੱਕਲ ਦੇ ਵਿਚ ਚੋਰ—ਹਿੰਦ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1963
3. ਬਿੰਦੂ—ਦੌਲਤ ਰਾਮ ਸਹਿਦੇਵ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1965
4. ਮੌਨ ਹਾਦਸੇ—ਰਾਜ ਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ—1967
5. ਦਿਲ-ਟ੍ਰਾਂਸਪਲਾਂਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ—ਨਿਊ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1969
6. ਸ਼ਹਿਰ ਜੰਗਲੀ ਹੈ—ਨਿਊ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1970
7. ਮੇਰੇ ਮੌਸਮ ਦੀ ਵਾਰੀ—ਨਿਊ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1972
8. ਜਲ ਭਰਮ-ਜਲ—ਕੇ. ਲਾਲ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1976
9. ਚਿੱਟੇ ਕਾਲੇ ਧੱਬੇ—ਕੇ. ਲਾਲ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1978
10. ਸੀਮਾਂ ਆਕਾਸ਼—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1980
11. ਸ਼ੀਸ਼ੇ ’ਤੇ ਦਸਤਕ—ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1983
12. ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼—ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1986
13. ਸੂਰਜ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1989
14. ਗੰਢਾਂ—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1993
15. ਸ਼ਬਦੋਂ ਪਾਰ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1999
16. ਪੱਤਰ ਤੇ ਦਰਿਆ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2003
17. ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007
18. ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2010
19. ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2013
20. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2014
21. ਨਿਹੋਂਦ ਦਾ ਗੀਤ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2015
22. ਫੇਸਬੁੱਕ ਕਵਿਤਾ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2018

ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ (Collected works)

1. ਅਕੱਥ ਕਥਾ (1955 ਤੋਂ 1966, ਭਾਰਤ)
   —ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1988
   ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2005

2. ਵਣ ਵਾਣੀ (1967 ਤੋਂ 1974, ਕੀਨੀਆ)
—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1988
ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2005

3. ਪਿਆਸਾ ਬੱਦਲ (1974 ਤੋਂ 1986 ਕੈਨੇਡਾ)
—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1990
ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2005

4. ਸ਼ਬਦ ਸਾਗਰ (1986 ਤੋਂ 2003 ਕੈਨੇਡਾ)
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2004

5. ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ (2003 ਤੋਂ 2014 ਕੈਨੇਡਾ)
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2015

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ

Restless Soul—Indo-Candian Publishers,
Surrey, B.C. Canada-1978
Second Edition—National Book Shop, Delhi-2008

ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ

1. ਸੂਰਯ ਕਾ ਤਕੀਆ—ਪ੍ਰਤੀਕ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਲੁਧਿਆਣਾ—1998
ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2009

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ

1. ਗੰਢਾਂ (ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ, ਬਿਲਾਲ ਗੰਜ, ਲਾਹੌਰ—1999

2. ਸ਼ਬਦੋਂ ਪਾਰ (ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ, ਬਿਲਾਲ ਗੰਜ, ਲਾਹੌਰ—1999

3. ਹੀਰਿਆਂ ਦਾ ਚੋਗ—ਚੋਣਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ—1974-1989—(ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ, ਬਿਲਾਲ ਗੰਜ, ਲਾਹੌਰ—2002

4. ਪੱਤਰ ਤੇ ਦਰਿਆ (ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ, ਬਿਲਾਲ ਗੰਜ, ਲਾਹੌਰ—2005

5. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ (ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਗੁਲਸ਼ਨ-ਏ-ਅਦਬ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ-2016

6. ਨਿਹੋਂਦ ਦਾ ਗੀਤ (ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਗੁਲਸ਼ਨ-ਏ-ਅਦਬ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ-2016

7. ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ (ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਗੁਲਸ਼ਨ-ਏ-ਅਦਬ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ-2017

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

1. "ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ"—ਮੁਹਿੰਦਰ ਪਾਲ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1974
2. "ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ"—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1981
3. "ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ"—ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1983
4. "ਚੌਕ ਨਾਟਕ"—ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1984
   (ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
5. "ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ"—ਦੀਪਕ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1984
   (ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
6. "ਸਿਫ਼ਰ ਨਾਟਕ"—ਰਵੀ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1987
   (ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
7. "ਤਿੰਨ ਨਾਟਕ"—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1990
   (ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
8. "ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ"—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2005
9. "ਮਖੌਟੇ ਤੇ ਹਾਦਸੇ"—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2009
10. "ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ"—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2010
11. "ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ"—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2015
12. "ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ"—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2016
13. "ਪਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ" (ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : "ਭਰਮ-ਜਲ" ਅਤੇ "ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ")
    —ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2017

ਥੀਮਕੀ ਤਿੱਕੜੀ (Thematic Trilogy)

1. "ਸੂਰਜ ਨਾਟਕ" (ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ, ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ ਤੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ)
   —ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1985
   (ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002

1. ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ : ਦੋ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2014

2. ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ : ਮੂਲ ਪਾਠ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚਕੀ ਵੇਰਵੇ
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2019

ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ

1. "ਮੰਚ ਨਾਟਕ" (1974-90)—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1993
2. "ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-1" : ਸੈਂਚੀ ਪਹਿਲੀ (1974-1983)
   —ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007
3. "ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-2" : ਸੈਂਚੀ ਦੂਜੀ (1984-1987)
   —ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007
4. "ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-3" : ਸੈਂਚੀ ਤੀਜੀ (1990-2005)
   —ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007
5. "ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-4" : ਸੈਂਚੀ ਚੌਥੀ (2008-2010)
   —ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2013

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ :

1. "ਮੰਚ ਨਾਟਕ" (1974-1990)
   —ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸ਼ਕਾਫ਼ਤ, ਲਾਹੌਰ, 2001

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ

1. "ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ"
   —ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸ਼ਕਾਫ਼ਤ, ਲਾਹੌਰ, 2005

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

	ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ	ਪੰਨੇ
1.	ਚਰਾਵੀ	ਦੌਲਤ ਰਾਮ ਸਹਿਦੇਵ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਜਲੰਧਰ ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ—1963 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	115
2.	ਜੁਰਮ ਦੇ ਪਾਤਰ	ਨਿਊ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ ਪੰਜ ਰੁਪਏ—1968 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	155
3.	ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜੰਗਲ	ਰਾਜ ਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ ਪੰਜ ਰੁਪਏ—1969 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	120
4.	ਕੌਨ ਪ੍ਰਤੀਕੌਨ	ਹਜ਼ੂਰੀਆ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ 5.75 ਰੁਪਏ—1971 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	83
5.	ਮੈਲੀ ਪੁਸਤਕ	ਮੁਹਿੰਦਰਪਾਲ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ, ਜਲੰਧਰ ਅੱਠ ਰੁਪਏ—1973 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	96
6.	ਜਿੱਥੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ	ਕੇ. ਲਾਲ. ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ—1978 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	139
7.	ਕੰਪਿਊਟਰ ਕਲਚਰ	ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ-6 ਪੈਂਤੀ ਰੁਪਏ—1985 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	128
8.	ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਟਾਪੂ	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-6 ਸੱਠ ਰੁਪਏ—1992 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	120
9.	ਗੋਰੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-6 225 ਰੁਪਏ—2010	160

ਸਮੁੱਚੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ

1.	ਅਘਰਵਾਸੀ (1955-1983)	ਨਵਯੁਗ ਪਲਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ-6 ਅੱਸੀ ਰੁਪਏ—1984	436
2.	ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ (1955-2005)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-6 495 ਰੁਪਏ—2006	648
3.	ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ (1955-2010)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-6	2017

ਚੋਣਵੇਂ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ

1.	ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ (1955-1989)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-6 140 ਰੁਪਏ—1989	322
2.	ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਜਰੇ (1955-2000)	ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ 325 ਰੁਪਏ—2001	376
3.	ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ (ਇਸਤਰੀ-ਮਰਦ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਾਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ)	ਕੁਕਨੁਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ 75 ਤੇ 40 ਰੁਪਏ—2002	111
4.	ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ-2 (ਬ੍ਰਹਮੰਡਕ ਚੇਤਨਾ)	ਕੁਕਨੁਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ-2008	

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ (ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)

1.	ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਜਰੇ	ਇਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ, ਲਾਹੌਰ 450 ਰੁਪਏ—2000	432
2.	ਵਗਦੇ ਦਰਿਆ (1967-2010)	ਗੁਲਸ਼ਨ-ਏ-ਅਦਬ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ, 2018	

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਗਹਿਨ ਅਧਿਅਨ

1.	*ਯੁਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਹੈਮਿੰਗਵੇ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ—35 ਰੁਪਏ—1989	112
2.	**ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਸੰਪਾ: ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ—140 ਰੁਪਏ—2001	168
3.	***ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ-2—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ ਸੰਪਾ: ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ—350 ਰੁਪਏ—2012	204

* "ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਅੱਗ" ਅਤੇ "ਇਕ ਹੋਰ ਹੈਮਿੰਗਵੇ" ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਹਿਨ ਅਧਿਅਨ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

** "ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਅੱਗ" ਅਤੇ "ਇਕ ਹੋਰ ਹੈਮਿੰਗਵੇ" ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਲਿਖੇ ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੇ ਗਹਿਨ ਅਧਿਅਨ ਅਤੇ "ਹਮ ਛਿਣ" ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਲਿਖਿਆ ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਦਾ ਗਹਿਨ-ਅਧਿਅਨ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

*** "ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ-2" ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਗਹਿਨ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ :

1. ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਅੱਗ -ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਤੇ ਡਾ. ਵਨੀਤਾ
2. ਇਕ ਹੋਰ ਹੈਮਿੰਗਵੇ - ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
3. ਹਮ ਛਿਣ -ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ
4. ਸ਼ਾਦੀ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀ ਸੜਕ -ਡਾ. ਅਕਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਾਹਲ
5. ਕੰਪਿਊਟਰ ਕਲਚਰ -ਮਨਜੀਤ ਮੀਤ (ਕੈਨੇਡਾ)

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਫੁਟਕਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ

1.	ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼	ਧਨਪਤ ਰਾਏ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਜਲੰਧਰ	1979
	(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	2006

ਵਾਰਤਕ : ਸਾਹਿਤਿਕ ਸ੍ਵੈ-ਜੀਵਨੀ

1.	ਮੇਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਸ੍ਵੈ-ਜੀਵਨੀ	ਪੰਜਾਬ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	1994
2.	ਐਟਸੈਟਰਾ-2 (ਰਚਨ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਤੇ ਹੋਰ ਲੇਖ)	ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	2008
3.	ਐਟਸੈਟਰਾ-3 (ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ)	ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	2008
4.	ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ, ਮੇਰਾ ਸਾਹਿਤ (ਸਾਹਿਤਿਕ ਸ੍ਵੈ-ਜੀਵਨੀ)	ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ	2010
5.	ਐਟਸੈਟਰਾ-4 (ਮੁਲਾਕਤਾਂ ਤੇ ਫੁਟਕਲ ਲਿਖਤਾਂ)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	2012

ਸਾਹਿਤ ਸਮੀਖਿਆ ਤੇ ਸੰਕਲਨ

1.	ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਕਾਵਿ-ਦਰਪਨ	ਹਜ਼ੂਰੀਆ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ	1964
	(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	2007
2.	ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਲੋਕ	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	1990
	(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)	ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	2008
3.	ਐਟਸੈਟਰਾ-1 (ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਤੇ ਆਲੋਚਨਾ)	ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	2008
4.	ਮੇਰਾ ਥੀਏਟਰ ਤੇ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	2012
5.	ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕੀ ਰੰਗਮੰਚ : ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਪਰਿਪੇਖ	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	2018

ਸੰਪਾਦਨ (ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ)

1.	ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ	ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	1981
2.	ਕਵਿਤਾ ਸਨਮੁਖ	ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	1994
	(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	2007
3.	ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ	ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ	2001
4.	ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ-2	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	2012
5.	ਪਰਵਾਸੀ ਪੱਤਰਕਾਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੇਅਰ (ਅਭਿਨੰਦਨ ਗ੍ਰੰਥ)	ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ	1992
6.	Wind Song (Poetry)	ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	1978
7.	Wind Song-2 (Poetry)	ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	1984

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਚੋਣਵੀਂ ਕਵਿਤਾ-ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ

1.	The Rebel Sound	Dave Book Centre, Nairobi, Kenya	1968
2.	The Voices of Dissent	Seema Parkashan, Jalandhar India	1972
3.	Indian Poetry Today (Volume One)	Indian Council for Cultural Relations, New Delhi	1974
4.	Green Snow	Vesta Publications, Cornwall, Ontario, Canada	1976
5.	Hundred Indian Poets	Oxford + IBH Publishing Company, India.	1977

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ 7 ਵੀਡੀਓ-ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ, 7 ਵੀਡੀਓ-ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ, ਵੇਖਣ/ਸੁਨਣ ਲਈ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵੈਬਸਾਈਟ ਉੱਤੇ ਜਾ ਕੇ, **Autobiography** ਭਾਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ : **www.ravinder-ravi.com**

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪੁਸਤਕਾਂ

1. ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਹੈਮਿੰਗਵੇ: (ਦੋ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਤ-ਅਧਿਅਨ)
   ਲੇਖਿਕਾ : ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1989

2. ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਲੋਕ
   ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1990
   ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ : ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ—2008

3. ਕਵਿਤਾ ਸਨਮੁਖ : 25 ਕੁ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਤ-ਅਧਿਅਨ
   ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1994
   ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2008

4. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ
   ਲੇਖਕ : ਪ੍ਰੋ. ਬ੍ਰਹਮ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1999

5. ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ : ਤਿੰਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਤ-ਅਧਿਅਨ
   ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2001

6. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ
   ਲੇਖਿਕਾ : ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਮੱਲ੍ਹੀ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002

7. ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
   ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2003

8. ਕਥਾਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
   ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2004

9. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ-ਕਲਾ
   ਲੇਖਿਕਾ : ਦਲਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2006

10. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਨਾਟ-ਚਿੰਤਨ
   ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੱਸਲ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007

11. ਕਵੀ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
   ਸੰਪਾਦਕ : ਮਨਜੀਤ ਮੀਤ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2008

12. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ : ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ
   ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਗੁਰਜੰਟ ਸਿੰਘ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ—2009

13. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ
   ਲੇਖਕ : ਮੁਨੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2011

14. ਮੇਰਾ ਥੀਏਟਰ ਤੇ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ
   ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿਲੀ—2012

15. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ : ਪਾਠ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਅਧਿਐਨ
   ਲੇਖਿਕਾ : ਮਨਮੀਤ ਕੌਰ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2012

16. ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ-2 ਪੰਜ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਤ-ਅਧਿਐਨ
   ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2012

17. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ "ਥੀਮ ਵਿਗਿਆਨਕ" ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ
   ਲੇਖਿਕਾ : ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2014

18. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤ-ਸੰਸਾਰ : ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਸੁਹਜ-ਸੰਚਾਰ
ਲੇਖਿਕਾ : ਡਾ. ਕਿਰਨਦੀਪ ਕੌਰ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2014

19. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਕਾਵਿ : ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਓ-ਪਰਵਾਸੀ ਸੰਦਰਭ
ਲੇਖਿਕਾ : ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2015

20. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਚਿੰਤਨ
ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2017

21. ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕੀ ਰੰਗਮੰਚ : ਇਤਿਹਾਸਕ, ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਪਰਿਪੇਖ
ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2018

ਨੋਟ : 62 ਪੁਸਤਕਾਂ—ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਜਾਂ ਉਸ ਉੱਤੇ ਪਿਛਲੇ 31 ਸਾਲਾਂ (1987-2018) ਵਿਚ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. ਪੱਧਰ ਦਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

ਪੂਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

1. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਮੱਲ੍ਹੀ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਸਾਰ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2002 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ

2. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਗੁਰਜੰਟ ਸਿੰਘ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸ. ਪ. ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਧਿਅਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, 2005 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ

3. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਥੀਮ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ
ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, 2008-2009 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ

4. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਕਿਰਨਦੀਪ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ : ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਸੁਹਜ-ਸੰਚਾਰ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ
ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, 2013 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ

5. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਚਿੰਤਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, 2016 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ

6. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਮੁਕੇਸ਼ ਲਤਾ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਹਰਦਿਲਜੀਤ ਗੋਸਲ
ਵਿਸ਼ਾ : ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2017 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

1. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੰਬੋਜ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਕਿਰਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਲਵਲੀ ਪਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ

2. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਅਸਤਿਤਵਵਾਦ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਲਵਲੀ ਪਰੋਫ਼ੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ

3. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਕਰਮਜੀਤ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਵਰਮਾ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਰੰਗਮੰਚਕੀ ਅਧਿਅਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ

4. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸਤਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੱਸਲ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਧਿਅਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ ਐਮ. ਫਿਲ. ਪੱਧਰ ਦਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

ਪੂਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

1. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਅਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 1985-86 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

2. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਧੀਰ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਅਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 1987-88 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

3. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਜਸਪਾਲ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ "ਪਿਆਸਾ ਬੱਦਲ" ਦਾ ਕਾਵਿ-ਅਧਿਅਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 1991-92 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

4. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਦਲਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਧੀਰ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ-ਕਲਾ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2003-2004 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

5. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਮੁਨੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਅਰਸ਼ੀ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ "ਸੂਰਜ ਨਾਟਕ" ਦਾ ਸੰਰੰਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਅਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2006 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

6. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਰਘਬੀਰ ਕੌਰ
ਵਿਸ਼ਾ : ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ "ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ " ਤੇ "ਸਿਫ਼ਰ ਨਾਟਕ" ਦਾ ਅਧਿਐਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2007-2008 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

7. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਮਨਮੀਤ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ, "ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ : ਪਾਠ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਅਧਿਐਨ"
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2009-10 ਸੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

8. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਉ (ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ-ਕਾਵਿ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ)
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ, ਪੰਜਾਬ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2015 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

ਐਮ. ਏ. (ਪੰਜਾਬੀ) ਭਾਗ ਦੂਜਾ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਰਚੇ ਲਈ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

1. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਪਰਮਦੀਪ ਭੁੱਲਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਪ੍ਰੋ. ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਥਿੰਦ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : "ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ"-ਇਕ ਅਧਿਅਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 1974-75 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

	ਪੁਰਸਕਾਰ	ਵਲੋਂ (ਇਦਾਰਾ)	ਸਾਲ
1.	ਸਾਲ 1965 ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ "ਬਿੰਦੂ" ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਮੀਖਿਆ ਬੋਰਡ, ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1965
2.	ਸਾਲ 1965 ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ "ਬਿੰਦੂ" ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਬਾਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1965
3.	ਪਿਛਲੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸਰਬੋਤਮ ਨਾਟ-ਪੁਸਤਕ "ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ" ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਟਰੇਰੀ ਫ਼ੋਰਮ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ	1975
4.	ਸਾਲ 1974 ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਪੁਸਤਕ "ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ" ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਬਾਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1976
5.	ਸਾਲ 1979 ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਗੱਦ-ਪੁਸਤਕ "ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼" ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਮੀਖਿਆ ਬੋਰਡ, ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1979
6.	ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ (ਬਦੇਸ਼ੀ)	ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1980
7.	ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ	1980
8.	ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ 'ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ' ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਵਾਸਤੇ	ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1983
9.	ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜ ਦਰਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਟਰਾਂਟੋ, ਕੈਨੇਡਾ	1989
10.	ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਭਾਰਤ	1992
11.	ਸਾਈਂ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਏਸ਼ੀਅਨ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ, ਡੈਨਮਾਰਕ	1993
12.	ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ, ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆਂ, ਅਮਰੀਕਾ	1994

13.	ਬਾਵਾ ਬਲਵੰਤ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਸਾਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਕੇਂਦਰ (ਰਜਿ.), ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1994
14.	ਪੋਇਟ ਆਫ਼ ਦ ਯੀਅਰ ਅਵਾਰਡ Poet of the Year Award	Alumni of The World University, Cornwall, Canada	1996
15.	Man of the Peace Award	ਅਦੀਬ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ, (ਸਾਹਿਰ ਕਲਚਰਲ ਅਕਾਦਮੀ), ਲੁਧਿਆਣਾ, ਭਾਰਤ	1997
16.	ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦਹਿਸਦੀ (Millenium) ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ	2000
17.	ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਯਾਦਗਾਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ	2001
18.	ਸਮੁੱਚੀ ਸਾਹਿਤ-ਸੇਵਾ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਕਲਚਰਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ. ਕੈਨੇਡਾ	2005
19.	ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ Life-Time Achievement Award	ਇਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2006
20.	ਤਮਗ਼ਾ-ਏ-ਹੁਸਨ-ਏ-ਕਾਰਕਰਦਗੀ Pride of Performance Award	World Institute of Punjabi Literature and Heritage, Lahore, Pakistan	2006
21.	ਸੋਨ ਤਮਗ਼ਾ (Gold Medal) ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਾਸਤੇ	ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਐਂਡ ਆਰਟਿਸਟਸ, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2006
22.	ਸੌ ਸਾਲਾ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਦਿਵਸ ਯਾਦਗਾਰੀ "ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ"	ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਸੋਸਾਇਟੀ, ਵੈਨਕੂਵਰ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	2006
23.	ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ	ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਲਿਸਟਰ, ਇੰਗਲੈਂਡ	2007
24.	ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਅਵਾਰਡ ਆਫ਼ ਡਿਸਟਿੰਕਸ਼ਨ	ਸਿਪਸਾ-ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਟਰਾਂਟੋ, ਕੈਨੇਡਾ	2007

25.	ਸਰਬ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪਰਵਾਸੀ ਮੀਡੀਆ ਗਰੁੱਪ, ਟਰਾਂਟੋ, ਕੈਨੇਡਾ	2008
26.	Honorary Life Time Membership Awrad	ਨਿਸਗਾ ਟੀਚਰਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ, ਨਿਊ ਆਏਐਂਸ਼, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੈਡਾ	2010
27.	ਨਾਟ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ	ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟ ਅਕਾਦਮੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਭਾਰਤ	2011
28.	ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ, ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	2011
29.	ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	(UBC) ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ, ਵੈਨਕੂਵਰ, ਕੈਨੇਡਾ	2011
30.	ਇਕਬਾਲ ਅਰਪਨ ਯਾਦਗਾਰੀ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਅਰਪਨ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ, ਕੈਲਗਰੀ, ਅਲਬਰਟਾ, ਕੈਨੇਡਾ	2012
31.	ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਆਰਸੀ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਕਲੱਬ, (ਕੈਨੇਡਾ)	2013
32.	ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਅਵਾਰਡ ਆਫ਼ ਡਿਸਟਿੰਕਸ਼ਨ	ਸਿਪਸਾ-ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਟਰਾਂਟੋ, ਕੈਨੇਡਾ	2015
33.	ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਅਵਾਰਡ ਆਫ ਡਿਸਟਿੰਕਸ਼ਨ (ਫਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਰਟ ਸਟੋਰੀਜ਼) ਪੁਸਤਕ : "ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ" ਲਈ	ਸਿਪਸਾ-ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਟਰਾਂਟੋ, ਕੈਨੇਡਾ	2017

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨਮਾਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

	ਸੰਸਥਾ	ਸਾਲ
1.	ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ, ਨੈਰੋਬੀ, ਕੀਨੀਆਂ	1974
2.	ਮਾਸਕ 'ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ', ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1976
3.	ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ (ਰਜਿ.), ਜਗਤਪੁਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1981
4.	ਮਾਸਕ 'ਅਕਸ' ਮੰਚ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ	1993 ਤੇ 2001
5.	ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ	1993
6.	ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1993
7.	ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਲਿਟਰੇਰੀ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫੋਰਮ, ਲਿਸਟਰ, ਇੰਗਲੈਂਡ (U.K.)	1995
8.	ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ, ਗਲਾਸਗੋ, ਸਕਾਟਲੈਂਡ (U.K.)	2000
9.	ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
10.	ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ (ਰਜਿ.), ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
11.	ਸਿਰਜਣਾ ਸੰਗਮ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
12.	ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
13.	ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਟਰੇਰੀ ਫੋਰਮ, ਪਟਿਆਲਾ ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
14.	ਰਚਨਾ ਵਿਚਾਰ ਮੰਚ, ਨਾਭਾ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
15.	ਲਾਇਲਪੁਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2002
16.	ਨਿਸਗਾ ਸਕੂਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ, ਨਿਊ ਆਏਐਂਸ਼, ਬੀ.ਸੀ. ਕੈਨੇਡਾ	2003
17.	ਨਿਸਗਾ ਟੀਚਰਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ, ਨਿਊ ਆਏਐਂਸ਼, ਬੀ.ਸੀ. ਕੈਨੇਡਾ	2004
18.	ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ, ਅਮਰੀਕਾ	2004
19.	ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰ ਸੰਸਥਾ, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2006
20.	ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ	2006
21.	ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ (ਰਜਿ.), ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ	2006
22.	ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ, ਜਗਤਪੁਰ (ਰਜਿ.),ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ, ਭਾਰਤ	2006
23.	ਅਦਾਰਾ ਵੀਯਨਜ਼ ਆਫ਼ ਪੰਜਾਬ, ਟੀ.ਵੀ., ਬਰੈਂਪਟਨ, ਕੈਨੇਡਾ	2007
24.	ਰਚਨਾ ਵਿਚਾਰ ਮੰਚ, ਪੰਜਾਬ (ਰਜਿ.), ਨਾਭਾ	2008

25.	ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ (ਰਜਿ.), ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2008
26.	ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2008
27.	UBC ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ, ਏਸ਼ੀਅਨ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵੈਨਕੂਵਰ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	2010
28.	ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬੀ ਸੰਗਤ, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	2013
29.	ਸੁੱਖੀ ਬਾਠ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	2014

ਇਆਪਾ (I.A.P.A.A.) ਤੇ ਇਸ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪੁਰਸਕਾਰ

ਇਆਪਾ (ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਆਥਰਜ਼ ਐਂਡ ਆਰਟਿਸਟਸ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਮੈਂ, ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ, ਸ੍ਵਰਗੀ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੇਅਰ (ਸੰਪਾਦਕ: ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਟਾਇਮਜ਼), ਗੁਰਚਰਨ ਰਾਮਪੁਰੀ, ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਅਤੇ ਭੁਪਿੰਦਰ ਧਾਲੀਵਾਲ ਆਦਿ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, 3 ਜੁਲਾਈ, 1978 ਨੂੰ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ 1981 ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਹੇਠਾਂ 'ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ' ਨਾਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 12 ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ 100 ਕੁ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਲੋਕ ਮੰਚ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਜੋਗਿੰਦਰ ਬਾਹਰਲਾ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ 1979 ਵਿਚ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 1980 ਵਿਚ 500 ਡਾਲਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਤੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ/ਪੱਤਰਕਾਰ/ਕਲਾਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹੁਣ ਤਕ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਲੇਖਕਾਂ, ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ :

1.	ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ	ਭਾਰਤ	1980
2.	ਫ਼ਖਰ ਜ਼ਮਾਨ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	1981
3.	ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ	ਭਾਰਤ	1982
4.	ਸੋਹਨ ਕਾਦਰੀ	ਡੈਨਮਾਰਕ	1982
5.	ਅਜੀਤ ਕੌਰ	ਭਾਰਤ	1983
6.	ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਪੁਰੇਵਾਲ	ਇੰਗਲੈਂਡ	1983
7.	ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ	ਭਾਰਤ	1984
8.	ਡਾ. ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ	ਭਾਰਤ	1985
9.	ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ	ਭਾਰਤ	1986
10.	ਡਾ. ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	1986
11.	ਅਫ਼ਜ਼ਲ ਅਹਿਸਨ ਰੰਧਾਵਾ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	1986
12.	ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ	ਕੀਨੀਆ	1986
13.	ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ	ਅਮਰੀਕਾ	1986
14.	ਦੇਵ	ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ	1986
15.	ਸ਼ਿਵਚਰਨ ਗਿੱਲ	ਇੰਗਲੈਂਡ	1986
16.	ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	1987
17.	ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ	ਭਾਰਤ	1988
18.	ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ	ਭਾਰਤ	1989
19.	ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਚਿਤਰਕਾਰ)	ਕੈਨੇਡਾ	1989
20.	ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	1990
21.	ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ	ਭਾਰਤ	1990
22.	ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ	ਭਾਰਤ	1990
23.	ਡਾ. ਤੇਜਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ	ਭਾਰਤ	1991
24.	ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਅਕਸ)	ਭਾਰਤ	1992
25.	ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੇਅਰ	ਕੈਨੇਡਾ	1992
26.	ਡਾ. ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਸਿਰਜਣਾ)	ਭਾਰਤ	1993
27.	ਡਾ. ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਂਗ	ਭਾਰਤ	1994
28.	ਡਾ. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ	ਕੈਨੇਡਾ	1994
29.	ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ	ਭਾਰਤ	1995
30.	ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ	ਭਾਰਤ	1996
31.	ਡਾ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ	ਭਾਰਤ	1997
32.	ਪ੍ਰੋ. ਬ੍ਰਹਮਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	1997
33.	ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਂਕੇ	ਭਾਰਤ	1998
34.	ਇਲਿਆਸ ਘੁੰਮਣ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	1998
35.	ਅਮਰ ਜਯੋਤੀ	ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼	1998
36.	ਡਾ. ਅਖਤਰ ਹੁਸੈਨ ਅਖਤਰ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	1999
37.	ਜਸਬੀਰ ਭੁੱਲਰ	ਭਾਰਤ	2000
38.	ਅਜੀਤ ਰਾਹੀ	ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ	2000
39.	ਬਲਿਹਾਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ	ਇੰਗਲੈਂਡ	2000
40.	ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਹਲਵਾਰਵੀ	ਭਾਰਤ	2000
41.	ਅਵਤਾਰ ਜੌੜਾ	ਭਾਰਤ	2001
42.	ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	2002
43.	ਪ੍ਰੋ. ਰਾਸ਼ਦ ਹਸਨ ਰਾਣਾ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2005

44.	ਪ੍ਰੋ. ਆਸ਼ਿਕ ਰਹੀਲ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2006
45.	ਡਾ. ਵਨੀਤਾ	ਭਾਰਤ	2007
46.	ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	2008
47.	ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ	ਭਾਰਤ	2009
48.	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ	ਭਾਰਤ	2010
49.	ਮਨਜੀਤ ਮੀਤ	ਕੈਨੇਡਾ	2010
50.	ਗੁਰਦਿਆਲ ਕੰਵਲ	ਕੈਨੇਡਾ	2010
51.	ਚਰਨ ਸਿੰਘ	ਕੈਨੇਡਾ	2011
52.	ਡਾ. ਨਿਗਹਤ ਖੁਰਸ਼ੀਦ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2012
53.	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਟ ਸਮਰਾਟ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਭਾਰਤ	2013
54.	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਯਾਦਗਾਰੀ ਰੰਗਮੰਚ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਭਾਰਤ	2016
55.	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	ਭਾਰਤ	2017
56.	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਰੰਗਮੰਚ ਰਤਨ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਭਾਰਤ	2018

ਇਆਪਾ ਦੀ ਸ਼ਾਖ: 'ਸਾਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਮੰਚ, ਕੈਨੇਡਾ' ਵਲੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ/ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ 'ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ' ਨਾਲ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪੁਰਸਕਾਰ ਵਿਚ ਸਨਮਾਨ-ਚਿੰਨ੍ਹ, ਪੱਤਰ ਤੇ 500 ਡਾਲਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

1.	ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ	ਭਾਰਤ	1983
2.	ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ	ਭਾਰਤ	1984
3.	ਡਾ. ਮ. ਸ. ਰੰਧਾਵਾ	ਭਾਰਤ	1985
4.	ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸਫ਼ੀਰ	ਭਾਰਤ	1986-87
5.	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਵਿਸ਼ਵ ਰੰਗਕਰਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ)	ਭਾਰਤ	2014

-ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਜੁਲਾਈ 31, 2017

ਪੁਸਤਕ ਦਰਸ਼ਨ

ਫੇਸਬੁੱਕ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਦਾ ਕਾਵਿਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼: ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕ "ਫੇਸਬੁੱਕ ਕਵਿਤਾ"

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆਂ ਨਾਂ ਹੈ। ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਤਕ ਉਹ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਵਗਦਾ ਦਰਿਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਾਹਿਤ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਯੋਗਸ਼ੀਲ ਚੇਤਨਾ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਰ ਨਵੇਂ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚਤਾ ਵਿਚ ਅਪਣਾਉਣ ਜਾਂ ਸਮੁੱਚਤਾ ਵਿਚ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦੇ ਅਤਾਰਕਿਕ ਵਿਹਾਰ ਨਾਲੋਂ ਉਹ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਏਦਾਂ ਨਵੇਂ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਰਕਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੇਖਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਅਹਿਮ ਪੱਖ ਹੈ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਫੇਸਬੁੱਕ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਫੇਸਬੁੱਕ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ, ਗਮੀ, ਹਾਸਾ, ਠੱਠਾ, ਸੂਚਨਾਵਾਂ, ਬਹਿਸ, ਤਸਵੀਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਪੋਸਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫੇਸਬੁੱਕ ਤੇ ਧੜਾ ਧੜ ਕਵਿਤਾ ਪਾਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਸੀਂ ਹਾਲੇ ਤਕ ਨਾ ਤਾਂ ਫੇਸਬੁੱਕ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਕਾਵਿਕ ਹੋਂਦ ਵਜੋਂ ਤਸਲੀਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਣ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫੇਸਬੁੱਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੰਭਲਾ ਹੈ। ਫੇਸਬੁੱਕ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ "ਫੇਸਬੁੱਕ ਕਵਿਤਾ" ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਸਮਕਾਲੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਨੂੰ ਫੇਸਬੁੱਕ ਕਲਚਰ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਫੇਸਬੁੱਕ ਉਪਰ ਪੋਸਟ ਹੁੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ੍ਹ ਤੇ ਚਿੰਤਨ ਲੱਭਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਫੇਸਬੁੱਕ

ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ 'ਚ ਉਸ ਨੇ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫੇਸਬੁੱਕ ਕਲਚਰ ਅਤੇ ਫੇਸਬੁੱਕ ਕਵਿਤਾ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਉਹ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਫੇਸਬੁੱਕ ਤੇ ਪਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੀਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਉਸਨੇ 'ਸੁਖਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ' ਲੜੀ ਹੇਠ ਉਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਮੇਰਾ ਫੀਚਰ, ਆਰਟੀਕਲ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। (ਪ੍ਰੈੱਸ ਦੀ ਗਲਤੀ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਗਲਤ ਛਪ ਗਿਆ ਹੈ)। ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਫੇਸਬੁੱਕ ਕਲਚਰ ਤੇ ਸੰਚਾਰ ਸਮਰਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਫੇਸਬੁੱਕ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਕਾਵਿ ਹੋਂਦ ਵਜੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦਾ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਉਪਰਾਲਾ ਹੈ।

(ਜਸਪਾਲ ਘਈ)

ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ :

*1. ਮੁਖ ਪੋਥੀ ਪਰਿਵਾਰ

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ
ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਮਸੰਦ ਬਣ ਗਏ।
ਸੀਮਤ ਜਿਹੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ
ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਬਣ ਗਏ।

ਪਿਆਰ ਹੈ, ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ।
ਲਾਈਕ, ਡਿਸਲਾਈਕ
ਤੇ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਇਜ਼ਹਾਰ ਹੈ।
ਅਸੀਂ 'ਮੁਖ ਪੋਥੀਏ'
ਸਾਡਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ।

---

* **ਫੁੱਟ ਨੋਟ**

1. ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵੀ ਨਾਮਵਰ ਸ਼ਾਇਰ ਜਸਪਾਲ ਘਈ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ।
2. ਪੁਸਤਕ : ਫੇਸਬੁੱਕ ਕਵਿਤਾ
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਾਲ : 2018
   ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ

ਸਭ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰੀਏ,
ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰੀਏ,
ਸੱਤ ਰੰਗ ਪੀਂਘ ਵਿਚ,
ਅਨਿਕ ਰੰਗ ਸਾਡੇ ਵਿਚ-
ਚੜ੍ਹੀਏ ਤੇ ਚਾੜ੍ਹੀਏ।
ਘੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜੀਏ,
ਜੁੜੀਏ ਤੇ ਜੋੜੀਏ।
ਸੁਸੀਮ 'ਚ ਅਸੀਮ,
ਮੁਖ-ਪੋਥੀ ਆਕਾਰ ਹੈ।
ਅਸੀਂ 'ਮੁਖ ਪੋਥੀਏ',
ਸਾਡਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ।

2. ਫੇਸਬੁੱਕ ਕਲਚਰ

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੇ
ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ 'ਚ ਸੰਜਮ
ਪ੍ਰਗਟਾਅ 'ਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ
ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਅਕਾਸ਼
ਕਲਪਨਾ 'ਚ ਖੰਭ, ਪਰਬਤ, ਆਬਸ਼ਾਰ
ਤੇ ਅਰਥਾਂ 'ਚ ਸਾਗਰ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ!!!
ਫੇਸਬੁੱਕ ਤੇ ਵੇਖੇ ਅਵੇਖੇ
ਮਿੱਤਰਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ
ਫੇਸਬੁੱਕ ਦੀ ਕਲਚਰ ਨੇ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੀ ਦੀ ਕੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ!!!

3. ਛੂਹ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਤੇਰਾ ਛੂਹਣਾ ਹੀ, ਮੇਰੇ ਲਈ
ਸ਼ਬਦ ਹਨ, ਸ਼ੋਰ ਹੈ!!!
ਤੂੰ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ,
ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਕਰ,
ਛੂਹਿਆ ਕਰ।
ਮੁਹੱਬਤ,
ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ !!!

4. ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਾਪਸੀ

ਸ਼ਬਦੋਂ ਪਾਰ ਜਾ ਕੇ
ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ
ਪਰਤ ਆਇਆ ਹਾਂ।
'ਮੌਤ' ਵੀ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ,
'ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਦੇ
ਸਮਾਨੰਤਰ ਚੱਲਦਾ।
ਦਰਿਆ ਜਦੋਂ
ਰੁਖ ਪਲਟ ਲੈਣ
ਤਾਂ ਪੂਰਵਲੇ ਕੰਢਿਆਂ ਵਿਚ,
ਕੇਵਲ ਰੇਤ ਬਚਦੀ ਹੈ।
ਪਾਣੀ ਤੇ ਰੇਤ ਦਾ
ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ
ਭਿੱਜ ਕੇ ਚੱਲਣਾ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ-
... ਤੇ ਜਿੱਥੋਂ
ਇਹ ਨਿੱਖੜਦੇ ਹਨ,
ਉਥੋਂ ਮੌਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

"ਫੇਸਬੁੱਕ" ਵਿਚ ਜੁਲਾਈ 1, 2018 ਨੂੰ
ਪੋਸਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਫੀਚਰ ਲੇਖ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ :
ਇਕ ਮਰਯਾਦਾ-ਭੰਜਕ ਨਾਟਕਕਾਰ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਨੀਆਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਵਿ ਵਾਂਗ ਉਸਨੇ ਨਾਟਕ ਬਾਰੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੀ ਰੰਗਮੰਚ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਲੇਖਯੋਗ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਸ਼ਨਾਖਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਐਨ.ਐਸ.ਡੀ. ਦੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਅਲਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਬੜੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਰਵੀ ਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਜਾਂ ਰੰਗਕਰਮੀ ਨੇ ਮਰਯਾਦਾ-ਭੰਜਕ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾ ਲਈ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਆਪਣੇ ਥੀਏਟਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੌੜ੍ਹ ਬਾਲਗਾਂ ਦਾ ਥੀਏਟਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਾਡੇ ਕੁਝ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਉਸਦੀ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਅਸਹਿਮਤੀ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਭਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰੰਗਮੰਚ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਨੂੰ, ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਰਵੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਝਿਜਕਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਪਵੇ। ਮਰਦ-ਔਰਤ ਵਿਚਲਾ ਜਿਣਸੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਉਸਦੇ ਕਈ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਵਸਤੂ-ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਮੰਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਨੇ ਬੜੇ ਕਾਰਗਰ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਮੰਚਨ

ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਸਿਫਤੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਮੁਮਕਿਨ ਸਨ।

ਪੁਸਤਕ : ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ ਨਾਟਕੀ ਰੰਗਮੰਚ :
ਇਤਿਹਾਸਕ, ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਪਰਿਪੇਖ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-110006
ਮੁੱਲ : 525 ਰੁਪਏ, ਪੰਨੇ : 268

ਰੀਵਿਊਕਾਰ : **ਬ੍ਰਹਮਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ**
ਮੋ.: 9876052136
'ਅਜੀਤ', ਜਲੰਧਰ ਦੇ 19 ਮਈ, 2018 ਅੰਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ

ਪਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ

ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਪੁਸਤਕ "ਪਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ" ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਦੇ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕ ਹੈ 'ਭਰਮ-ਜਲ' ਜੋ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਰਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਜਾਂ ਪਛਾਣ ਲੱਭਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਔਰਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਉਸ ਔਰਤ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਮਰਦ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਅਤੇ ਪਿਆਰ-ਮੁਹੱਬਤ ਵਰਗੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਨਾਇਕਾ ਆਪਣਾ-ਆਪ ਖਾਲੀ-ਖਾਲੀ ਮਹਿਸੂਸਦੀ ਹੈ। ਪਾਠਕ, ਦਰਸ਼ਕ ਜਾਂ ਫਿਰ ਨਾਟਕ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਹਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ 'ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ' ਹੈ। 'ਆਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ' ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਹੋਏ 1984 ਦੇ ਸਿੱਖ ਕਤਲੇਆਮ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਅਤੇ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚਲਦੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਟਕ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਲੰਮੀਆਂ-ਚੌੜੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਝਾਕੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੰਚਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ ਬਾਕੀ 16 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਲੇਖਕ ਦੇ ਮੰਚਨ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਵੀ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਿਤ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਪਾਠ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ, ਸਾਹਿਤਕ

ਸਫ਼ਰ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪੁਸਤਕ : ਪਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ : ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : 2017
ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-110006
ਮੁੱਲ : 425 ਰੁਪਏ, ਸਫ਼ੇ : 254

-ਡਾ. ਨਿਰਮਲ ਜੌੜਾ
ਮੋ.: 9814078799
'ਅਜੀਤ', ਜਲੰਧਰ, 6.5.2018

ਪਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ (ਨਾਟਕ) ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਬਹੁ-ਵਿਧਾਵੀ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਪਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਰਵੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। 'ਭਰਮ ਜਲ' ਅਤੇ 'ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ'। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਛਪਣ ਨਾਲ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਗਏ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 16 ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਗਏ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚੋਂ 12 ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਦਾਰੇ ਹੁਣ ਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। 2011 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਅਕਾਦਮੀ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਵਲੋਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ 'ਨਾਟ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ' ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਲੱਖਣ ਤੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

'ਭਰਮ-ਜਲ' ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਇਕ ਔਰਤ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ, ਔਰਤ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਮਰਦ ਔਰਤ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਔਰਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਔਰਤ ਲਈ ਇਹ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਭਰਮ ਜਲ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

'ਸਿਆਸੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ' ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਸਾਕਾ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਤੇ 1984 ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਝਾਕੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਨਾਟਕਕਾਰ ਯਥਾਰਥਕ ਰੰਗਣ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿੰਬਾਂ/ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਥੀਏਟਰ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ

ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦੇ ਹੋਏ ਪਾਠਕਾਂ/ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਵਧਾਈ ਦਾ ਪਾਤਰ ਹੈ।

-ਪ੍ਰੋ. ਬਲਵੀਰ ਕੌਰ ਰੀਹਲ
'ਏਕਮ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ
ਅਕਤੂਬਰ-ਦਸੰਬਰ, 2017

ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ (ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ) ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

"ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼" ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 1986 ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। ਡਾ. ਜਸਪਾਲ ਕੌਰ ਤੇ ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ "ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼" ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਮੂਲ ਪਾਠ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਖ਼ਾਸੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੂਲ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਟਿੱਪਣੀ ਭਰਪੂਰ ਨਮੂਨਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਤਿਕਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਕੇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਸਕਣ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ, ਰਵੀ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਧਾਵਾਂ ਕਹਾਣੀ, ਨਾਟਕ, ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ, ਸਾਹਿਤਕ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀਆਂ, ਆਲੋਚਨਾ, ਅਨੁਵਾਦ ਆਦਿ ਵਿਧਾਵਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਹੱਥ ਅਜ਼ਮਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਪਰਵਾਸ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਦਾ ਅਹਿਮ ਮੁੱਦਾ ਰਵੀ ਕਾਵਿ ਦੁਆਰਾ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿਧਾਰਾ ਦਾ ਮੋਢੀ ਕਵੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋ. ਬ੍ਰਹਮਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਦਵਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ, ਡਾ. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਕੈਨੇਡਾ, ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ (6 ਅੰਤਿਕਾਵਾਂ), ਡਾ. ਜਸਪਾਲ ਕੌਰ (4 ਅੰਤਿਕਾਵਾਂ), ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਅੰਤਿਕਾਵਾਂ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਦੋਵੇਂ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇਕ ਸੰਕੇਤ ਮਾਤਰ ਤਰੀਕਾ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

-ਪ੍ਰੋ. ਬਲਵੀਰ ਕੌਰ ਰੀਹਲ
'ਏਕਮ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ
ਅਕਤੂਬਰ-ਦਸੰਬਰ, 2017

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ : "ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼" : ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਬੌਧਕ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ : "ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼" ਬਾਰੇ ਸੰਪਾਦਤ ਹੱਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਚੇਤਨਾ, ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾ. ਜਸਪਾਲ ਕੌਰ ਨੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਉਪਰ ਇਕ ਪੰਛੀ-ਝਾਤ ਪੁਆਈ ਹੈ। ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਸਿਰਜਦਿਆਂ, ਵਰਤਮਾਨ ਦੌਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਉਪਰ ਵੀ, ਲੇਖਿਕਾ ਨੇ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ। ਲੇਖਿਕਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਆਗਾਜ਼ ਕਰਦਾ, ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨ ਹੈ।

"ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼" ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਵਿੱਤਰੀ ਨੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਿਆਂ, ਉਥੋਂ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਭੂ-ਹੇਰਵੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ :

ਮਾਂ-ਭੋਂ ਬਾਝੋਂ ਕਿੱਥੇ ਪੱਲ੍ਹਰਣ,
ਸਭ ਬੇਗਾਨੀਆਂ ਥਾਵਾਂ
ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕਈ ਸਿਰਨਾਵੇਂ,
ਮਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਿਰਨਾਵਾਂ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਸਾਰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਬੌਧਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਤੇ ਮੌਤ ਵਿਚਲੇ ਸਫਰ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਹਿਸਾਸ, ਉਸਦੀ ਕਾਵਿ-ਕਲਾ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਬਣੇ ਹਨ :

ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਮੌਤ ਤਕ ਦਾ ਸਫਰ,
ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਬਿੰਦੂ ਵਲ ਮੁੜਨਾ ਹੈ,

ਬਿੰਦੂ ਦਾ ਬਿੰਦੂ ਵਿਚ ਤੁਰਨਾ ਹੈ,
ਖੁਰਨਾ ਹੈ,
ਭੁਰਨਾ ਹੈ,
ਖੜ੍ਹਨਾ ਹੈ,
ਠਰਨਾ ਹੈ,
ਸੜਨਾ ਹੈ।
ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਬਿੰਦੂ ਵਿਚਕਾਰ,
ਕੇਵਲ ਭਰਮ ਹੈ।

ਲੋਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚਲੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਜਾਗੋ, ਮਾਹੀਆ, ਛੱਲਾ, ਹੀਰ, ਸੋਤਾ ਆਦਿ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕਵੀ ਨੇ ਨਵਿਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਨ ਤੋਂ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ. ਬ੍ਰਹਮਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਚੇਤਨਾ ਬਾਰੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਲੇਖ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਡਾ. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ: 'ਮਹਾਂ ਨਗਰ' ਦੀ ਕਾਵਿਗਤ ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਕਈ ਪਾਸਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। 'ਰੇਲ ਦੀ ਪਟੜੀ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ' ਕਵਿਤਾ ਬਾਰੇ ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ ਨੇ, ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ, ਕਾਵਿ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਸੰਬਧਤ ਕਰਕੇ, ਬੜਾ ਦਿਲਚਸਪ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

-ਡਾ. ਕੁਲਜੀਤ ਕੌਰ ਅਠਵਾਲ
'ਅਜੀਤ', ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ
22 ਅਕਤੂਬਰ, 2017

ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ (ਕਹਾਣੀਆਂ) ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

"ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ" ਵੱਡ ਅਕਾਰੀ (688 ਪੰਨੇ) ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਹੀ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ 96 ਕਹਾਣੀਆਂ, 9 ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ- 'ਗੋਰੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ', 'ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਟਾਪੂ', 'ਕੰਪਿਊਟਰ ਕਲਚਰ', 'ਜਿਥੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ', 'ਮੈਲੀ ਪੁਸਤਕ', 'ਕੋਨ ਪ੍ਰਤੀਕੋਨ', 'ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜੰਗਲ', 'ਜੁਰਮ ਦੇ ਪਾਤਰ', 'ਚਰਾਵੀ' ਆਦਿ ਵਿਚੋਂ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੇਖਕ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ 30 ਕਾਵਿ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਗੱਦ-ਕਾਵਿ-ਕਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ, ਡਾ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ ਤੇ ਡਾ. ਧਰਮਪਾਲ ਸਿੰਗਲ ਦੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਛਪੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉਤੇ ਪੰਜ ਆਲੋਚਕਾਂ/ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਪੇਪਰ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਵਲੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸੱਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਅੰਤਿਕਾ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਬਾਰੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਵੇਰਵੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਪਾਠਕ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਜਿਸ ਵੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਗਿਆ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਘੁਲ-ਮਿਲ ਗਿਆ। ਰਵੀ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਟਿਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਿਆ। ਸੋ ਇਸ ਸਮੁੱਚੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਲਈ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਤੇ ਯਥਾਰਥਕ ਡੂੰਘਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ।

-ਪ੍ਰੋ. ਬਲਵੀਰ ਕੌਰ ਰੀਹਲ

'ਏਕਮ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ

ਅਕਤੂਬਰ-ਦਸੰਬਰ, 2017